

МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК ЗА УЧАСТІ ГРОМАД

результати соціологічного дослідження

«Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад,
реалізованого в Україні у проектах ПРООН, що фінансувалися
Європейським Союзом та іншими донорами»

Київ – 2011

Це видання підготовано за фінансової підтримки Проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», який фінансується Європейським Союзом, співфінансується та впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні.

Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди міжнародних донорів Проекту. Читайте більше інформації про діяльність Проекту на www.cba.org.ua.

АВТОРИ ТА ПОДЯКИ

Команда проекту

Володимир Паніотто, генеральний директор, КМІС
Наталія Харченко, виконавчий директор, КМІС
Дмитро Хуткий, науковий співробітник, КМІС
Антон Грушецький, молодший науковий співробітник, КМІС
Віталій Кісіль, молодший науковий співробітник, КМІС
Катерина Скрипка, замісник завідувача відділу опитування, КМІС
Ольга Жихорук, молодший науковий співробітник, КМІС
Наталія Севекіна, завідувач відділу контролю, КМІС
Олексій Горбачик, завідувач відділу обробки даних, КМІС
Андрій Андросюк, молодший науковий співробітник, КМІС

Автори звіту

Володимир Паніотто, генеральний директор, КМІС
Дмитро Хуткий, науковий співробітник, КМІС
Антон Грушецький, молодший науковий співробітник, КМІС
Віталій Кісіль, молодший науковий співробітник, КМІС

Партнери та подяки

Ми б хотіли подякувати всім учасникам дослідження — членам громад, представникам органів місцевого самоврядування, представникам місцевої та центральної влади, підприємцям та зовнішнім експертам.

Ми також хочемо висловити подяку експертам проектів ПРООН, які надавали цінні поради та консультації щодо методології підходу до місцевого розвитку із залученням громад та особливостей здійснення проектів ПРООН, а також сприяли організаційній роботі на польовому етапі: Куртмоллі Абдулганієву, Дзвінці Качур, Ользі Осауленко, Оксані Ремізі, Галині Смірновій, Ірині Скалій, Тетяні Дієвій, Денису Полтавцю, Олені Рудич, Джейсінгху Саху та Ганні Яцюк. Також ми вдячні експертам з реалізації проектів ПРООН, які надали важливі доповнення до звіту: Данилу Білаку, Антоніні Іщенко, Тетяні Матійчик та Айдеру Сейтосманову.

ТЕРМІНИ ТА СКОРОЧЕННЯ

ГІ — Глибинне інтерв'ю
ЄС — Європейський Союз
КМІС — Київський міжнародний інститут соціології
КУП — Команда з управління проектом
МР — Міська рада
МРГ — Проект "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду" (проект ПРООН)
МРГП — Місцевий розвиток за участі громад (підхід до місцевого розвитку)
МВП — Муніципальний відділ підтримки
МРСР — Муніципальна рада сталого розвитку
МПВСР — Муніципальна програма врядування та сталого розвитку
ОГ — Організація громади¹
ОДА — Обласна державна адміністрація
ОКР — Обласна координаційна рада
ОПВ — Обласний підрозділ з впровадження проекту
ОР — Обласна рада
ОСББ — Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків
ОСН — Орган самоорганізації населення
ПРГ — План розвитку громади
ПРІК — Програма розвитку та інтеграції Криму
ПРООН — Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РДА — Районна державна адміністрація
РЕ — Регіональні експерти
РР — Районна рада
РРЦ — Районний ресурсний центр
РЦГ — Ресурсний центр громади
СР — Сільська / селищна рада
ФГ — Фокус-групово дискусія
ФМР — Форум місцевого розвитку
ФМРСР — Форум муніципальної ради сталого розвитку
ЧГ — Члени громад
ЧПВР — Чорнобильська програма відродження та розвитку

¹ Відповідно до методичного посібника з МРГ, українське законодавство дозволяє жителям певної території збиратись і обговорювати питання розвитку, що стосуються їхньої громади (території). Вони можуть приймати рішення і оголошувати створення своєї організації шляхом протоколу. Така організація вважається ОГ. Жителі можуть зареєструвати дану ОГ в конкретному правовому полі (наприклад, ОСН, кооператив, ОСББ, НУО та ін.) і можуть отримати конкретну правову назву/визнання, як це визначено законом країни, але загалом це називається ОГ.

ЗМІСТ

Інформація про дослідження	6
Стислий виклад результатів дослідження	7
Розділ 1. Вступ	11
1.1. Методологія підходу до місцевого розвитку за участі громад.....	11
1.2. Проекти ПРООН в Україні, у яких застосовано цей підхід.....	12
1.3. Очікувані результати ефективності та впливу підходу	15
1.4. Мета і завдання дослідження.....	16
1.5. Структура звіту.....	16
Розділ 2. Методологія дослідження	18
2.1. Сфери та складові оцінювання ефективності та впливу підходу	18
2.2. Фокус-групові дискусії із громадянами та представниками місцевої влади.....	19
2.3. Глибинні інтерв'ю з регіональними експертами.....	20
2.4. Глибинні інтерв'ю з національними експертами.....	21
2.5. Опитування регіональних експертів	21
2.6. Опитування членів організацій громад	22
2.7. Методологія аналізу даних	23
2.8. Операційні гіпотези дослідження.....	24
Розділ 3. Оцінка дієвості методології підходу	26
3.1. Залученість населення	26
3.2. Спосіб визначення пріоритетів.....	28
3.3. Ефективність схеми співфінансування	30
3.4. Висновки щодо дієвості методології підходу	32
Розділ 4. Оцінка впливу підходу на місцеве самоврядування	33
4.1. Відповідність створених організацій підтримки.....	33
4.2. Рівень прозорості, підзвітності та рівності	41
4.3. Якість стратегічного планування, планування знизу-вгору	43
4.4. Доступ до інформації про діяльність місцевої влади.....	44
4.5. Роль місцевого бізнесу	46
4.6. Відносини громадян із владою	46
4.7. Висновки щодо впливу підходу на місцеве самоврядування	53
Розділ 5. Оцінка впливу підходу на надання послуг у секторах, які підтримані проектами ПРООН	54
5.1. Вартість створення чи відновлення послуг.....	54
5.2. Вартість надання послуг	54

5.3. Якість надання послуг.....	55
5.4. Сталість створених громадських інфраструктур.....	58
5.5. Висновки щодо надання послуг у секторах, які підтримані проектами ПРООН.....	58
Розділ 6. Оцінка впливу підходу на якість життя цільових груп	59
6.1. Зміни у матеріальних умовах життя.....	61
6.2. Зміни в економічному становищі.....	62
6.3. Зміни у стані здоров'я.....	63
6.4. Зміни у психологічному самопочутті.....	63
6.5. Зміни у соціальній згуртованості.....	64
6.6. Висновки щодо впливу підходу на якість життя цільових груп.....	67
Розділ 7. Оцінка поширення досвіду, чинників успішності підходу, можливостей удосконалення державної політики щодо місцевого розвитку	68
7.1. Поширення набутого досвіду.....	68
7.2. Чинники успішності впровадження підходу.....	68
7.3. Можливості вдосконалення державної політики щодо місцевого розвитку.....	73
7.4. Висновки щодо поширення досвіду, чинників успішності підходу, можливостей удосконалення державної політики щодо місцевого розвитку.....	75
Розділ 8. Висновки, рекомендації та дискусія	76
8.1. Висновки.....	76
8.2. Рекомендації щодо вдосконалення підходу та державної політики щодо місцевого розвитку.....	78
<i>Додаток А: Сфери та складові оцінювання ефективності та впливу підходу . . . . .</i>	<i>80</i>
<i>Додаток Б: Детальна інформація щодо проведення дослідження . . . . .</i>	<i>82</i>
<i>Додаток В: Керівництво для проведення фокус-групових дискусій . . . . .</i>	<i>86</i>
<i>Додаток Г: Керівництво для проведення глибокого інтерв'ю з регіональними експертами . . . . .</i>	<i>90</i>
<i>Додаток Д: Керівництво для проведення глибокого інтерв'ю з національними експертами . . . . .</i>	<i>93</i>
<i>Додаток Е: Опитувальник для інтерв'ю з регіональними експертами . . . . .</i>	<i>95</i>
<i>Додаток Є: Опитувальник для інтерв'ю з членами громад . . . . .</i>	<i>99</i>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження «Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад, реалізованого в Україні у проектах ПРООН, що фінансувалися Європейським Союзом та іншими донорами» було виконано Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Проекту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Метою дослідження було оцінити ефективність та вплив підходу до місцевого розвитку із залученням громад, який був реалізований у чотирьох проектах ПРООН в Україні: «Програма розвитку та інтеграції Криму», «Чорнобильська програма відродження та розвитку», «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку» та «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Для досягнення цієї мети було визначено такі завдання:

- з'ясувати думки представників цільових груп щодо дієвості методології підходу за участі громад, орієнтованого на громаду;
- дізнатись думки представників цільових груп щодо впливу підходу на місцеве самоврядування;
- виявити думки представників цільових груп щодо впливу підходу на надання послуг у секторах, які підтримані проектами;
- визначити думки представників цільових груп щодо впливу підходу на якість життя цільових груп;
- виявити чинники результативності застосування підходу та сформулювати рекомендації щодо поширення набутого досвіду, вдосконалення підходу та політичних ініціатив.

На початку було виконано огляд літератури, завдяки якому було сформовано краще розуміння особливостей підходу та сформовано очікувані результати запровадження під-

ходу серед населення проектами ПРООН. Якісному проведенню дослідження сприяла консультативна допомога експертів з проектів ПРООН, які пояснювали специфіку роботи проектів, давали поради стосовно формування вибірок та допомагали в організації заходів на польовому етапі. Розроблена концептуальна схема дослідження визначила структуру збору та аналізу соціологічних даних, а також оцінки ефективності та впливу підходу.

Було проведено 11 фокус-групових дискусій, які висвітлили те, як різні зацікавлені сторони сприймають вплив підходу до місцевого розвитку за участі громад. Здійснено 27 глибоких інтерв'ю з регіональними експертами, які дали можливість покращити розуміння різних аспектів та місцевих особливостей реалізації підходу. Було опитано 206 регіональних експертів, дані цього опитування є репрезентативними стосовно представників місцевої влади районного та обласного рівня, які сприяли впровадженню підходу у проектах МПВСР та МРГ. Проведено опитування 855 членів організацій громад, яке надало ключову інформацію щодо впливу підходу від прямих бенефіціаріїв проектів — самих громадян. Проведені 9 тематичних глибоких інтерв'ю з національними експертами були незамінним джерелом інформації про поширення досвіду, напрацьованого у цих проектах ПРООН, цілісного бачення пропозицій щодо вдосконалення підходу до місцевого розвитку із залученням громад та рекомендацій стосовно бажаних політичних — законодавчих та виконавчих — ініціатив, які сприятимуть подальшому впровадженню підходу в Україні.

За результатами, отриманими кожним методом, були написані звіти із детальним аналізом реалізації підходу. Загальний звіт, де акумульовано та узагальнено основні результати дослідження та рекомендації, оформлено у вигляді публікації.

СТИСЛИЙ ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми маємо достатні підстави для того, щоб стверджувати, що в цілому методологія підходу за участю громад для місцевого розвитку може бути оцінена як ефективна. Зацікавлені сторони дотримуються вимог методології підходу і готові сприяти її поширенню.

Рівень залучення населення до діяльності громадських організацій є високим.

Члени ОГ дійсно беруть участь у діяльності громадських організацій у різні способи. Майже всі члени організацій громад (93,9% опитаних членів ОГ) брали участь у загальних зборах громади принаймні один раз. Більшість членів ОГ (86,8% опитаних членів організацій громад) беруть участь у процесі прийняття рішень в ОГ, що відбувається шляхом досягнення консенсусу або шляхом голосування чи анкетування. Більшість членів ОГ (88,5% опитаних членів ОГ) обізнані щодо діяльності ОГ. Майже всі члени ОГ (від 95,1% до 100% опитаних членів організацій громад в залежності від проекту ПРООН) сплачують членські внески. Більшість людей у громадах (76,6% опитаних членів ОГ) повідомляють про випадки, коли особи, що не є членами ОГ, брали участь у проектах громади, роблячи добровільний внесок у грошовій формі або шляхом виконання якоїсь роботи. 29,9% опитаних членів ОГ також стверджують, що члени ОГ добровільно роблять додаткові внески.

Пріоритети розвитку громад визначаються з урахуванням інтересів більшості членів організацій громад і переважно без впливу місцевої влади.

Більшість членів ОГ (63,2% опитаних респондентів) вважають, що пріоритети було визначено виключно або переважно під впливом членів громад.

Партнери вважають існуючу схему співфінансування загалом ефективною, зацікавлені сторони мають бажання — й іноді здійснюють його — вкладати більше за визначений мінімум.

Більшість учасників схеми співфінансування визнають її достатньо або дуже ефективною (75,7% регіональних експертів і 81,8% керівників громадських організацій). 71,4% регіональних експертів згадали такі випадки,

коли члени громади, місцеві підприємці або місцева влада робили внески більші за визначений мінімум.

Було виявлено, що підхід до місцевого розвитку за участю громад має виражений позитивний вплив на місцеве самоврядування у питаннях самоорганізації громад і місцевих органів влади. Цей висновок підтверджується фактами загальної відповідності створених структур підтримки поставленим цілям, їхньої прозорості, підзвітності та рівності, дієвості стратегічного планування знизу-вгору, покращення доступу до інформації про діяльність місцевих органів влади, участі місцевого бізнесу в якості спонсорів і покращення відносин громадян із місцевою владою.

Дослідження виявило, що створені структури підтримки (МВП, МРСП, ОГ, ОКР, ОСББ, РЦ, ФМР, ФМРСП) повністю відповідають поставленим цілям. Іноді вони виконують навіть більше функцій.

Створені структури підтримки допомагають місцевому розвитку і співпраці між громадянами та владою. 84,9% всіх опитаних регіональних експертів оцінюють ефективність громадських організацій у процесі місцевого розвитку як достатню або високу. У проекті МРГ 92,7% опитаних регіональних експертів МРГ оцінили форуми місцевого розвитку як досить або дуже ефективні. РРЦ, ОРЦ й ОКР були названі досить або дуже ефективними щонайменше 80% опитаних експертів МРГ. У проекті МПВСР муніципальні відділи підтримки було охарактеризовано як досить або дуже ефективні 91,1% опитаних регіональних експертів МПВСР, а форуми муніципальної ради сталого розвитку було оцінено як досить або дуже ефективні 73,3% опитаних регіональних експертів МПВСР.

Організації громад покращують співпрацю між громадами та місцевою владою: це визнають 92,7% всіх опитаних регіональних експертів. ФМР, ОКР і ФМРСП було визнано досить або дуже ефективними відповідно 93,3%, 85,3% й 69,6% регіональних експертів.

Ці організації широко використовуються й поза проектами ПРООН. Структури підтримки розповсюджують інформаційні матеріали, методологію підходу та здобутий досвід

серед громад. 70% усіх опитаних експертів згадали випадки використання можливостей ресурсних центрів громадами, які не брали участь у проектах ПРООН. Модель підходу до місцевого розвитку за участю громад відтворюється також в інших громадах. 75,4% опитаних регіональних експертів повідомили про такі громади, що самоорганізувалися за прикладом громад-учасниць проектів ПРООН. 86% опитаних членів ОГ говорять, що їхні ОГ втілюють свої ініціативи за межами проектів ПРООН за власні кошти. 71,4% ОГ подають заявки на інші гранти або конкурси поза проектами ПРООН. 60% із тих, які подавали такі заявки, виграли принаймні один грант або конкурс.

Зацікавлені сторони воліють підтримувати в майбутньому створені організації підтримки та дають позитивний прогноз їхній високій життєздатності. 70% усіх опитаних регіональних експертів прогнозують, що ці установи ймовірно або найімовірніше функціонуватимуть і по закінченні співпраці з проектами ПРООН. Представники місцевих органів влади та працівники проектів ПРООН вказали готовність сприяти їм особисто: 90% усіх опитаних регіональних експертів гадають, що досить або дуже ймовірно вони підтримуватимуть ОГ у майбутньому.

Спостерігається помітне зростання якості людських ресурсів і взаємне навчання лідерів громад із представниками місцевої влади. Відбувається накопичення знань і застосування умінь лідерами громад і посадовцями. Слід зазначити, що якнайменш 97% усіх опитаних регіональних експертів повідомляють про покращення своїх знань щодо місцевого врядування, а 98% — умінь співпраці з громадами.

Створені структури підтримки характеризуються високим рівнем прозорості, підзвітності та рівності діяльності.

Діяльність організацій громад практично прозора. Щонайменше 59% опитаних членів ОГ досить або добре обізнані про тендерні процедури й аудит, принаймні 76,2% — про визначення пріоритетів, звіти про використання коштів ОГ, роботи на об'єктах, і 90% — про процес прийняття рішень. Лише 0,6–8,8% опитаних членів ОГ зовсім нічого не знають про діяльність ОГ. Члени громад мають від-

носно рівний доступ до вигод, створених проектами громад. 95,7% опитаних членів організацій громад упевнені, що всі члени громади мають потенційну можливість користуватися створеними або поновленими послугами.

Широкого поширення набула модель стратегічного планування з механізмом планування знизу-вгору. Інтереси сільських громад враховуються у стратегічних планах розвитку району, інтереси міських громад — у стратегічних планах розвитку міст.

75,7% всіх опитаних регіональних експертів підтверджують, що пріоритети розвитку громад більшою мірою або повністю враховуються в плані розвитку району або міста. Лише 1,5% експертів кажуть, що ці пріоритети не беруться до уваги. 67,8% всіх опитаних регіональних експертів стверджують, що пріоритети розвитку громад знаходять точне втілення. Лише 2,5% зізнаються, що вони не втілюються в життя.

Помітно покращення доступу до інформації про діяльність місцевої влади, що говорить про підвищення її прозорості.

Щонайменше 80% усіх опитаних регіональних експертів помітили зростання кількості та якості інформації про діяльність місцевої влади, що надається громадянам. Серед членів громад з основної групи (де було впроваджено проекти ПРООН) порівняно з контрольною групою (де не було впроваджено проектів ПРООН) на 26,5% більше тих, хто визнав зростання доступності необхідної інформації про діяльність місцевої влади. Майже така ж різниця в обізнаності про діяльність місцевої влади — 25,4% на користь основної групи.

Представники місцевого бізнесу виявили бажання спонсорувати місцевий розвиток і роблять внески у проекти організацій громад.

Спостерігається явне покращення демократичності й ефективності співпраці між громадянами та владою. В цілому результатом впровадження підходу стало значне покращення стосунків між громадянами та органами місцевої влади.

Помітна позитивна динаміка у прозорості діяльності місцевої влади. Принаймні 89,8% всіх опитаних регіональних експертів відзначають деяке або значне зростання рівня до-

ступності представників місцевої влади і їхньої відкритості до діалогу. Водночас 50,6% членів громад з основної групи, порівняно з 23,3% з контрольної групи, вважають, що відкритість до діалогу зросла деякою мірою або суттєво. У своїй діяльності місцева влада стала частіше враховувати думки громадян. Аж 91,7% всіх опитаних регіональних експертів відзначили деяке або значне покращення уваги до думок громадян. Водночас 46,7% членів громад з основної групи, порівняно з 20,8% з контрольної групи, вважають, що ця увага зросла досить або дуже сильно.

Існує помітна різниця у рівнях довіри громадян до представників місцевої влади між громадами-учасницями проектів ПРООН і тими, які не беруть у них участі. За шкалою від 0 («Зовсім не довіряю») до 10 («Довіряю повністю») рівень довіри до місцевої влади має показники від 6,4 в основній групі до 4,9 у контрольній групі. Спостерігається позитивна динаміка довіри громадян до представників місцевої влади. У головній групі 41,2% людей визнають, що їхня довіра до місцевої влади дещо зросла або дуже виросла, тоді як у контрольній групі було отримано лише 20,8% таких відповідей. Є ще одна позитивна зміна у ставленні до представників місцевої влади. 71,3% керівників ОГ упевнено почуваються у спілкуванні з ними, тоді як лише 7,4% бракує впевненості й довіри.

Є очевидне зростання співпраці між громадами й місцевою владою. 53,8% членів громад з основної групи, порівняно з 19,5% у контрольній групі, помітили, що співпраця між громадянами та владою покращилася досить або дуже сильно.

Слід відзначити позитивну динаміку і в питанні задоволеності громадян роботою представників місцевої влади. 47,9% опитаних членів громад в основній групі стали більш задоволеними роботою місцевої влади, порівняно з 20,9% в контрольній групі. Аналогічно члени громад з основної групи більше задоволені поточною роботою місцевої влади, ніж члени громад у контрольній групі.

З результатів дослідження можна зробити висновок про зростання задоволеності якістю послуг, що покривалися проектами. Створення або відновлення послуг є рентабель-

ним. Окрім того, створені або відновлені комунальні інфраструктури фактично й потенційно життєздатні.

Деякі національні експерти зазначають, що створення й надання послуг із застосуванням підходу за участю громад є дешевшим за надання цих послуг виключно місцевою владою або іншими організаціями без залучення громади.

Проекти громад мають неоднозначний вплив на відносну вартість надання послуг. З одного боку, вартість послуг є нижчою порівняно з громадами, де немає проектів громад із застосуванням підходу за участю громад. Деякі члени організацій громад бачать зростання споживання енергії, інші бачать його зменшення. За твердженнями керівництва ОГ, вони докладають зусиль, щоб економити газ (77,9%), тепло (84,7%) й електроенергію (91%). 79,8% керівників ОГ повідомили, що їхні громади намагаються економити воду.

Проекти громад безсумнівно підвищують якість комунальних послуг. Зростання якості опалення спостерігають 65,2% опитаних членів громад, де було впроваджено енергозберігаючі проекти в теплопостачанні, порівняно з 36,3% у громадах з іншими проектами та 39,2% в контрольній групі. Відповідні показники дорівнюють 66,4% в порівнянні з 32,7% та 35% у проектах освітлення вулиць. Аналогічне покращення спостерігається у водопостачанні. Покращення якості водопостачання спостерігають 75,9% опитаних членів громад, у яких було впроваджено проекти водопостачання, порівняно з 38,6% у громадах з іншими проектами та 38,5% в контрольній групі. Відповідні показники дорівнюють 67,5%, в порівнянні з 45,8% та 36,9% у проектах утилізації сміття. Найбільшою є різниця в якості шкільного транспорту й охорони здоров'я. У шкільному транспорті різниця в 32,6–37,7%. В охороні здоров'я вона сягає 42–42,4%. Члени ОГ висловлюють бажання й готовність підтримувати створені або відновлені комунальні інфраструктури.

В результаті аналізу отриманих даних необхідно констатувати, що відбулося покращення економічних умов, психологічного самопочуття та суттєве посилення суспільної єдності громад.

Позитивні зміни в житті за останні роки визнаються 32,3% членів громад в основній групі, порівняно з 22,3% в контрольній групі. В результаті самоорганізації громад зросла впевненість у власних силах членів ОГ, які займаються реалізацією проектів громад. Існує суттєва різниця між основною та контрольною групами в рівні довіри до своєї громади. За шкалою від 0 («зовсім не довіряю») до 10 («повністю довіряю») громадяни з основної групи мають рівень довіри 7,7, а громадяни з контрольної групи — 6,1. 50,9% членів громад-учасниць проектів ПРООН упевнені, що протягом останніх років єдність їхніх громад посилилася, тоді як лише 18,8% у громадах, які не беруть участі у проектах ПРООН, спостерігають таке покращення.

Члени громад в основній групі більш задоволені соціальним життям у своєму селі або місті порівняно з контрольною групою (за шкалою від 1 («зовсім не задоволені») до 5 («повністю

задоволені») ця різниця виражається в показниках 3,3 порівняно з 2,6). Так само, члени громад з основної групи більше задоволені перспективами розвитку громади порівняно з контрольною групою (3,8 у порівнянні з 2,7).

Вплив підходу за участю громад не є однаковим у чотирьох проектах ПРООН, що виявляється у різних значеннях індикаторів успішності реалізації підходу для різних проектів ПРООН. Можна припустити, що є декілька факторів, які позитивно вплинули на результат.

Підхід до місцевого розвитку за участю громад має сильніший позитивний вплив, якщо має місце: більша тривалість інституційної підтримки, більше залучення коштів і людських ресурсів на одиницю території / одну громаду, інтенсивніше залучення місцевої влади в якості партнерів, робота у сільських громадах, де спостерігалася більша єдність членів громад іще до проекту.

ВСТУП

1.1. Методологія підходу до місцевого розвитку за участі громад

Відповідно до програмних документів проєктів ПРООН, загальна мета підходу полягає у створенні сприятливого середовища для забезпечення довгострокового сталого соціально-економічного та суспільного розвитку на місцевому рівні шляхом сприяння ініціативам самоврядування і таким ініціативам, які втілюються місцевими громадами, які робитимуть внесок у загальний розвиток людства й допомагатимуть досягненню Україною Цілей Розвитку Тисячоліття.

Шляхом активізації участі людей у місцевих обговореннях нагальних потреб своїх громад і допомоги у знаходженні та втіленні рішень щодо розв'язання місцевих проблем, проєкти ПРООН створюють довіру громадян та посилюють їхню роль у процесі прийняття рішень місцевою владою, сприяють діалогу між громадянами та урядом. Мобілізація громадських ресурсів, покращення порозуміння й співпраці між громадянами, їхніми організаціями і залученими спонсорами та місцевою владою стають підґрунтям для планування довгострокового розвитку.

Таким чином створюються можливості для забезпечення послідовності й узгодженості української національної політики щодо місцевого розвитку з тим, як ЄС втілює свою власну політику місцевого розвитку. ПРООН і ЄС відіграють значну роль у поширенні методів розвитку, орієнтованих на залучення громад, саме в той в час, коли це особливо необхідно для (а) підтримки урядових зусиль в оновленні підходів до розв'язання проблем місцевого розвитку в спосіб, що відповідає правилам ЄС; (б) підготовки основи для здійснення довгострокових проєктів регіонального розвитку завдяки моментальному отриманню результатів.

Конкретні задачі підходу до місцевого розвитку за участі громад є такими:

1. Покращити умови життя у сільських, напівміських і міських громадах по всій Україні шляхом сприяння сталому відновленню, управлінню та забезпеченню роботи базової соціальної та муніципальної інфраструктури та служб за рахунок муніципальних ініціатив самодопомоги.

Громадські організації, відповідні місцеві (сільські й міські), районні та регіональні органи влади здійснюють відновлення базової соціальної інфраструктури та муніципальних служб відповідно до пріоритетів, визначених Цілями Розвитку Тисячоліття:

- Охорона здоров'я (мережа місцевих пунктів охорони здоров'я (ЦРТУ 4)
- Енергозабезпечення (заходи енергозбереження на місцевому рівні і т. ін.) (ЦРТУ 3)
- Охорона довкілля (ЦРТУ 3)
- Водопостачання (ЦРТУ 3)
- Місцеві транспортні системи (ЦРТУ 1)

У процесі втілення проєктів місцевих громад кожна громада-учасниця проводиться через такі послідовні етапи розвитку з залученням населення:

- Активізація та самооцінка громади
- Створення громадських організацій
- Планування розвитку громади
- Визначення проєкту, встановлення пріоритетів та втілення проєкту
- Аналіз (встановлення такого механізму оцінки поступу громади, щоб члени громади могли структурувати досягнення своєї громади для полегшення подальшої діяльності в цьому напрямку)

2. Довести ефективність спільного місцевого врядування та механізмів децентралізованого управління на всій території України у наданні соціальних послуг шляхом просування та підтримки партнерських громадських організацій, що діють за принципами

самоврядування та запроваджують ініціативи самопомогли на засадах співпраці з місцевою владою, приватним сектором та іншими зацікавленими партнерами.

Формалізація діалогу між громадськими організаціями та місцевою владою відбувається шляхом створення форумів місцевого розвитку (ФМР) та подібних утворень. До участі в ФМР залучаються представники місцевої влади та громадських організацій; представники приватного сектору, представники компаній, що надають комунальні послуги, представники місцевих недержавних організацій.

3. Покращити відповідні професійні вміння та знання громадських організацій та органів місцевої влади з метою започаткування та підтримки партнерської співпраці у процесі місцевого розвитку в справах соціально-економічного розвитку та надання соціальних послуг.

Проекти ПРООН сприяють розвиткові інституційної спроможності громадських організацій та місцевої влади у визначенні потреб та пріоритетів розвитку громад, управлінні та контролюванні процесу співпраці на міс-

цевому рівні задля сталого соціально-економічного розвитку та ефективного надання соціальних послуг. У рамках проектів ПРООН забезпечується навчання та підтримка з метою спрямування зусиль на виконання планів розвитку громад. Створюються численні сільські, міські, районні та обласні ресурсні центри для мобілізації громад.

Для надання громадам упевненості у власних силах і підвищення їхньої самооцінки підхід ґрунтується на перенесенні та відтворенні у значній кількості населених пунктів у 24 областях України та в Автономній республіці Крим попередніх позитивних здобутків, продемонстрованих проектами ПРООН.

Відповідно до методології підходу, зацікавлені громади на загальних зборах створюють організації громад, які можуть набувати різних юридично-правових форм (неурядові громадські організації, органи самоорганізації населення, організації співвласників багатоквартирних будинків тощо). До організації громади мають увійти не менше 80% домогосподарств відповідної громади. Демократичним шляхом (голосування або анкетування) формуються пріоритети розвитку громади.

1.2. Проекти ПРООН в Україні, у яких застосовано цей підхід

Для відповіді на гострі виклики, що постали перед Україною, з метою досягнення сталого місцевого розвитку ПРООН в Україні застосовує підхід до місцевого розвитку із залученням громад. ПРООН підтримує сталий соціальний, економічний та екологічний розвиток головним чином шляхом запровадження в Україні чотирьох проектів в тісній співпраці з міжнародними організаціями та агенціями з розвитку. Підхід до місцевого розвитку за участі громад, мобілізує громади на прийняття відповідальності за покращення свого власного життя.

В Україні діють чотири проекти ПРООН, що використовують підхід до місцевого розвитку за участі громад: Програма розвитку та інтеграції Криму (ПРІК); Чорнобильська Програма відновлення та розвитку (ЧПВР); Муніципальна програма врядування та сталого розвитку (МПВСР) та Місцевий розвиток, орієнтований на громаду (МРГ). Всі

вони застосовують цей підхід соціальної мобілізації, але мають свої завдання, цільову аудиторію та організаційну структуру.

Програма розвитку та інтеграції Криму є спільною ініціативою міжнародного донорського співтовариства: Канадської агенції з міжнародного розвитку (СІДА), урядів Данії, Греції, Нідерландів, Норвегії, Швейцарської агенції розвитку та співробітництва (SDC), Шведської агенції з міжнародного розвитку (SІДА) та Туреччини. Мета проекту — стійкий соціально-економічний розвиток Криму з урахуванням його національного та культурного розмаїття.

Реалізація цієї мети передбачала (1) сприяння розвитку демократичного управління і стимулювання членів багатоетнічних громад до активної згуртованої участі у розв'язанні наявних проблем при партнерстві з місцевою владою. Для цього ПРІК спонукала селян до об'єднання в органи самоорганізації насе-

лення (ООН) — окрему правову форму організації громади, що визначають проблеми, розробляють і реалізують проекти, спрямовані на подолання цих проблем. Причому наголос робиться саме на тому, щоб самі мешканці були ініціаторами змін. У процесі реалізації програми реалізується такий напрям, як (2) економічний розвиток у сільській місцевості. Так, ПРІК стимулює формування сільськогосподарських кооперативів, адже така форма самоорганізації селян уможливує спільне розв'язання проблем. Іншим важливим напрямом програми є і (3) підвищення толерантності та соціальної згуртованості кримського суспільства через освіту та культуру. Також реалізації поставленої мети включає (4) збільшення швидкості реагування на потенційні зони конфлікту через систему моніторингу людської безпеки.

З 1995 року за бюджету 4,4 млн дол. в АР Крим підтримано 629 органів самоорганізації населення з 400 сіл (приблизно 200 тис. членів організацій громад), у яких було реалізовано 419 проектів громад загальною вартістю 11,9 млн дол. для 143 000 бенефіціаріїв. Для ПРІК внесок кожного учасника у проект громади визначався в залежності від проекту громади. Етап створення та розвитку організацій громад за підтримки ПРІК був завершений 2008 року.

Детальнішу інформацію про проект ПРІК можна отримати на сайті

<http://www.undp.crimea.ua/>

Чорнобильська програма відродження та розвитку була ініційована ООН і реалізується за допомоги донорів: Трастового фонду ООН за безпеку людини, Канадської міжнародної агенції розвитку (CIDA), Швейцарської агенції розвитку та співробітництва (SDC) та уряду Японії. Метою проекту є підтримка зусиль Уряду України щодо подолання довготермінових соціальних, економічних і екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, створення сприятливіших умов життя та забезпечення сталого людського розвитку в регіонах, що постраждали внаслідок Чорнобильської аварії.

Досягнення поставленої мети включало наступні напрями. По-перше, сприяння вдосконаленню державної політики. По-друге, до-

помога громадам у самоорганізації та самоуправлінні, підвищенні їхнього потенціалу стосовно визначення, розробки та реалізації пріоритетних програм соціального, економічного, екологічного відродження та розвитку. По-третє, зміцнення потенціалу організацій та установ, що мають сприяти соціально-економічному розвитку та екологічному відродженню Чорнобильських територій.

Програма діє з 2002 по 2010 рік у вибраних районах Київської, Житомирської, Чернігівської та Рівненської областей. За цей час на основі бюджету в 6,6 млн грн у цих чотирьох областях підтримано 279 організацій громад у 192 селах (більше 20 000 членів), у яких було реалізовано 190 проектів громад загальною вартістю 18,5 млн грн для близько 200 000 бенефіціаріїв. Для ЧПВР схема співфінансування є наступною: внесок місцевої влади — 45%, ЧПВР — 40%, місцевого бізнесу — 10–15%, громади — приблизно 5%.

Детальнішу інформацію про проект ЧПВР можна отримати на сайті

<http://www.crdp.org.ua/>

Муніципальна програма врядування та сталого розвитку реалізується ПРООН за підтримки донорів: Канадської агенції міжнародного розвитку (CIDA), Швейцарської агенції розвитку та співробітництва (SDC) та Посольства Королівства Норвегії. Метою програми є розбудова спроможності місцевих громад та муніципалітетів брати участь у процесі спільного прийняття рішень та використовувати цю спроможність для багатосторонньої співпраці та заходів, спрямованих на зміцнення місцевого соціально-економічного та екологічного врядування для сталого розвитку.

Реалізація поставленої мети передбачає наступні завдання. По-перше, розбудову потенціалу центральних органів влади стосовно фінансової та адміністративної децентралізації на користь місцевих громад. По-друге, розбудову потенціалу органів місцевої влади стосовно визначення, розробки та впровадження стратегій сталого місцевого розвитку. По-третє, підвищення спроможності громад шляхом самоорганізації покращувати місцеві соціальні, економічні та екологічні умови. Основним підходом є соціальна мобілізація, яка

включає сприяння створенню місцевих організацій громад (Об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та їх асоціацій, громадських організацій в школах та дитсадках та їхніх мереж, обслуговуючих кооперативів). Ці організації засновуються за принципами самопомоги та ефективного врядування. За допомогою інтервенцій Програми, інституційна спроможність цих організацій розбудовується таким чином, аби вони були спроможними планувати, мобілізувати ресурси та визначати пріоритети щодо вирішення своїх соціальних, економічних та екологічних проблем у сталий спосіб. Це відбувається за підтримки відповідних міських рад та інших національних / міжнародних агенцій із розвитку.

Програма діє з 2004 року, на даний момент у 24 містах та 5 селищах з 12 областей України. За цей час на основі бюджету в 8,8 млн дол. у вищезгаданих 29 містах було створено 550 організацій громад (більше 56 000 членів організацій громад) та підтримано реалізацію 272 проектів громад загальною вартістю 30,8 млн грн для близько 167 000 бенефіціаріїв. Для МПВСР схема співфінансування є наступною: внесок місцевої влади — 45%, МПВСР — 45%, частка громади — не менше 10% (кожного року частка місцевої влади зростає на 5%, а МПВСР — зменшується на 5%, якщо одна і та ж громада бере участь у програмі другий раз, то її частка зростає на 10%).

Детальнішу інформацію про проект МПВСР можна отримати на сайті

<http://msdp.undp.org.ua/index.php>

Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, — це всеукраїнський проект, який реалізується в Україні на кошти Європейського Союзу та Програми розвитку ООН з метою створити сприятливе середовище для сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом самоорганізації та соціальної активізації громад, розроблення та впровадження невеликих за обсягом громадських ініціатив у всіх областях України та Автономній Республіці Крим.

Завдання проекту передбачають комплекс заходів, спрямованих на відновлення та ефективну експлуатацію базових об'єктів місцевої інфраструктури (насамперед у таких пріори-

тетних сферах, як охорона здоров'я, енергетика, навколишнє середовище, комунальне водопостачання, комунальний транспорт). Також до завдань проекту входить «покращення професійних навичок і знань організацій громад», а також — «посилення інституційної спроможності самоврядних організацій громади та місцевих органів влади». Акцент робиться на визначенні потреб і пріоритетів розвитку громади, а також методів управління місцевого самоврядування через організації громад. Основний принцип цього проекту полягає в безпосередній участі громади у розв'язанні нагальних проблем, а також спирається на децентралізовані механізми надання громадських послуг. Адже передбачається, що самі громади найкраще можуть ідентифікувати нагальні проблеми та пріоритети розвитку на побутовому рівні. Ключовим механізмом реалізації проекту є створення мережі самодостатніх самоврядних місцевих організацій громади, здатних ініціювати та імплементувати за участі місцевих органів влади, приватного бізнесу та інших зацікавлених осіб діяльність, спрямовану на поліпшення умов життя мешканців громади. Для цього у перебігу проекту спеціально сформовані команди фахівців допомагали громадам мобілізуватися та самоорганізуватися, проводили навчання активістів, допомагали з розробкою та реалізацією планів розвитку громади. Реалізація ініціатив проводилася за участі самих громад, інших учасників проекту, а також за участі органів влади. Ініціативи фінансувалися коштами проекту, але водночас і самі громади також робили власні грошові внески (не менше 5% від вартості певної ініціативи).

Програма діє з 2007 року у 209 районах усіх 24 областей України та АР Крим. За цей час в усіх регіонах України було підтримано понад 1151 організацій громад у 1125 селах (418 789 членів організацій громад), у яких було реалізовано 1310 проектів громад загальною вартістю 193,6 млн грн для близько 1 209 069 бенефіціаріїв. Для МРГ схема співфінансування є наступною: 50% внесок МРГ, 45% — місцевої влади, 5% — громади.

Детальнішу інформацію про проект МРГ можна отримати на сайті

<http://cba.org.ua/>

Порівняльна статистика чотирьох проектів ПРООН

Проект ПРООН / ключова інформація	ПРІК	ЧПВР	МПВСР	МРГ
Рік початку	1995	2002	2004	2007
Бюджет проекту	4,4 млн. дол.	6,6 млн. дол.	8,8 млн. дол.	13,3 млн. євро
Географічний масштаб проекту	АР Крим	Київська, Житомирська, Чернігівська та Рівненська області	12 областей	24 області та АР Крим
Створено організацій громад	629		550	1151
Залучено населених пунктів	400	192	29	1125
Кількість членів організацій громад	200,000	20,000	56,000	418,789
Відсоток жінок серед членів ОГ	54%	55,5%	52,2%	57,8%
Відсоток чоловіків серед членів ОГ	46%	44,5%	47,8%	42,2%
Кількість підтриманих проектів	419	190	272	1310
Бюджет проектів громад (загальна сума інвестицій від усіх зацікавлених сторін)	11,9 млн. дол.	18,5 млн. грн.	30,8 млн. грн.	193,6 млн. грн.
Бенефіціарії	143,000	200,000	167,934	1,2 млн.

1.3. Очікувані результати ефективності та впливу підходу

Відповідно до завдань, визначених у статутних проектах ПРООН, які застосовують підхід до місцевого розвитку із залученням громад, ефективність підходу має виявлятися у чітко визначених результатах.

Зокрема, підхід за участі громади вважається «ефективним» при виконанні наступних умов: значна частина громади має бути представлена на загальних зборах громади (мінімум 80%); переважна більшість населення має бути залучена до процесу прийняття рішень з будь-яких питань стосовно власної громади. Також має відбуватись широке публічне інформування членів організацій громад про діяльність організацій громад.

Відповідно до вимог підходу, пріоритети розвитку громад мають визначатись із урахуванням інтересів переважної більшості чле-

нів громад та незалежно від впливів з боку представників влади.

З точки зору внесків, усі члени організацій громади мають вкладати членські внески. Якщо оцінювати наявну схему співфінансування, більшість зацікавлених сторін (члени громад, місцева влада, місцевий бізнес та міжнародні донори) мають визнавати її зручною та ефективною.

Для ефективної роботи проектів та сталості місцевого розвитку створені організації підтримки та структури (ОСН, ОГ, ОСББ, РЦ, МВП, ФМР, МРСР, ОКР, ОПВ) мають бути адекватними та корисними для виконання визначених завдань для потреб місцевого розвитку та для співпраці між громадянами та владою. Зацікавлені сторони мають бути го-

тові підтримувати існування створених організацій у майбутньому.

Одним із напрямків впровадження підходу був розвиток людських ресурсів. Відповідно має відбутись зростання знань та використання навичок лідерами громад та представниками місцевої влади.

У своїй діяльності організації громад мають бути прозорими та підзвітними громаді, а результатами діяльності мають можливість скористатись усі члени громад, яким створені чи відновлені послуги можуть бути корисними.

Завдяки реалізації підходу вартість створених чи відновлених послуг має бути ефек-

тивною з урахуванням вартості реалізації проектів громад організаціями громад. Аналогічно вартість надання цих послуг у громадах з проектами має бути нижчою у порівнянні з громадами, які не були охоплені проектами громад. Також має відбуватись економія енергоресурсів.

Громадяни мають бути задоволені якістю отриманих послуг, підтриманих проектами громад, і прагнути підтримувати створені або відновлені об'єкти інфраструктури.

Внаслідок застосування підходу громади мають стати більш організованими, проявом чого має бути зростання соціальної згуртованості громад.

1.4. Мета і завдання дослідження

Для здійснення комплексної оцінки впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Проекту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» було здійснено дослідження «Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад, реалізованого у проектах ПРООН в Україні».

Метою дослідження було оцінити ефективність та вплив підходу до місцевого розвитку із залученням громад, який був реалізований у чотирьох проектах ПРООН в Україні: «Програма розвитку та інтеграції Криму», «Чорнобильська програма відродження та розвитку», «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку» та «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Для досягнення цієї мети були визначені такі завдання:

- з'ясувати думки представників цільових груп щодо дієвості методології підходу за участі громад;
- дізнатись думки представників цільових груп щодо впливу підходу на місцеве самоврядування населення;
- виявити думки представників цільових груп щодо впливу підходу на надання послуг у секторах, які підтримані проектами;
- визначити думки представників цільових груп щодо впливу підходу на якість життя цільових груп.
- виявити чинники результативності застосування підходу та сформулювати рекомендації щодо поширення набутого досвіду, вдосконалення підходу та політичних ініціатив.

1.5. Структура звіту

Для повноти розкриття методології, результатів та висновків із цього оцінкового дослідження у звіті викладено низку змістовних частин.

У розділі про методологію дослідження детально пояснюються сфери оцінювання ефективності та впливу підходу до місцевого розвитку із залученням громад. Поруч також описано методи, за допомогою яких було виконано це оцінювання. Наприкінці висувуються дослідницькі гіпотези, у яких чітко ви-

значено, які саме результати отримані якими методами, мають свідчити про виконання чи про невиконання очікуваних результатів впровадження підходу.

Розділ про оцінку дієвості методології підходу спрямовано на оцінювання дієвості механізмів реалізації підходу зацікавленими сторонами на локальному рівні, зокрема на рівні районів та окремих громад.

У наступному розділі висвітлено оцінку впливу підходу на місцеву самоорганізацію

населення. Відбувається комплексний розгляд створених організацій підтримки в структурі місцевої влади, рівень їхньої прозорості, підзвітності та рівності. Перевіряється якість стратегічного планування із застосуванням принципів планування знизу-вгору. Найбільше уваги приділяється відносинам громадян із владою, зокрема щодо доступності та відкритості влади до діалогу, ставлення громадян та влади один до одного, змінам у співпраці між громадянами та владою та стосовно задоволеності громадян роботою місцевої влади. Додатково з'ясовується роль місцевого бізнесу у процесах місцевого розвитку.

Далі розділ розкриває оцінку впливу підходу на надання послуг у секторах, які підтримані проектами ПРООН, зокрема стосовно вартості створення чи відновлення та надання послуг, якості надання цих послуг та сталості створених громадських інфраструк-

тур. Також створено розділ із викладом оцінки впливу підходу на якість життя цільових груп — власне членів громад. Здійснено цілісну оцінку змін у житті людей: зміни у матеріальних умовах життя, в економічному становищі, у стані здоров'я, у психологічному самопочутті та у соціальній згуртованості.

На основі експертних оцінок написано окремих розділ, присвячений оцінкам поширення досвіду, пошукам чинників успішності підходу та виявленню можливостей вдосконалення державної політики щодо місцевого розвитку.

В останньому розділі сформульовано висновки оцінки ефективності та впливу підходу до місцевого розвитку із залученням громад, пропонуються деякі рекомендації щодо вдосконалення підходу та державної політики стосовно місцевого розвитку. Автори відкривають дискусію щодо викладених результатів.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Сфери та складові оцінювання ефективності та впливу підходу

Відповідно до завдань цього дослідження, оцінка здійснювалась за чотирма сферами оцінки: дієвість підходу за участі громад; вплив підходу на місцеве самоврядування; вплив підходу на надання послуг у секторах, які підтримані цими проектами; вплив підходу на якість життя цільових груп.

У кожній сфері було виокремлено складові, і кожна складова оцінювалась за одним або більше критерієм.

У дієвості підходу за участі громад оцінювались:

1) залученість населення, яка визначалась такими параметрами:

- особливості загальної участі населення в ОГ;
- рівень участі представників громади в загальних зборах;
- рівень залученості населення до процесу прийняття рішень (з будь-яких питань, включаючи планування);
- рівень участі членів ОГ у спільному фінансуванні проектів громад);

2) спосіб визначення пріоритетів (перевірявся ступінь незалежності ОГ у визначенні пріоритетів проведення проектів громад);

та 3) ефективність схеми співфінансування (визначався рівень ефективності діючої схеми співфінансування).

Оцінка впливу підходу на місцеве самоврядування включала шість складових:

1) відповідність створених на різних рівнях місцевого самоврядування організацій підтримки, які оцінювались за такими критеріями:

- відповідність, ефективність та користь створених структур (ОКР, ФМР, ОГ, ОКР, ГРЦ) для процесів місцевого розвитку та для співпраці між громадянами та місцевою владою;
- міра використання створених структур поза межами проектів ПРООН;

– рівень потенційної життєздатності створених структур;

– якість розвитку людських ресурсів та взаємного навчання лідерів громад та представників місцевої влади;

– ступінь залучення ОГ до заходів поза межами проектів ПРООН);

2) рівень прозорості, підзвітності та рівності, оцінений за такими ознаками:

– рівень прозорості та звітності в діях ОГ: у прийнятті рішень, визначенні пріоритетів, регулярному звітуванню про використання коштів і фінансових протоколах, проведенні тендерів, громадському аудиту;

– рівність в отриманні користі серед цільової аудиторії проектів (членів громад);

3) якість стратегічного планування та планування знизу-вгору (перевірялась якість стратегічного планування, планування знизу-вгору та застосування цих стратегічних планів);

4) доступ до інформації (вимірювався рівень доступності інформації про діяльність місцевої влади);

5) роль місцевого бізнесу (з'ясувалась мотивація місцевого бізнесу здійснювати внески в ініціативи місцевого розвитку через спонсорвання проектів ОГ);

6) відносини громадян із владою, визначені за такими критеріями:

– зміни у рівні доступності до представників влади та відкритість до діалогу;

– зміни у ставленні громадян до представників влади (включно зі змінами у рівні довіри);

– зміни у співпраці між громадами та представниками влади (якісні та кількісні);

– зміни у рівні задоволеності громадян роботою представників влади).

Оцінка впливу підходу на надання послуг у секторах, які підтримані проектами ПРООН, здійснювалась шляхом оцінювання чотирьох складових:

1) вартість створення чи відновлення послуг або соціальної чи спільнотної інфраструктури (визначалась ефективність стосовно вартості реалізації проектів громад організаціями громад);

2) вартість надання послуг (дізнавались оцінки відносних змін вартості надання послуг до та після реалізації проектів громад);

3) якість надання послуг (вимірювались зміни у рівні задоволеності надання послуг: енергозбереження, водопостачання, навчання (шкільні автобуси), охорона здоров'я, охорона довкілля, соціальна сфера, проведення навчання, а також рівень економії енергії);

4) сталість створених соціальних / громадських інфраструктур (визначалась міра цін-

ності створених чи відновлених соціальних / громадських інфраструктур та рівень їхньої потенційної життєздатності);

Важливим напрямком було оцінювання впливу підходу на якість життя цільових груп, який складається із п'яти компонентів:

1) зміни у матеріальних умовах життя (перевірялись відносні зміни в умовах життя, комфорту та якості життя, відповідність пріоритетам проектів ПРООН);

2) зміни в економічному становищі (визначались прямі та непрямі відносні зміни в економічних умовах);

3) зміни у стані здоров'я (респондентів запитували про відносні зміни у здоров'ї);

4) зміни у психологічному самопочутті (зокрема, виявляли відносні зміни в особистій впевненості);

5) зміни у соціальній згуртованості (перевірялись відносні зміни у соціальній згуртованості).

2.2. Фокус-групові дискусії із громадянами та представниками місцевої влади

Для успішного виконання такого масштабного і складного оцінкового дослідження критично важливо зібрати соціологічні дані за допомогою якісних методів дослідження. Зважаючи на те, що підхід запроваджують різні зацікавлені сторони, для того, щоб дізнатись їхні думки та погляди, найбільш адекватним методом є фокус-групові дискусії. Цей метод дає можливість виявити можливий спектр думок про сприйняття процесів місцевого розвитку, зокрема місцевого самоврядування, надання послуг та змін у якості життя громадян. Були отримані розгорнуті відповіді про те, як саме впроваджуються проекти громад і яку саме користь отримують громадяни. Важливішими є дискусії між учасниками, які виявляють незгоду та відмінні погляди на одні й ті ж процеси місцевого розвитку.

Зручною нагодою для проведення фокус-груп були форуми місцевого розвитку, у яких брали участь як представники громад, так і представники місцевої влади. Причому ці форуми проводились у різних регіонах України, завдяки чому існувала можливість вибору серед областей та районів. Саме тому райони для опитування відбирались переважно серед тих, у яких на час проведення

польового етапу дослідження проходили форуми місцевого розвитку. Оскільки форуми у різних районах відбувались у різні місяці без певної закономірності, логічно припустити, що форуми припали на час дослідження випадковим чином і сформована вибірка не є тенденційною.

Всього було проведено 11 фокус-груп — 8 для проекту МРГ і 3 для проекту МПВСР. Оскільки перевагами цього методу є отримання розмаїття думок та проведення плідних обговорень, оптимальною кількістю учасників є 8–12, у середньому було 10 учасників.

Для проекту МРГ було проведено по 1 фокус-групі у кожному з 8 макрорегіонів України, специфічних для цього проекту. Регіони, які, за експертною думкою двох національних менеджерів проекту МРГ, є близькими за характером реалізації проекту, були об'єднані у кластери — макрорегіони. У межах кожного макрорегіону були обрані окремі райони таким чином, щоб охопити дослідженням райони різного ступеню ефективності². Серед учасників форумів місцевого розвитку або (якщо на цей час форуми не проводились) серед різних громад різних районів

модератори відбирали учасників фокус-груп таким чином, щоб було представлено якнайбільше зацікавлених сторін. У фокус-групах взяли участь представники різних громад, голови сільрад, представники райдержадміністрацій, райрад, контактні особи з райдержадміністрацій та координатори від облдержадміністрацій. Представникам місцевого бізнесу планувалось задати одне розгорнуте питання, тож замість запрошення на двогодинні фокус-групи вони були опитані окремо.

Для програми МПВСР була розроблена якісна контрастна вибірка міст для проведення фокус-груп, завдяки чому були отримані думки представників зацікавлених сторін із 3 міст різного рівня успішності³. Для участі у фокус-групах муніципальні координатори запрошували учасників за квотами таким чином, щоб були і представники різних громад, і представники міської влади (працівники міськрад, муніципальні координатори та працівники муніципальних відділів підтримки).

2.3. Глибинні інтерв'ю з регіональними експертами

Два інші проекти ПРООН — ПРИК та ЧПВР — на момент проведення дослідження були майже завершені, через що ключових учасників складно зібрати разом для участі у фокус-групах. З огляду на це, найзручнішим методом для отримання якісної інформації про діяльність цих проектів є проведення глибинних інтерв'ю з регіональними експертами. Перевагами цього методу є розповіді представників місцевого населення та місцевої влади щодо реалій та особливостей впровадження проектів. Оскільки потенційні респонденти географічно розпорошені, найбільш ресурсоефективним методом опитування виявились саме телефонні інтерв'ю. Загалом було проведено 27 телефонних експертних структурованих глибинних інтерв'ю.

Для оцінки проекту ПРИК було опитано по 3 представники кожної з 4 цільових груп респондентів, всього 12 респондентів⁴. Щоб ді-

знатись про думки та погляди різних зацікавлених сторін, інтерв'ю проводились із представниками громад, головами сільрад, представниками районної влади та місцевими працівниками проектів ПРООН.

Для оцінки проекту ЧПВР також було опитано по 3 представники кожної з 4 цільових груп респондентів, всього 12 респондентів у 3 типових районах серед охоплених проектом⁵. Для цього проекту так само проводились інтерв'ю із представниками громад, головами сільрад, представниками районної влади та місцевими працівниками проектів ПРООН.

Для проведення глибинних інтерв'ю з регіональними експертами стосовно проекту МПВСР були обрані ті ж 3 міста, що й для фокус-груп. У кожному з обраних міст були проведені експертні інтерв'ю з міськими головами.

² Ступінь ефективності виконання районами проектів був визначений методом експертного анкетування обласних координаторів від проекту за 7 критеріями. Для кожного району результуючою оцінкою була сума оцінок за 7 критеріями, максимум 100 балів. Район був класифікований як високоуспішний, якщо його оцінка перевищувала оцінку медіанного району плюс середньоквадратичне відхилення. Район був класифікований як низькоуспішний, якщо його оцінка була нижчою за оцінку медіанного району мінус середньоквадратичне відхилення.

³ Спочатку було проведено експертне анкетування працівників проекту, за результатами якого 28 міст були проанансовані за рівнем ефективності реалізації проектів (29 місто — Вінниця, не було враховано через його відносно недавню участь у проекті з квітня 2010 року). Для проведення фокус-груп були обрані 1 найбільш успішне, 1 найменш успішне та 1 місто середньої успішності.

⁴ Для проекту ПРИК було заплановано по 4 глибинних інтерв'ю у 3 випадково вибраних районах АР Крим. Зі списку районів, наданого представниками ПРИК, випадковим чином були обрані 3 райони. Для підвищення імовірності реалізації квот у першу чергу проводились інтерв'ю з представниками районних рад. У процесі реалізації вибірки виявилось неможливим опитати представників деяких квот у вибраних районах, тому були доопитані 1 представник громади і 1 працівник проекту у 4 випадково обраних районах.

⁵ Експерт з ЧПВР разом із представником обрали 3 типових з погляду реалізації проектів громад райони.

2.4. Глибинні інтерв'ю з національними експертами

Наприкінці дослідження було заплановано отримати узагальнену оцінку ефективності та впливу проектів ПРООН, у яких застосовано підхід до місцевого розвитку за участі громад. З цієї точки зору, у масштабі проектів ПРООН у цілому найбільш обізнаними та компетентними є національні експерти — які працювали або працюють із цими проектами або на посадах топ-менеджерів або на всеукраїнському рівні. Їхні узагальнені висновки щодо ефективності застосування та поширення методології підходу, місцевого самоврядування, державної політики та стратегічного планування ґрунтуються на власному тривалому управлінському досвіді. Такі думки є вирішальними для розуміння системних закономірностей

впровадження підходу до місцевого розвитку за участі громад.

Для отримання професійних і водночас зважених оцінок були опитані 4 внутрішні експерти (по 1 серед керівництва кожного з оцінюваних проектів ПРООН) та 4 зовнішні експерти (які мають досвід роботи у проекті або співпраці з проектом і представляють зовнішню до відповідного проекту ПРООН організацію)⁶. Щоб виявити закономірності впровадження підходу в Україні в цілому (без специфіки окремих проектів) було вирішено також опитати внутрішнього експерта з керівництва ПРООН, яка була супервізором усіх чотирьох проектів. Отже, загалом було проведено 9 експертних тематичних глибинних інтерв'ю з національними експертами.

2.5. Опитування регіональних експертів

Деякі аспекти впровадження підходу можуть бути фахово оцінені саме представниками місцевої влади або працівниками проектів ПРООН, які мають досвід роботи на рівні району чи області. Тим більше, що вони є найбільш обізнані щодо ситуації у відповідних районах та областях, а отже, можуть надати точну оцінку відповідності створених структур підтримки та відносинам громадян із владою. Зважаючи на це, були опитані муніципальні, районні, обласні координатори від місцевої влади та працівники проекту МРГ.

Цілком підходящим та економним методом для цих завдань є стандартизоване телефонне опитування за допомогою комп'ютера. Для оцінки проекту МРГ було опитано 150 респондентів⁷, а для МПВСР — 56 респондентів⁸ за квотною вибіркою.

Отримані кількісні відповіді є репрезентативними для районних, муніципальних та обласних координаторів у проектах МРГ та МПВСР, тобто дають підстави робити висновки про думки не тільки опитаних, а усіх координаторів на рівні значущості 0,05 із похибкою не більше 4%⁹.

⁶ Внутрішні експерти були обрані за критеріями найбільшого досвіду участі у відповідному проекті (кількість років роботи у проекті) та найбільшого масштабу висновків (найвищий рівень управління). Зовнішні експерти були обрані серед партнерів проектів у неурядових організаціях або урядових установах за рекомендаціями внутрішніх експертів.

⁷ Для опитування експертів з проекту МРГ були визначені усі 25 регіонів України. Було заплановано опитати по 1 працівнику проекту в кожній області (по 1 з 2 можливих), по 1 обласному координатору від ОДА чи ОДР (по 1 єдино можливому, оскільки в одній області він відмовився, було вирішено опитати ще одного районного координатора), по 4 районних координаторів (по 4 з 8 можливих). Якщо потенційних респондентів було більше, ніж завдання з вибірки, респонденти відбирались із визначеним кроком із наданого списку.

⁸ Для опитування експертів з проекту МПВСР стояло завдання опитати представників усіх 28 міст. У кожному місті завдання з вибірки складало 2 представники муніципального відділу підтримки. Оскільки респонденти також визначались із визначеним кроком, муніципальні координатори могли потрапити, а могли і не потрапити до вибірки. Якщо останнього респондента у якомусь місті було неможливо (через відсутність на робочому місті чи відмову від участі) опитати, у таких випадках опитували міських голів.

⁹ Див. стор. 22.

2.6. Опитування членів організацій громад

Оскільки безпосередню користь від проєктів громад отримують саме мешканці відповідних громад, найточнішу інформацію щодо реалій застосування та оцінку впливу підходу на якість життя населення можливо дізнатись з опитування членів організацій громад. Тому для отримання кількісних даних, які дають підстави робити висновки про вплив підходу на цільові групи, було проведено опитування членів організацій громад методикою особистого інтерв'ю.

Для опитування ми провели певну стратифікацію громад і з кожної сукупності громад вибрали найбільш типову громаду. Ми вважаємо що такий підхід дає можливість екстраполювати відповіді респондентів на всі громади відповідного проєкту ПРООН⁹.

Для забезпечення достатньої кількості відповідей було опитано 855 респондентів. Рівень досяжності склав 72%. Було опитано 111, 112 та 106 респондентів для оцінки проєктів ПРИК, ЧПВР та МПВСР. Тоді як для МРГ, найбільш масштабного за регіональним охопленням та залученням громад, було опитано

213 респондентів. Всього було опитано 542 респонденти в якості основної групи.

З метою виявити ефект впливу проєктів, було заплановано опитування контрольних груп¹¹: для МРГ — 208 респондентів та для МПВСР — 105 респондентів — всього 313 респондентів контрольної групи. Оскільки для ПРИК та ЧПВСР було проведено попередні дослідження, які можливо використати як базу для порівняння, для цих проєктів опитування контрольних груп не проводилось. Таким чином, якщо припустити, що за усіма змінними ці громади були подібними, то усі зміни у самоорганізації населення, якості отриманих послуг та якості життя мають бути спричинені саме участю у проєкті ПРООН.

У підвибірці для проєкту МРГ опитування проводилось в усіх 8 макрорегіонах, у кожному з яких було обрана типова область, у кожній типовій області — типовий район, у кожному типовому районі — типове село (всього 16 сіл)¹². У підвибірці для проєкту МПВСР було обрано 8 типових міст, а у кожному типовому місті — типова громада (всього 8 громад)¹³.

⁹ Всі твердження у цьому звіті, які стосуються одномірних розподілів, ґрунтуються на статистичних закономірностях, відповідно до яких — за умови реалізації простої випадкової вибірки — розподіли значень змінних та зв'язки між змінними, притаманні опитаним, спостерігатимуться й у генеральній сукупності (в цьому дослідженні — серед членів громад) з певною (тут — з 95%) ймовірністю та із зазначеною похибкою.

¹⁰ Найбільш теоретично обґрунтованою схемою проведення оцінки впливу проєктів на громади було б формування для кожного з проєктів двох репрезентативних вибірок — головної (для населення, що є об'єктом впливу проєктів) та контрольної (для населення, на яке проєкт не розповсюджується) і проведення двох замірів — на початку і наприкінці кожного з проєктів. Але реалізація такого підходу у повній мірі була б занадто ресурсовитратною і співвідношення ресурсів на сам проєкт і на оцінку його ефективності було б неадекватним. Тому ми використали деяку більш економічну модифікацію підходу до оцінки впливу проєктів із застосуванням контрольних груп, яка, тем не менше, дозволяє оцінити найбільш суттєві результати проєкту.

¹¹ Контрольні громади для опитування були запропоновані експертами — це були громади, максимально близькі до основних, зокрема, за чисельністю населення та господарським розвитком, але які не брали участі у проєктах ПРООН.

¹² У підвибірці для проєкту МРГ на першому етапі формування вибірки були окреслені 8 макрорегіонів, типових для реалізації цього проєкту, ті самі, що й для фокус-груп. У кожному з макрорегіонів національні менеджери, які виступали в якості експертів, обрали по 2 типові області. У кожній з обраних областей за рекомендацією експертів — працівників проєкту у відповідних областях — було обрано по 2 типових райони, а у кожному з обраних районів — по 1 селу для опитування (як правило, із типовим для цього району проєктом). Для основної групи підвибірки для цього проєкту були визначені 16 сіл. У кожному селі з основної групи за списком членів організації громади відбирались потенційні респонденти за кроком із випадково визначеним базовим числом для опитування. Крок дорівнював кількості людей у списку, поділений на кількість інтерв'ю, які мають бути проведені в цій громаді. А за допомогою базового числа визначався перший респондент у списку. Завдяки такій процедурі вибірка респондентів у кожній громаді була випадковою. У селах з контрольної групи підвибірки відбір респондентів здійснювався маршрутним методом із випадково заданим базовим числом для відбору домогосподарств та респондентів у домогосподарствах.

У підвибірках для проектів ПРИК та ЧПВР було обрано по 8 типових районів та по 1 ти-

повому селу у кожному з типових районів (всього по 8 сіл)¹⁴.

2.7. Методологія аналізу даних

Для роботи з відповідями учасників фокус-груп та глибинних інтерв'ю (якісних методів) на основі відео- та аудіозаписів було підготовлено повні стенограми. У процесі прочитання стенограм відповіді учасників були класифіковані за темами на основі концептуальної схеми дослідження. Після цього у кожній темі були виокремлені типові відповіді, які наводяться у звіті. Окремі цитати, подані у звіті, обиралися з ілюстративною метою, на підставі того, наскільки влучно вони ілюструють зроблені дослідницькі висновки.

Аналіз відповідей респондентів в опитуваннях регіональних експертів та членів організацій громад відбувався у певній послідовності. Спочатку дослідники розглядали одномірні розподіли відповідей на конкретні запитання опитувальника, для коректності порівнянь усі розподіли відповідей у відсотках пораховані по відношенню до тих респондентів, які відповіли на відповідне запитання. Після цього відбувався пошук

статистично значущих відмінностей між підгрупами (наприклад, між різними соціально-демографічними категоріями)¹⁵. Усі статистично незначущі результати не були включені у висновки, оскільки вони знаходяться у межах похибки вибірки та можуть бути випадковими (а саме, у іншій вибірці вони можуть відрізнитись). Відповідно у цьому звіті усі твердження щодо виявлених відмінностей означають, що відмінності не випадкові, а статистично значущі. Також здійснювався пошук статистичних зв'язків між ознаками (наприклад, між віком та покращенням знань та навичок)¹⁶.

Оптимальна послідовність аналізу була такою: виявлення типових проявів впровадження підходу за допомогою якісних методів (спектр можливих думок та оцінок) та перевірка кількісних розподілів відповідних думок членів організацій громад та регіональних експертів (поширеність цих думок та оцінок серед цільових груп) за даними, зібраними

¹³ У проекті МПВСР міста відрізняються за паттернами реалізації проекту, 2 найбільш успішних та 2 найменш успішних було вилучено із генеральної сукупності як крайні випадки. Серед цих 24 міст 8 типових міст для опитування були визначені випадковим чином — шляхом генерації випадкових чисел у програмі SPSS. У кожному з обраних міст експерти, муніципальні координатори, визначили по 1 громаді для опитування (як правило, це були ОСББ). Для основної групи підвибірки для цього проекту були визначені 8 міст/селищ міського типу. У кожній громаді з основної групи підвибірки за списком членів організації громади потенційні респонденти відбиралися випадковим чином за вищеописаною процедурою. Для контрольної групи підвибірки ті ж експерти запропонували для опитування 8 громад (як правило, ОСББ), аналогічні тим, які брали участь у проекті, але які не були задіяні у проектах ПРООН. Ми припускаємо, що вони не фінансувалися згідно з моделлю, скопійованою з проектів ПРООН. У громадах із контрольної групи підвибірки відбір респондентів здійснювався маршрутним методом із випадково заданим кроком відбору домогосподарств та респондентів у домогосподарствах.

¹⁴ Проект ПРИК був реалізований тільки в АР Крим, тому 8 типових районів та типові села в обраних районах визначалися експертами-менеджерами програми. Оскільки ми застосовували типову вибірку для дослідження членів громади, процедура відбору районів та населених пунктів для проектів ПРИК та ЧПВР була, власне, аналогічною процедурі для МРГ. Остаточне рішення щодо відбору району та населеного пункту приймалось внутрішнім експертом та представником КМІС. У кожному селі за списком членів організації громади потенційні респонденти відбиралися випадковим чином за вищеописаною процедурою. Для проекту ЧПВР адекватними кластерами були 4 області, у яких був реалізований проект. Експерт від ЧПВР спільно із експертом від КМІС обрав по 2 типових райони для кожної області, а у кожному з цих районів — по 1 селу для опитування. У кожному селі вибірка респондентів у кожній громаді формувалась випадковим чином за вищеописаною процедурою.

¹⁵ Усі твердження щодо виявлених відмінностей означають, що в межах довірчого інтервалу 0,95 не може бути відхилена статистична гіпотеза про відмінність порівняних відсотків або середніх арифметичних. Гіпотези про значущість різниці відсотків перевірялась за χ^2 -критерієм, а гіпотези про значущість різниці середніх — за t-тестом Стьюдента.

¹⁶ Перевірка гіпотез про наявність зв'язків відбувалась на основі коефіцієнту рангової кореляції Кендалла tau-b.

кількісними методами. Також порівнювались оцінки, отримані різними методами, наприк-

лад, відповіді в опитуваннях регіональних експертів та членів організацій громад.

2.8. Операційні гіпотези дослідження

Відповідно до завдань, визначених у статутних проектах ПРООН, які застосовують підхід до місцевого розвитку із залученням громад, ефективність підходу має виявлятися у таких результатах¹⁷:

Ефективність підходу із залученням громад:

- участь членів організацій громад в організаціях громад (фактична участь членів організацій громад у діяльності організацій громад¹⁸);
- більшість членів організації громади принаймні один раз беруть участь у загальних зборах (>80%);
- Залучення більшості членів організації громади (>80%) до процесу прийняття рішень в організаціях громади на основі згоди, голосування чи анкетування;
- широке публічне інформування членів організацій громад (>80%) про діяльність організацій громад;
- суцільна (100%) сплата членами організацій громад членських внесків;
- участь не-членів організацій громад у виконанні проектів громад шляхом добровільних внесків у вигляді коштів або виконання робіт (наявність випадків такої участі);
- добровільне вкладення членами організацій громад додаткових внесків (наявність випадків додаткових внесків);
- визначення пріоритетів розвитку громад з урахуванням інтересів більшості членів організації громади та незалежно від впливів представників влади (переважання відсотку тих, хто визначає як ефективну, над тими, хто визначає як не-ефективну);
- переважне визнання зацікавленими сторонами діючої схеми співфінансування

як ефективної (переважання відсотку тих, хто вважає, що була важлива переважно думка членів громад, над тими, хто вважає, що була важлива переважно думка місцевої влади);

- бажання місцевих зацікавлених сторін (не проектів ПРООН) вкладати внески більші за визначену пропорцію (наявність артикуляції такого бажання);
- Вплив підходу на місцеве самоврядування:
- виконання створеними інституціями підтримки (МВП, МРСР, ОГ, ОКР, ОПВ, ОСББ, РЦ, ФМР, ФМРСР) визначених завдань для потреб місцевого розвитку та для співпраці між громадянами та владою (переважання відсотку тих, хто характеризує їх як ефективні, над тими, хто характеризує їх як неефективні);
  - використання створених інституцій підтримки (МВП, МРСР, ОГ, ОКР, ОПВ, ОСББ, РЦ, ФМР, ФМРСР) для поширення інформаційних матеріалів, методології підходу та набутого досвіду для інших громад (наявність випадків такого поширення);
  - готовність зацікавлених сторін підтримувати існування створених інституцій підтримки у майбутньому (переважання впевненості у роботі інституцій після завершення проектів ПРООН над думкою, що вони не працюватимуть);
  - зростання знань та використання навичок лідерами громад та представниками місцевої влади (наявність позитивної динаміки компетентності лідерів громад та представників місцевої влади);
  - реалізація організаціями громад ініціатив поза проектами ПРООН за власний кошт (наявність випадків таких ініціатив);

¹⁷ Детальна структура оцінки представлена у Додатку А.

¹⁸ У проекті МРГ рівень участі членів громад у організаціях громад розраховувався на основі співвідношення домогосподарств до цільових домогосподарств громади. Проте цей критерій не прогнозувався, а тому і не застосовувався у дослідженні. За нашими даними, частка унікальних домогосподарств складає від 94,6% до 100% для вибірки різних проектів ПРООН, у середньому 97,7%. Але оскільки ми достеменно не знаємо, як саме варіює цей відсоток у різних запитаннях, розподіли наводяться відносно членів громад, а не домогосподарств громад.

- участь організацій громад в інших курсах поза проектами ПРООН (наявність випадків такої участі);
- значна прозорість діяльності організацій громад (поінформованість про діяльність >80% членів організацій громад);
- цільова аудиторія має однаковий доступ до отримання користі від проектів громади (>80% членів організацій громад впевнені, що доступ можливий);
- інтереси сільських громад враховані у стратегічних планах розвитку районів, а інтереси міських громад — у стратегічних планах міського розвитку (наявність випадків складання таких планів за участі громад);
- зростання прозорості діяльності місцевої влади (наявність позитивної динаміки прозорості діяльності місцевої влади);
- бажання представників місцевого бізнесу спонсорувати місцевий розвиток шляхом вкладання внесків у проекти організацій громад (наявність артикуляції такого бажання);
- зростання рівня доступності представників місцевої влади та рівня відкритості до діалогу (наявність позитивної динаміки прозорості діяльності місцевої влади);
- покращення ставлення громадян до представників місцевої влади (наявність позитивної динаміки довіри громадян до представників місцевої влади);
- зростання задоволеності громадян роботою представників місцевої влади (наявність позитивної динаміки такої задоволеності);

- зростання співпраці між громадами та представниками місцевої влади (наявність позитивної динаміки обсягів співпраці);

Вплив підходу на надання послуг у секторах, підтриманих цими проектами:

- ефективність вартості створення чи відновлення послуг стосовно вартості реалізації проектів громад організаціями громад (вища ефективність у порівнянні з проектами без залучення громад);
- зменшення відносної вартості надання послуг (нижча вартість послуг у порівнянні з громадами, де не було проектів громад за цим підходом);
- висока задоволеність якістю отриманих послуг, підтриманих проектами громад (переважання відсотку задоволених респондентів над незадоволеними);
- економія енергоресурсів (більша економія у порівнянні з громадами, де не було проектів громад за цим підходом);
- бажання більшості (>50%) членів організацій громад підтримувати створені або відновлені об'єкти інфраструктури;

Вплив підходу на якість життя цільових груп:

- відносні зміни у якості життя членів громад (наявність позитивної динаміки якості життя — матеріальних умов, економічного становища, стану здоров'я);
- відносні зміни у психологічному самопочутті членів громад (наявність позитивної динаміки впевненості у власних силах);
- відносні зміни у соціальній згуртованості громад (наявність позитивної динаміки соціальної згуртованості).

ОЦІНКА ДІЄВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ПІДХОДУ ЗА УЧАСТІ ГРОМАД

3.1. Залученість населення

Аналіз відповідей учасників фокус-групових дискусій свідчить про те, що до проекту долучаються громади, які готові повірити у власні сили і докладати зусиль для того, щоб змінити життя своєї громади.

Можливо виокремити такі чинники, які спонукають людей долучатись до участі в діяльності організацій громад, в тому числі й у проектах громад:

- переконання неформальних лідерів громадської думки,
- підтримка представників місцевої влади,
- інформація про успішний досвід інших громад.

Глибинні інтерв'ю та опитування регіональних експертів дають можливість уточнити особливості цього процесу. Як свідчать розповіді деяких представників громад та місцевої влади, при створенні організацій громад і започаткуванні проектів громад інколи мали місце складнощі із залученням мешканців, оскільки частина була налаштована скептично, а частина не могла або не бажала вкладати власні кошти у проекти громад. Співробітники проектів та місцевої влади долали чимало зусиль для переконання громадян. Відповідно до методології підходу вони організували зустрічі для роз'яснення того, як самоорганізація громади повинна відбуватись, демонстрували освітні фільми, відеоролики по місцевому телебаченню, розповсюджували інформаційну літературу. Різноманітні ресурсні центри виявились надзвичайно корисними інструментами. Спочатку діяльність ОГ рухали активісти, при цьому інформували громадськість. Із часом та появою перших результатів, коли люди побачили, що організації громад дійсно працюють і реалізувати проекти громад

реально, вони активніше долучались до діяльності над проектами.

За даними опитування членів організацій громад, кількість осіб, які перебувають на певних управлінських посадах в органі управління організації громади (наприклад, голови, секретарі, скарбники, члени функціональних груп чи груп моніторингу), загалом становить 18,7% (14,4–24,4% у різних проектах ПРООН), що є доволі високим показником і свідчить про демократичність управління організаціями громад.

Однією із передумов дійсної участі населення у місцевому самоврядуванні є його участь у формах прямої демократії, зокрема у загальних зборах громади. Результати опитування членів організацій громад демонструють неочікувано високий, як для українських реалій (відносно 50–70%, які припускались у вихідній гіпотезі), рівень участі — загалом загальні збори громади відвідують від 88,5% до 96,6% членів організацій громад у різних проектах ПРООН, у середньому 93,9% серед усіх респондентів. Модель такого підходу в дійсності популяризує форму управління за активної участі громадськості.

Також варто відмітити, що однаково високий рівень участі у загальних зборах простежується серед чоловіків і жінок, серед людей з різною освітою та серед людей, які проживають в різних за заможністю домогосподарствах. Відповідно до вимог методики, особлива увага приділялась залученню до процесу різних за статусом, рівнем доходу та статтю громадян.

Закономірно, що значна частина організації громади брала участь у прийнятті рішень стосовно питань розвитку громади — від 71,2% до 95,5% у різних проектах ПРООН, у середньому 86,8% серед усіх респондентів, тобто безумовно переважна біль-

шість. Рівень участі серед різних соціально-демографічних категорій респондентів є приблизно однаковим.

Ухвалені рішення доносяться до відома громади, у середньому 88,5% (78,9–92% у різних проектах ПРООН) членів організацій громад поінформовані про них. Статистично значущі розбіжності у рівнях поінформованості різних соціально-демографічних груп населення не простежуються.

Для успішної реалізації мікропроектів члени організацій громади зобов'язані сплачувати членські внески. У дослідженні було виявлено, що від 95,1% до 100% респондентів сплачували внески з винятком у межах від 0% до 4,9%. Отже, опитування членів організацій громад у різних проектах ПРООН виявило від 0% до 4,9% респондентів, які стверджують, що вони не входять до організації громади і не сплачують членські внески. Оскільки були опитані тільки члени організацій громад за списками, можливі різні варіанти. Можливо, ці респонденти неправильно зрозуміли запитання або вже вийшли з організації громади. Ймовірно також, що вони створюють неформальні організації, які розвиваються як формальні організації на рівні населених пунктів, а отже члени неформальних органі-

зацій стають асоційованими членами, і природно, що деякі з них можуть не платити внесків. Крім них, усі інші респонденти вкладають кошти, незалежно від форми членства в організації громади.

З даних глибинних інтерв'ю з регіональними експертами випливає, що члени організацій громад підтримували проекти у різні способи:

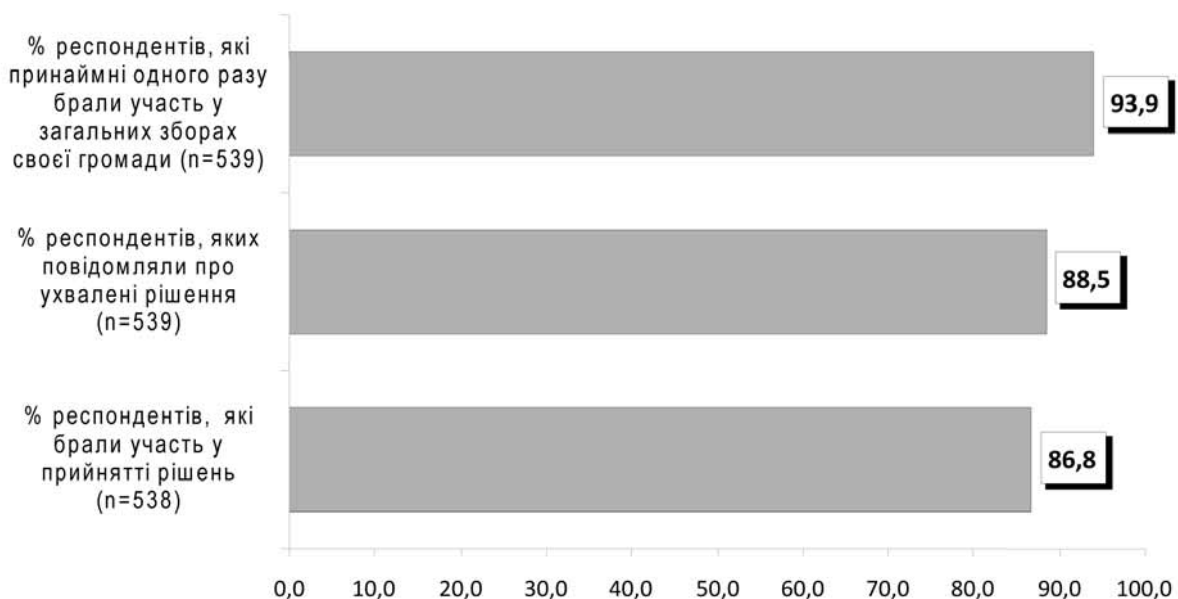
- членськими внесками,
- додатковими грошовими внесками,
- добровільним і безоплатним виконанням робіт,
- управлінням діяльністю організації громади.

Опитування членів організацій громад цілком підтвердило попередню гіпотезу дослідників про те, що населення добровільно вкладає більші за необхідний мінімум (усі респонденти, які дали позитивну відповідь, особисто вкладають більше додаткового добровільного внеску, який вимагається від особи) внески — від 18% до 36% у різних проектах ПРООН, у середньому 29,9% серед усіх респондентів. Цілком очікувано, що представники заможніших домогосподарств, як правило, роблять більший внесок. Так, якщо серед респондентів, які про-

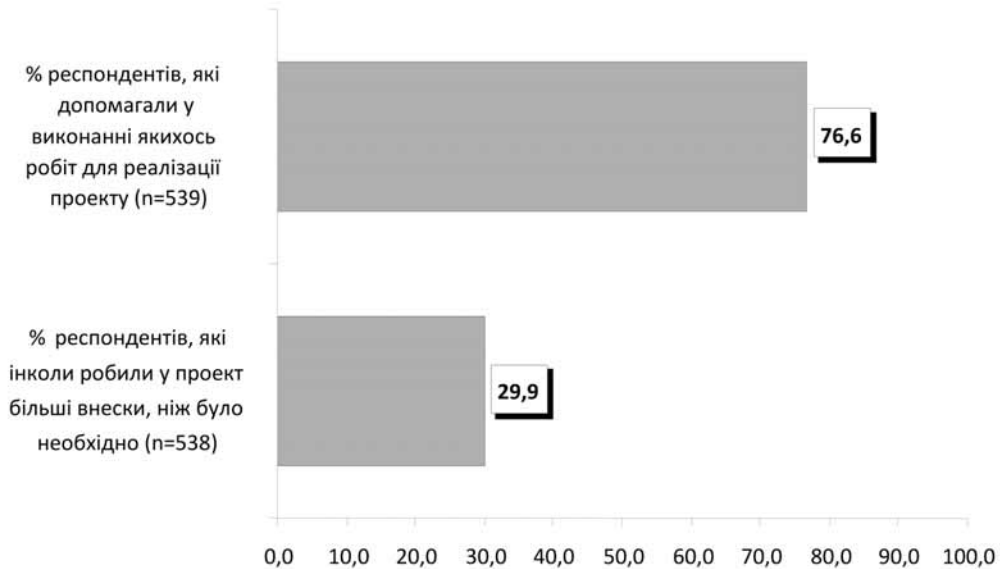
Діаграма 3.1.1.

Рівень участі населення до процесу ухвалення рішень

(Відсоток від основної групи, обсяги підвибірок n і відповідей на кожне запитання)

Розповсюдженість вкладання більших, ніж потрібно, обсягів внесків для реалізації проектів
(Відсоток від основної групи, обсяги підвибірок n відповідей на кожне запитання)

живають в бідних домогосподарствах¹⁹, 23,7% інколи вкладають більшу, ніж потрібно, суму, то серед опитаних із заможних домогосподарств — 45,3%.

Як було неодноразово відмічено у фокус-групах та глибинних інтерв'ю, громадяни виражали свою готовність допомагати у реалізації проектів громад виконанням певних робіт над проектами громад. Ця теза повністю підтверджена опитуванням — більше половини (від 54,8% до 84,8% у різних проектах ПРООН,

у середньому 76,6% респондентів) допомагали виконували роботи над проектами громад.

Доречно відмітити, що серед чоловіків більше тих, хто виконував якісь роботи, — 84,8% проти 73,5% серед жінок. Серед респондентів із заможних домогосподарств також децю більше тих, хто надавав якусь допомогу з виконання певних робіт, — 86,0% проти 72,9–75,6% серед респондентів з бідних домогосподарства та домогосподарств середньої заможності.

3.2. Спосіб визначення пріоритетів

За методологією підходу, на загальних зборах її члени мали визначити пріоритети її розвитку — ранжовані за важливістю плани реалізації конкретних інфраструктурних проектів. За словами учасників фокус-груп (як представників громад, так і місцевої влади), у визначенні пріоритетів громад міг мати місце вплив як різноманітних зацікавлених

груп, так і голів сільрад, причому представники влади вищого рівня не використовували важелі прямого впливу на визначення пріоритетів громад. Прийняття рішення громади було демократичним: під час загальних зборів громади усі мали можливість і висловити власні пропозиції та взяти участь у дискусії, і переважна більшість громади дійсно вислов-

¹⁹ У цьому дослідженні заможність домогосподарства вимірювалася за суб'єктивною оцінкою респондентів. До категорії «бідних» відносяться домогосподарства, яким «не вистачає грошей навіть на їжу» або «вистачає грошей на їжу, але купувати одяг чи взуття вже складно». До категорії «середньої заможності» — ті, яким «вистачає грошей на їжу, одяг, та які можуть щось відкласти, але цього недостатньо для покупки таких речей, як, наприклад, холодильник чи телевізор». До категорії «заможних» — ті, які «можуть купувати деякі дорогі речі (як, наприклад, телевізор чи холодильник), але не можуть дозволити собі все, чого бажають» та ті, які «можуть дозволити собі все, чого бажають».

лювала пропозиції та брала участь у загальних зборах (або, принаймні, в анкетуванні членів громади). Демократичність процедури визначення пріоритетів гарантувала, що вони справді відображають нагальні потреби більшості громади.

Аналогічно, проінтерв'ювані регіональні експерти відмічають, що пріоритети громад визначались самими мешканцями шляхом обговорення і голосування або на загальних зборах, або через опитування. І представники громад, і представники місцевої влади стверджують, що пріоритети визначались громадою самостійно.

Відповідно до концепції підходу до місцевого розвитку, із залученням громади повинна мати місце незалежність організацій громад від місцевої влади у визначенні пріоритетів для реалізації проектів громад. Однак у відповідях на нейтральне запитання з різними варіантами сценаріїв визначення пріоритетів в опитуванні членів організацій громад виявилось, що представники місцевої влади справляють непрямий вплив на визначення пріоритетів громад шляхом донесення власних думок: від 0,9% до 9,6% представників у різних проектах ПРООН, у середньому 4,1% респондентів відмітили, що думки влади були

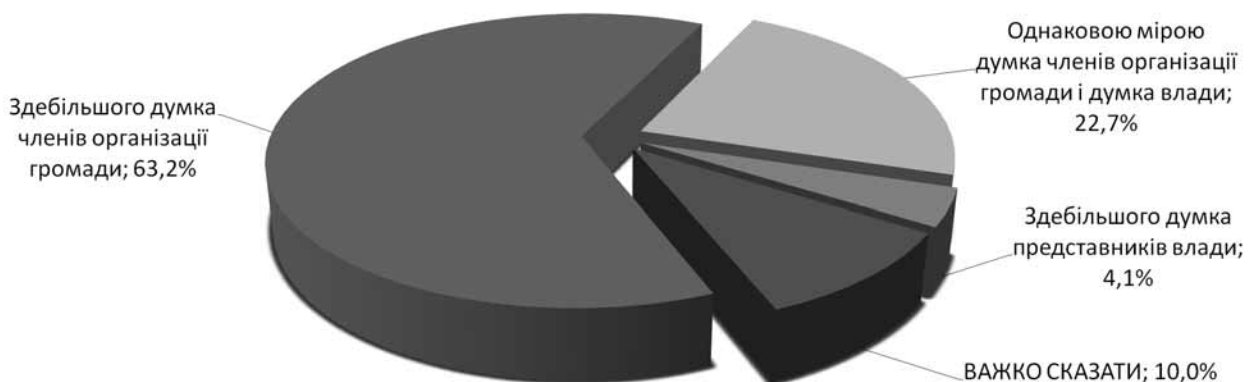
найбільшою мірою чи виключно визначальними для визначення пріоритетів громад.

Частково це може бути спричинено незнанням і наявністю стереотипів, позаяк чим більше респонденти обізнані з діяльністю організації громади, тим вони більш схильні вважати думку громади визначальною. Вірогідно, що погляди з цього питання дійсно пов'язані з обізнаністю про діяльність організації — як виявив кореляційний аналіз, чим більш обізнаний респондент, тим більш імовірно він висловлював думку про провідну роль членів організації у визначенні пріоритетів громади²⁰.

Хоча максимальний відсоток тих, хто вважає, що для прийняття рішення щодо пріоритетів мали значення виключно думки влади, складає 3,8% в одному з проектів ПРООН, це залишається проблемним питанням і відповідає реаліям часткової залежності громад від співфінансування з місцевих бюджетів та готовності погодитись із авторитетною думкою керівництва. Незважаючи на це, від 58,7% до 71,2% у різних проектах ПРООН, у середньому 63,2% респондентів впевнені, що при визначенні пріоритетів були вирішальними найбільшою мірою або виключно думки громади.

Діаграма 3.2.1.

Погляди респондентів стосовно того, чия думка є найбільш важливою при визначенні пріоритетів розвитку громади
(Відсоток від основної групи, обсяг підвибірки n=538)

²⁰ Коефіцієнт рангової кореляції Кендалла tau-b між поглядами стосовно того, хто грає провідну роль у визначенні пріоритетів громади, та обізнаністю з діяльністю громади (індекс, розрахований як середня арифметична відповідей на 6 запитань з блоку про знання) складає 0,264 ($p < 0,001$).

3.3. Ефективність схеми співфінансування

Беручи до уваги висловлювання учасників фокус-груп, у цілому всі зацікавлені сторони оцінюють схему співфінансування як вдалу та дієву²¹.

Цей висновок підтверджується і висловлюваннями регіональних експертів — у цілому схему фінансування вони оцінюють як ефективну, респонденти переважно стверджують, що її варто залишити такою, як вона є. Головна цінність моделі фінансування у синергетичному ефекті — всі учасники отримують результат, який кожен окремо не зміг би досягти. Інколи можуть бути складнощі при застосуванні різних схем фінансування, наприклад, у співфінансуванні при переході від схеми ПРИК до схеми МРГ в одній і тій самій громаді.

Щоб заперечити або підтвердити якісні погляди окремих зацікавлених сторін, доцільно перевірити їх кількісними даними репрезентативного опитування експертів. Загальна думка опитаних експертів полягає в тому, що застосована схема співфінансування є в цілому ефективною: як скоріше або дуже ефективно її характеризують 75,7% респондентів (67,9%–80% експертів у різних проектах

ПРООН), при цьому тільки 4,4% оцінюють її як скоріше або зовсім неефективну.

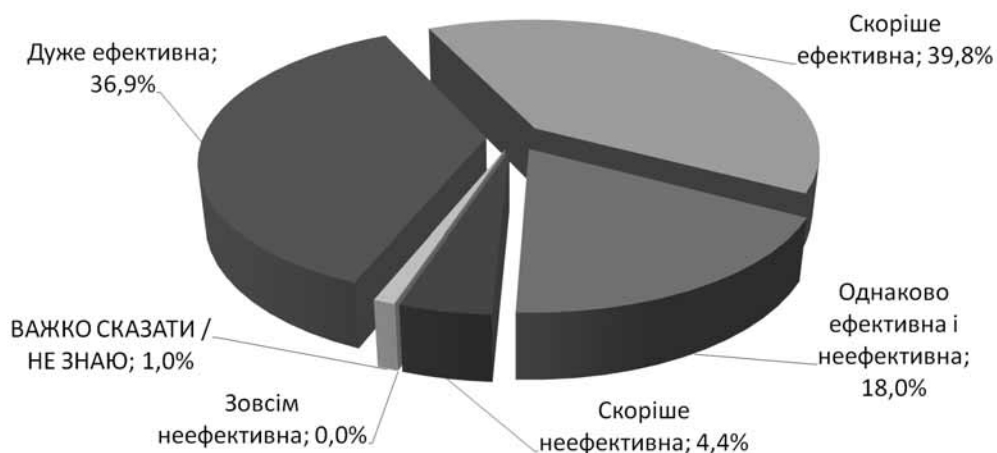
Тим не менше, в рамках дослідження деякі регіональні експерти вказали на ряд труднощів, що стосуються фінансування проектів громади, а саме збір членських внесків з організацій громади, пошук зовнішнього фінансування, затримки надходження грошей від центральної влади та проектів ПРООН. Ці питання вирішуються шляхом переговорів із зацікавленими сторонами.

Учасники фокус-груп інколи висловлювали пропозиції зменшити бюрократизм, пришвидшити процес оформлення документації та фінансування. Інше побажання полягає у збільшенні частки фінансового внеску ПРООН, оскільки з об'єктивних причин ні громада, ні місцева влада не мають можливості значно збільшувати власну частку фінансування.

Ще одним джерелом інформації є опитування членів організацій громад, у якому представникам органів управління організацій громад ставилось запитання про їхню оцінку ефективності схеми співфінансування, адже саме вони, у порівнянні з простими чле-

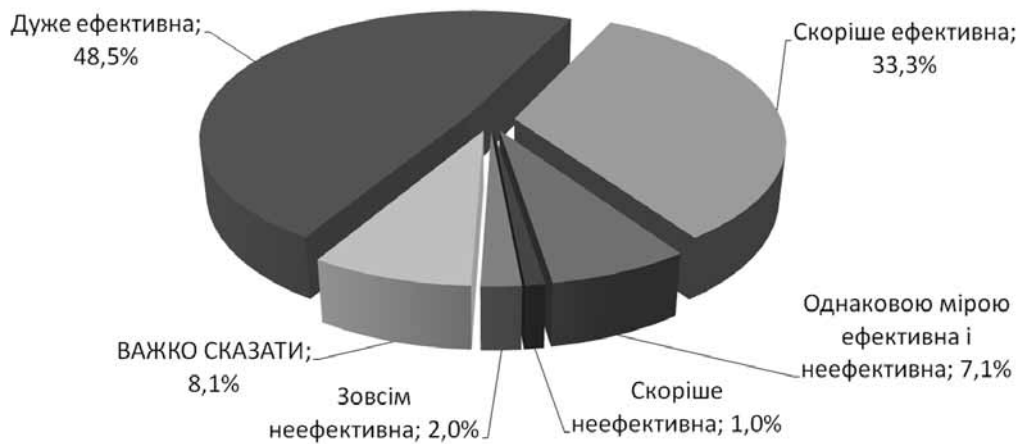
Діаграма 3.3.1.

Оцінка ефективності діючої схеми співфінансування
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

²¹ Для МРГ схема фінансування виглядає таким чином — 50% коштів вкладає ПРООН/ЄС, 45% — місцева влада, 5% — громада. Для МПВСР — 45%+45%+10% (причому кожного наступного року частка міської влади збільшується на 5%, а громади — на 10%). Для ЧПВР частка місцевої влади — до 45%, ПРООН — до 40%, підприємців — до 10–15%, громади — приблизно 5%. Для ПРИК співвідношення внесків різних сторін визначалося в кожному випадку окремо.

Оцінка ефективності діючої схеми співфінансування
(Відсоток респондентів, які належать до КУП у своїх громадах у основній групі, обсяг підвибірки n=99)

нами організацій громад, більш компетентні у цьому питанні. Як свідчать дані опитування, незважаючи на випадки критики стосовно наявної схеми співфінансування, лише 3% респондентів оцінили її як скоріше неефективну чи зовсім неефективну, при цьому 33,3% охарактеризували її як скоріше ефективну, а 48,5% як дуже ефективну (загалом 81,8% визначають її як скоріше ефективну або дуже ефективну, 77,9–86,7% у різних проектах ПРООН).

Був виявлений цікавий взаємозв'язок: оцінка ефективності співфінансування керівниками організацій громад пов'язана з тим, наскільки такі респонденти впевнено почувуються з спілкуванні з представниками влади — так, чим впевненіше почувують себе респонденти, тим вище вони оцінюють ефективність запровадженої схеми співфінансування²².

Якщо здійснити аналіз поглядів представників різних цільових груп на основі даних глибинних інтерв'ю, стає очевидно, що їхні погляди дещо відрізняються.

Деякі члени громад і голови сільрад відмічають, що збирати кошти буває складно, тому що не всі члени можуть зробити навіть мінімальний внесок, хоча й усвідомлюють необхідність внесків для реалізації проектів громад. Дійсно, співробітники проекту очі-

кували, що внесення громадою навіть невеликої суми грошей для досягнення цільового рівня потребуватиме деякого часу. Тому можлива інтерпретація може бути наступною: об'єктивні труднощі та їх суб'єктивне відображення у формі вербалізованої тривоги виникають серед сімей з низькими доходами в ситуаціях невчасного виконання вимог. Фінансуванню проектів громад сприяла участь меценатів, хоча в одному окремому випадку спрацював людський фактор і голова сільради схилив представника місцевого бізнесу вкласти кошти у проект громади.

Представники районної та міської влади явно зацікавлені у реалізації проектів громад і прагнуть допомогти і фінансово, і організаційно — вони сприяють в оформленні документації, у позитивному вирішенні питань із керівництвом місцевої влади, у пошуку меценатів. Природно, що представники районної влади хотіли б отримувати фінансову допомогу, тобто у майбутньому не збільшити, а зменшити частку свого фінансового внеску, оскільки, за словами самих представників місцевої влади, у місцевих бюджетах коштів на співфінансування просто бракує. У деяких випадках обласна влада підтримала райони додатковим внеском з бюджету.

²² Коефіцієнт рангової кореляції Кендалла $\tau\text{-}b$ складає 0,249 ($p < 0,05$).

З іншого боку, представники деяких громад бажають зменшити свою частку, а натомість щоб місцева влада фінансувала більше. Громадяни вважають, що внесок громади все одно буде значним за рахунок безоплатного виконання робіт на об'єктах.

Однак навіть в суб'єктивно найгіршому випадку для членів спільноти — якщо частка фінансування громади зростає — для громад це все одно може бути вигідним, тому що ціною невеликого внеску вони отримують результат, вартість якого у декілька разів вища за інвестовану.

Незважаючи на висловлені частиною респондентів критичні судження щодо співфі-

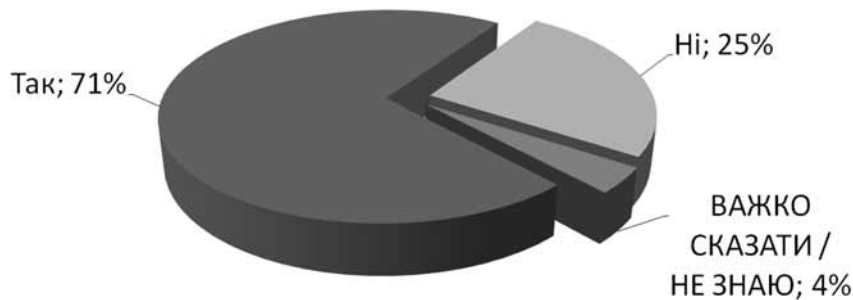
нансування, більшість опитаних регіональних експертів повідомили про поширеність додаткових внесків з боку учасників (без ПРООН) — 71,4% експертів (51,8–78,7% у різних проектах ПРООН). Це свідчать про потенційну готовність окремих місцевих партнерів фінансувати в більших обсягах.

За даними проектів ПРООН, у цілому частка ПРООН зменшується, а частка місцевих партнерів зростає. Тобто в цілому схема адекватна і працює, і у перспективі може бути ще ефективнішою, якщо врахувати місцеві спроможності та особливості та застосувати рішення, запропоновані опитаними експертами.

Діаграма 3.3.3.

Чи відомі Вам випадки, коли мешканці громад, місцеві підприємці або представники місцевої влади фінансували проекти у пропорції, більшій за мінімальну?

(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

3.4. Висновки щодо дієвості методології підходу

У цілому методологія підходу за участі громад для місцевого розвитку може бути оцінена як ефективна. Зацікавлені сторони дотримуються вимог методології підходу, вбачають її корисність і готові сприяти її поширенню. Населення широко залучалось до участі на етапах самоорганізації громади: проведення загальних зборів, створення організації громади, визначення пріоритетів, обмін інформацією про події в організації гро-

мади, фінансування проектів громади, інвестиції у вигляді додаткової добровільної неоплачуваної праці. Пріоритети обрані з якнайширшою участю населення шляхом прямого голосуванням або опитування та відображають інтереси переважної більшості або майже всіх членів громади. Наявна схема співфінансування визнається сторонами як ефективна, цільові групи прагнуть й інколи можуть робити внески більші, ніж передбачено.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПІДХОДУ НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

4.1. Відповідність створених організацій підтримки

З відповідей учасників фокус-груп виглядає очевидним, що усі створені за методологією підходу до місцевого розвитку структури визнаються корисними і потрібними як населенню, так і місцевій владі.

У ході опитування деякі регіональні експерти зазначили, що на початку вони були вимушені долати пасивність та зневіру у самоорганізації громад, особливо якщо не було визнаних лідерів. Шляхом широкого залучення населення, підготовки активних членів та лідерів, а також місцевих органів влади вдалося створити дієві організації громад. Також мали місце деякі труднощі з офіційною реєстрацією громадських організацій в органах місцевої влади. Вони були вирішені шляхом переговорів та переконання. Для деяких респондентів суб'єктивно складно писати всі необхідні документи для проектів громади і фінансових звітів. Вони стверджують, що проблема полягає у жорстких бюрократичних вимогах зі сторони проектів ПРООН, хоча ПРООН вимагає усі ці документи відповідно до українського законодавства. Ця проблема долається допомогою зовнішніх консультантів і самонавчанням у процесі роботи.

Для громадян, які вже пройшли етап створення організацій громади та здійснення проектів громади, продовження діяльності цих організацій є реалістичною і прийнятною формою вирішення спільних питань, а представникам місцевої влади набагато зручніше співпрацювати з організованими і досвідченими організаціями.

З одного боку, не всі члени громади знають про існування сільських (менш поширених) чи районних ресурсних (більш поширених) ресурсних центрів, але ті, хто хоч раз користувався їхніми послугами, залишаються задоволеними як наданням матеріалів, так і професійними консультаціями.

Форуми місцевого розвитку виявились корисним форматом обміну досвідом між різними громадами та зав'язуванню перспективних корисних контактів для вирішення громадських питань.

У цілому корисність створених структур проявляється у таких аспектах:

- мобілізація громади до діяльності,
- розвиток людських ресурсів,
- покращення співпраці між громадянами та владою.

В інтерв'ю регіональні експерти також відмітили, що створені у проектах структури підтримки різних рівнів — від організацій громад до районних ресурсних центрів та муніципальних відділів підтримки були цілком адекватні для вирішення завдань місцевого розвитку, хоча ефективність їхньої діяльності напряму залежить від конкретних людей, які працюють у них.

В опитуванні регіональних експертів ключовий учасник процесу місцевого самоврядування — організації громад — отримали доволі високу оцінку ефективності, позаяк 84,9% експертів з обох проектів (МРГ та МПВСП) визначили їх як скоріше або дуже ефективні у сприянні процесам місцевого розвитку, жоден не назвав їх зовсім неефективними, і тільки 1,9% — скоріше неефективними.

У проекті МРГ дуже високу оцінку дістали форуми місцевого розвитку, які 92,7% експертів визнали скоріше або дуже ефективними у сприянні процесам місцевого розвитку, — що було б неможливим, якби це були суто формальні зустрічі. Отже, вони є справді дієвою формою обміну досвідом. Усі створені інституції підтримки (організації громад, районні та обласні ресурсні центри, форуми місцевого розвитку та обласні координаційні ради) не менш ніж 80% експертів оцінили як скоріше або дуже ефективні.

Діаграма 4.1.1.

Оцінка ефективності у сприянні процесам місцевого розвитку організацій громад
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

Таблиця 4.1.1.

Ефективність у сприянні процесам місцевого розвитку наступних структур
(Відсоток від регіональних експертів²³ МРГ, обсяг підвибірки n=150)

	Дуже ефек- тивні	Скоріше ефективні	Однаковою мірою ефек- тивні і не- ефективні	Скоріше не- ефективні	Зовсім не- ефективні	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
5.1. Організації громад	46,7%	42,7%	9,3%	0,7%	0,0%	0,7%
5.2. Районні ре- сурсні центри	40,3%	40,3%	11,4%	2,0%	0,0%	6,0%
5.3. Обласні ре- сурсні центри	54,7%	29,3%	6,7%	3,3%	0,7%	5,3%
5.4. Форуми міс- цевого розвитку	50,0%	42,7%	4,7%	0,7%	0,0%	2,0%
5.5. Обласні коор- динаційні ради	48,7%	38,7%	5,3%	3,3%	0,0%	4,0%

Обернено протилежний результат був виявлений у проекті МПВСР — найбільш корисною структурою були визнані муніципальні відділи підтримки — як дуже ефективні або скоріше ефективні їх охарактеризували 91,1% експертів. При цьому організації громад отримали оцінку як скоріше ефективні або дуже ефективні від 73,3% експертів, а форуми муніципальної ради сталого розвитку тільки 62,5% респондентів. Оскільки немає підстав вважати, що представники міської влади схильні завищувати ефективність

власних відділів та занижувати ефективність організацій громад сильніше, ніж представники районної чи обласної влади, це може бути відображенням дійсних відмінностей між роботою проектів у місті (де взаємодіяти з громадами в межах одного населеного пункту легше) та у сільській місцевості (де працівники районних ресурсних центрів мають виїжджати у різні, інколи доволі віддалені села).

Згідно з думкою регіональних експертів, роль організацій громад у налагодженні спів-

²³ У тому числі відповідальних осіб і співробітників проекту. Детальний опис вибірки подано у розділі з методології.

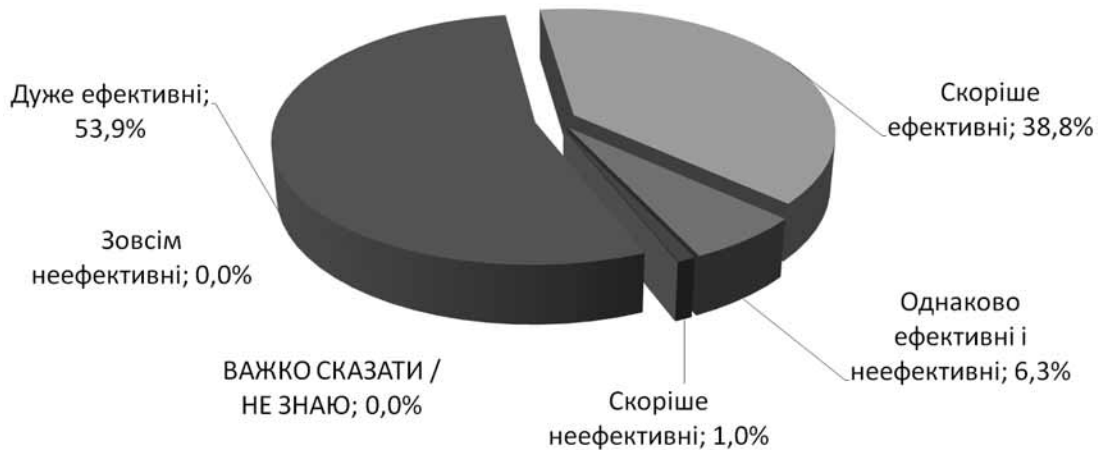
Таблиця 4.1.2.

Ефективність у сприянні процесам місцевого розвитку наступних структур
(Відсоток від регіональних експертів МПВСР, обсяг підвибірки n=56)

	Дуже ефек- тивні	Скоріше ефективні	Однаковою мірою ефек- тивні і не- ефективні	Скоріше не- ефективні	Зовсім не- ефективні	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
5.1. Організації громад	30,4%	42,9%	17,9%	5,4%	0,0%	3,6%
5.6. Муніципальні відділи підтримки	39,3%	51,8%	3,6%	0,0%	3,6%	1,8%
5.7. Форуми муніципальної ради сталого розвитку	33,9%	28,6%	12,5%	3,6%	1,8%	19,6%

Діаграма 4.1.2.

Оцінка ефективності у співпраці між громадою та місцевою владою
(Відсоток від усіх експертів²⁴, обсяг вибірки n=206)

праці між громадами та місцевою владою є навіть сильнішою — скоріше або дуже ефективними у цьому процесі організації громад визнають 92,7% експертів. Так само усі створені в обох проектах інституції підтримки отримують вищу оцінку у сприянні співпраці між громадами та місцевою владою.

Якщо аналізувати відповіді експертів МРГ окремо, можна стверджувати, що найбільш ефективними у співпраці між громадою та місцевою владою є організації громад (93,4% опитаних експертів МРГ вважають їх дуже або скоріше ефективними у співпраці між громадою та місцевою владою) та форуми місце-

вого розвитку (93,3%). Обласні координаційні ради вважають ефективними 85,3% опитаних регіональних експертів МРГ.

Регіональні експерти МПВСР так само вважають організації громад найбільш ефективними (91,1%). Форуми муніципальної ради сталого розвитку, на думку експертів, менш ефективні, хоча сам рівень ефективності високий (69,6%). Необізнаність частини респондентів стосовно ФМРСР (19,6%) може пояснюватись тим, що ФМРСР створюються у містах, які мають тривалий досвід застосування підходу до місцевого розвитку за участі громад (у 6 з 29 міст).

²⁴ Регіональних МРГ та МПВСР експертів, тому числі відповідальних осіб і співробітників проекту. Детальний опис вибірки подано у розділі з методології.

Таблиця 4.1.3.

Ефективність у співпраці між громадою та місцевою владою наступних структур
(Відсоток від регіональних експертів МРГ, обсяг підвибірки n=150)

	Дуже ефек- тивні	Скоріше ефективні	Однаковою мірою ефек- тивні і не- ефективні	Скоріше не- ефективні	Зовсім не- ефективні	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
6.1. Організації громад	58,7%	34,7%	6,7%	0,0%	0,0%	0,0%
6.2. Форуми місцевого розвитку	42,0%	51,3%	4,0%	0,7%	0,0%	2,0%
6.3. Обласні координаційні ради	40,0%	45,3%	9,3%	1,3%	0,0%	4,0%

Таблиця 4.1.4.

Ефективність у співпраці між громадою та місцевою владою наступних структур
(Відсоток від регіональних експертів МПВСР, обсяг підвибірки n=56)

	Дуже ефек- тивні	Скоріше ефективні	Однаковою мірою ефек- тивні і не- ефективні	Скоріше не- ефективні	Зовсім не- ефективні	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
6.1. Організації громад	41,1%	50,0%	5,4%	3,6%	0,0%	0,0%
6.4. Форуми муніципальної ради сталого розвитку	35,7%	33,9%	8,9%	0,0%	1,8%	19,6%

Міра використання створених структур поза межами проектів

Методологією підходу до місцевого розвитку за участі громад передбачено, що ство-

рені структури підтримки сприятимуть місцевому розвитку і поза діяльністю у проектах ПРООН. Дійсно, регіональні експерти в інтерв'ю відмічали, що і організації громад, і

Діаграма 4.1.3.

Вплив створених інституцій на громади, які не залучені до проектів ПРООН
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

ресурсні центри (такі, як РРЦ та МВП) виявляються корисними для проектної, грантової та іншої діяльності і поза межами проектів.

Перевірка цих тверджень методом кількісного опитування регіональних експертів продемонструвала: як мінімум 70% опитаних експертів повідомили про випадки, коли представники громад, які не беруть участь у проектах ПРООН, користувались можливостями ресурсних центрів різних видів, що свідчить про потенційну інформаційну користь цих інституцій для ширшого кола громадян, яку варто розвивати. Більш показовим і стратегічно важливішим є відтворення моделі розвитку громади, яка розроблена і запровад-

жена у цих проектах ПРООН, і випадки самоорганізації за прикладом громад, які беруть участь у проектах ПРООН, змогли навести 75,4% експертів.

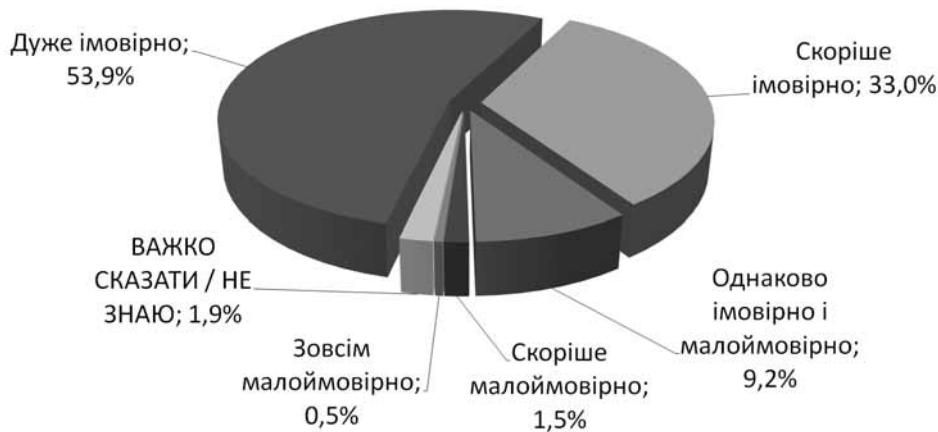
Потенційна життєздатність створених структур

Проінтерв'ювані регіональні експерти відмічають, що завдяки розумінню цінності створених структур, і громадяни, і представники місцевої влади зацікавлені у продовженні їхньої діяльності. Хоча деякі експерти висловлюють побоювання, що після завершення проектів діяльність може занепасти.

Зважаючи на те, що проекти ПРООН мають на меті створення життєздатних форм са-

Діаграма 4.1.4.

Імовірність того, що організації громад працюватимуть після завершення проекту
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

Таблиця 4.1.5.

Імовірність того, що наступні створені структури працюватимуть після завершення проекту
(Відсоток від регіональних експертів МРГ, обсяги підвибірок n відповідей на кожне запитання)

	Дуже імовірно	Скоріше імовірно	Однаковою мірою імовірно і малоймовірно	Скоріше малоймовірно	Зовсім малоймовірно	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
7.1. Організації громад (n=150)	52,0%	33,3%	11,3%	0,7%	0,7%	2,0%
7.2. Районні ресурсні центри (n=148)	40,5%	41,9%	7,4%	2,7%	1,4%	6,1%
7.3. Обласні ресурсні центри (n=150)	32,0%	44,7%	10,0%	2,7%	1,3%	9,3%
7.3. Форуми місцевого розвитку (n=149)	25,5%	51,0%	10,1%	4,7%	0,7%	8,1%
7.5. Обласні координаційні ради (n=149)	25,5%	54,4%	7,4%	4,7%	3,4%	4,7%

моорганізації населення, існувала необхідність перевірки гіпотези про потенційну сталість організацій громад методом репрезентативного опитування регіональних експертів. І відповідно до його даних, позитивний прогноз (те, що організації громад існуватимуть і після завершення проекту, є скоріше чи дуже ймовірним) дали 86,9% експертів, при тому що негативний прогноз — тільки 2%. Високу ймовірність потенційно сталого існування створених у проєктів МРГ інституцій зазначили не менше 70%, а у проєкті МПВСР — не менше 60% респондентів.

Найбільш ймовірними кандидатами на існування після завершення проєкту, на думку експертів МРГ, є організації громад (85,3%

вважають це скоріше чи дуже ймовірним). Щодо існування форумів місцевого розвитку, обласних ресурсних центрів та обласних координаційних рад після завершення проєкту, впевнені 76,5%, 76,7% та 79,9% експертів МРГ відповідно.

Більшість експертів МПВСР також впевнені в роботі організацій громад після завершення проєкту (91%). Натомість, форуми муніципальної ради сталого розвитку, будуть існувати після проєкту на думку лише 62,5% експертів МПВСР.

Зважаючи на те, що створені інституції підтримки не можуть існувати без активних дій з боку і громадян, і влади, для оцінки їхньої потенційної життєздатності важливо визна-

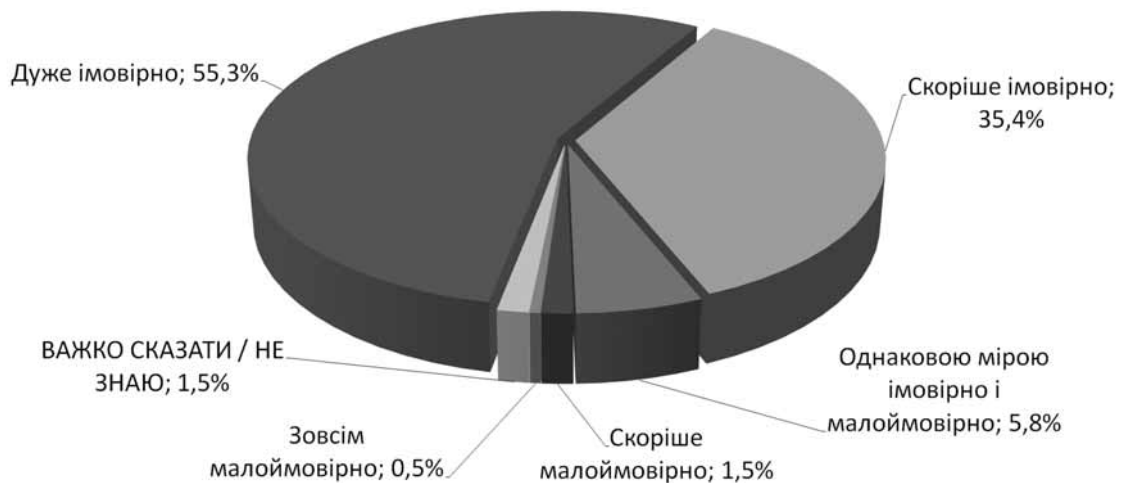
Таблиця 4.1.6.

Ймовірність того, що наступні створені структури працюватимуть після завершення проєкту
(Підвибірка регіональних експертів МПВСР, обсяги підвибірок n відповідей на кожне запитання)

	Дуже ймовірно	Скоріше ймовірно	Однаковою мірою ймовірно і малоймовірно	Скоріше малоймовірно	Зовсім малоймовірно	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
7.1. Організації громад (n=56)	58,9%	32,1%	3,6%	3,6%	0,0%	1,8%
7.6. Муніципальні відділи підтримки (n=55)	54,5%	30,9%	9,1%	1,8%	0,0%	3,6%
7.7. Форуми муніципальної ради сталого розвитку (n=56)	28,6%	33,9%	14,3%	0,0%	5,4%	17,9%

Діаграма 4.1.5.

Ймовірність того, що експерт зможе підтримувати діяльність організацій громад поза межами цієї програми
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

чити міру готовності представників влади підтримувати ці інституції. Опитування виявило високий рівень їхньої впевненості у можливості підтримувати організації громад навіть поза межами програми — загалом 90% експертів вважають це скоріше або дуже імовірним (87–92% залежно від проекту ПРООН).

Якість розвитку людських ресурсів та взаємного навчання лідерів громад та представників місцевої влади

Одним із вирішальних чинників підтримки створених структур місцевого розвитку є бажання їх підтримати з боку представників місцевої влади. За результатами якісних відповідей регіональних експертів, в деяких випадках початкова низька компетенція керівників громад могла б перешкоджати місцевому розвитку внаслідок декількох факторів. По-перше, громадяни не повною мірою поінформовані про можливості та механізми самоорганізації громади. По-друге, вони не мають відповідного досвіду і достеменно не знають, як реалізовувати проект громади. По-третє, вони не мають кваліфікації в написанні офіційних документів та вирішенні технічних питань. Тому вони висловлюють потребу в навчанні лідерів місцевих громад. Хоча у проекті МРГ вдосконалення навичок представників влади не було проектним завданням, вони тим не менш повідомляють про таке збільшення. Регіональні експерти в інтерв'ю визнають, що досвід роботи, набутий у практичній співпраці над виконанням проектів підвищує компетентність працівників місцевої влади, а громадяни, особливо активісти громад, також набувають цінних навичок.

Ці твердження були перевірені за кількісним опитуванням регіональних експертів.

Навіть якщо зважати на бажання представників місцевої влади подати себе у кращому світлі, майже абсолютне (яке відмітили не менше 97% респондентів) зростання знань процесів місцевого самоврядування явно є відображенням масштабного процесу, наслідки якого доцільно порівняти з відповідними наслідками для представників місцевої влади у населених пунктах, які не охоплені проектами ПРООН. Ще важливішим є покращення навичок співпраці з громадами, яке відмітили не менше 98% опитаних респондентів. Статистично значущий зв'язок між віком та покращенням знань та навичок підтверджує висловлену національними експертами гіпотезу про те, що молодші працівники місцевої влади легше і швидше навчаються співпраці з громадами і можуть бути основою для впровадження нової моделі місцевого розвитку (за даними кореляційного аналізу).

Підвищення кваліфікації членів громади і службовців ОГ вимірювалося непрямо і подається в інших частинах звіту.

Ступінь залучення організацій громад до заходів поза межами проектів

Методологія підходу місцевого розвитку за участі громад передбачає стимулювання такого рівня самоорганізації громади, щоб її організація брала участь в інших ініціативах, зокрема конкурсах на фінансування власних проектів, аж до реалізації ініціатив власним коштом.

В опитуванні членів організацій громад респондентам, які посідають управлінські посади у своїх організаціях, ставилося запитання, чи їхні організації подавали заявки на інші гранти та конкурси поза проектами ПРООН. Якщо принаймні один з керівників організації громади повідомляв, що згідно з його/її інфор-

Таблиця 4.1.7.

Оцінка змін протягом останніх кількох років у професійних якостях експертів (Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

	Дуже зросли	Скоріше зросли	Не змінилась	Скоріше зменшились	Зовсім зменшились	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
11.1. Знання процесів місцевого самоврядування	58,3%	39,8%	1,9%	0,0%	0,0%	0,0%
11.2. Навички співпраці з громадами	71,8%	26,7%	1,0%	0,5%	0,0%	0,0%

мацією такі заявки подавалися, то ця громада вважалася такою, яка подавала заявки на конкурси/гранти поза співпрацею з ПРООН. Таким чином, ми змогли отримати дані стосовно поширеності позапроектних заходів серед громад, в яких проводилося дослідження.

Дані опитування свідчать, що це завдання успішно реалізовано, адже згідно з відповідями представників груп управління організацій громад, 71,4% громад, охоплених опитуванням, подавали заявки на інші гранти або конкурси поза проектами ПРООН, причому 84% з тих, які подавали заявки, вигравали гранти або конкурси.

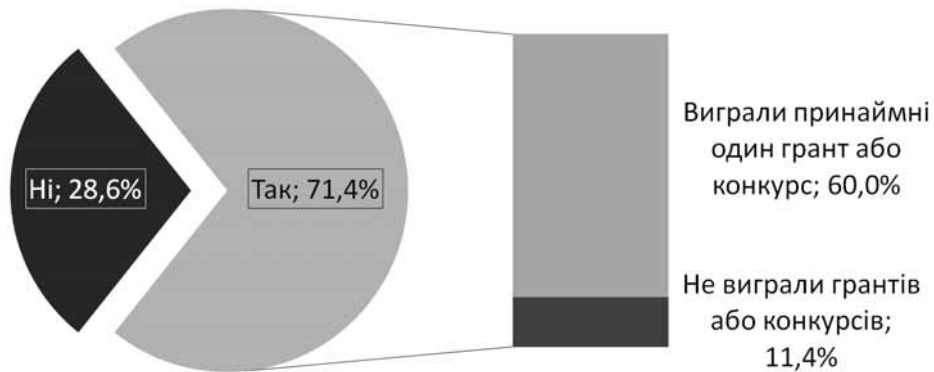
Якщо порівняти результати цього дослідження з попереднім, то виявляється, що серед

8 громад ПРІК, в яких проводилося опитування, в 6 (або 75%) керівники організацій громад повідомили про те, що громади подавали заявки на конкурси/гранти поза співпрацею з ПРООН. А за даними іншого дослідження по оцінці проекту ПРІК 2009 року лише 35% громад мали досвід реалізації інших проектів (втім, потрібно відмітити, що, з огляду на різний дизайн досліджень, ми можемо порівнювати ці дані тільки умовно).

В опитуванні всім членам громад також ставилося запитання про те, чи їхні організації реалізують інші ініціативи за власний кошт. Згідно з результатами опитування, абсолютна більшість респондентів 86% (71,8–96,4% у різних проектах ПРООН) пові-

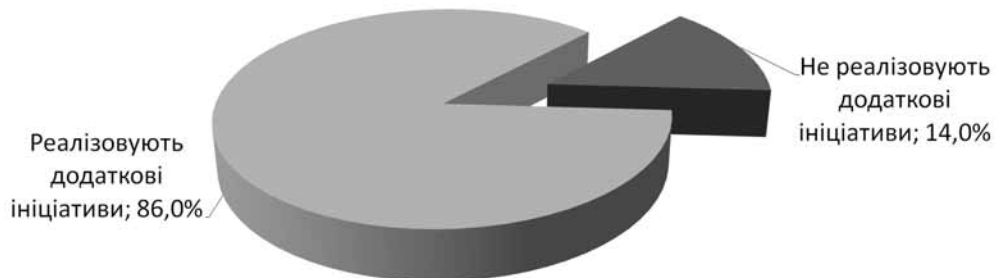
Діаграма 4.1.6.

Поширеність серед організацій громад досвіду подання заявок на інші гранти або конкурси поза Програмою розвитку ООН і ЄС
(Відсоток від громад, що беруть участь у проектах ПРООН, обсяг вибірки n=35; в громадах, що подають заявки на гранти або конкурси поза межами проектів ПРООН (обсяг вибірки n = 25) — відсоток тих, хто виграв принаймні один грант або конкурс)

Діаграма 4.1.7.

Поширеність реалізації ініціатив поза співпрацею з ПРООН за власний кошт
(Відсоток від основної групи, обсяг підвибірки n=536)

домили, що їхні організації дійсно реалізують додаткові ініціативи. Якщо ж провести розрахунки стосовно поширеності серед гро-

мад, то вийде, що в кожній громаді є люди, які повідомили про проведення ініціатив поза рамками проекту.

4.2. Рівень прозорості, підзвітності та рівності

Рівень прозорості в діях організацій громад

Для успішної реалізації поставлених завдань (зокрема збору грошових внесків), організаціям громад та органам їхнього управління мають довіряти члени громади — а отже, вони мають діяти прозоро. За словами представників громад на фокус-групах, інформація про надходження і витрати коштів доступна для усіх охочих. З метою інформування громади про хід робіт, створюються інформаційні стенди, видаються інформаційні бюлетені. Окрім цього, люди бачать результати роботи — відремонтовані будівлі, налагоджене водопостачання тощо — що також демонструє, що кошти були витрачені за призначенням.

Суб'єктивні враження, висловлені окремими представниками зацікавлених, груп потребують перевірки кількісними методами, що забезпечує опитування членів організацій громад.

Зважаючи на те, що тільки 0,6–8,8% респондентів стверджують, що зовсім не ознайомлені із різними аспектами діяльності організацій своїх громад, а від 76,2% до 90% скоріше або повністю ознайомлені із визначенням пріоритетів діяльності, звітами про використання коштів, виконанням робіт на об'єктах та прийняттям рішень, в цілому діяльність організацій громад є доволі прозорою. Втім, обізнаність стосовно різних видів діяльності є дещо відмінною. Так, найкраще респонденти обізнані із процесом прийняття рішень (90,0% повідомили, що вони скоріше або повністю ознайомлені). А відносно найгірше — із громадським аудитом (61,6%) та проведенням тендерів (59,8%). Якщо такі значення для тендерів є закономірним, зважаючи на те, що це відноситься до компетенції керівництва організацій громад, то відносно менша обізнаність із громадським

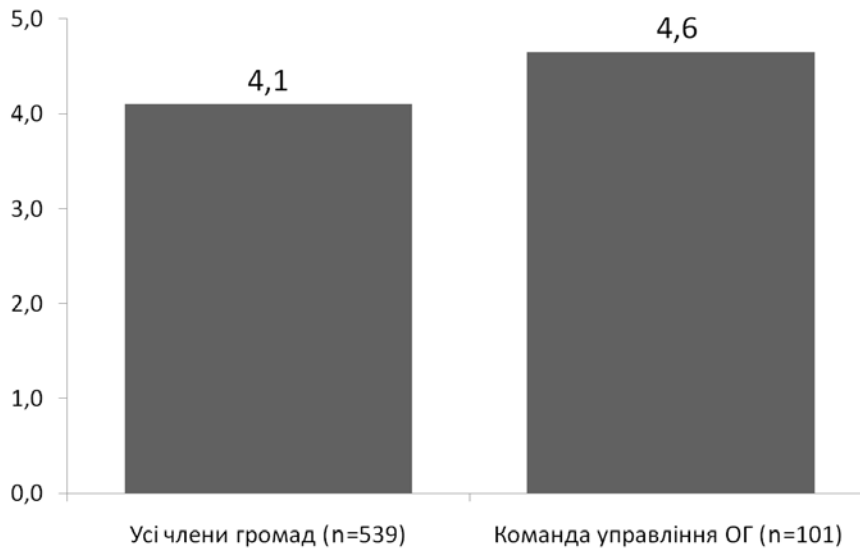
Діаграма 4.2.1.

Ознайомленість респондентів з діяльністю організацій своїх громад
(Середнє значення за шкалою від 1 до 5 для основної групи, обсяги підвибірок n відповідей на кожне запитання)

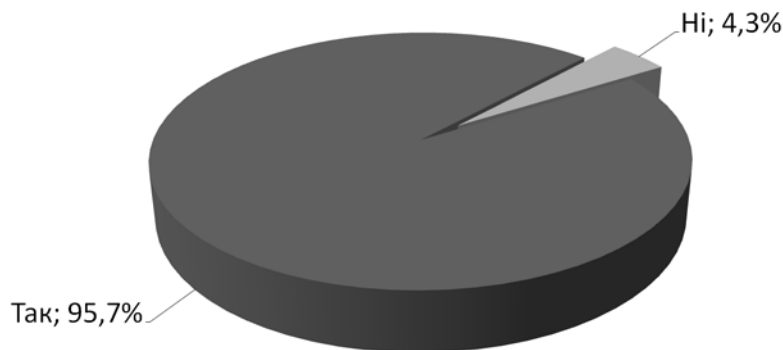
Діаграма 4.2.2.

Значення індексу ознайомленості з діяльністю організації своєї громади
(Середнє значення від основної групи, обсяги підвбірок n і відповідей на кожне запитання)

Діаграма 4.2.3.

Ознайомленість респондентів з діяльністю організацій своїх громад
(Середнє значення індексу для основної групи, обсяги підвбірок n і відповідей на кожне запитання)

аудитом може означати, що вони не є максимально численними. З іншого боку, більше половини респондентів із ними ознайомлені, що є прийнятним. Якщо ця діяльність є доцільною, вона повинна поширюватись і надалі.

Також відповіді на всі шість запитань були зведені в один індекс ознайомленості респондентів з діяльністю організацій своїх громад. Для цього для кожного респондента було розраховано середнє значення за всіма шістьма запитаннями. Таким чином, значення індексу ознайомленості з діяльністю для всіх респондентів варіюється від 1 (ті, хто

зовсім не ознайомлений з жодною діяльністю) до 5 (ті, хто повністю ознайомлений з усіма аспектами діяльності).

Якщо рахувати ознайомленість як значення єдиного індексу, то для усіх респондентів воно дорівнює 4,1, тобто у середньому члени організацій громад скоріше ознайомлені з усіма аспектами діяльності організацій громад, а для членів груп управління — 4,6 тобто їхня обізнаність знаходиться посередині між позиціями «скоріше ознайомлений» та «повністю ознайомлений». Ця відмінність між значеннями індексу для підвбірок є статистично значущою на рівні 0,01.

Рівність в отриманні користі серед цільової аудиторії проектів

Підходом передбачено, що усі члени громади повинні мати потенційну можливість користуватись послугами створених або відновлених об'єктів інфраструктури. Майже усі опитані члени організацій громад (95,7%) визнають, що ця умова виконується. Причому суттєві розбіж-

ності між програмами не простежуються. Щодо тих 4,3%, які відповіли заперечно, неможливо точно сказати, чи вони відмічають дійсно наявну локальну проблему нерівності доступу, чи вони так інтерпретують те, що деякі послуги за своєю функціональною метою призначенні для окремих цільових груп (таких як, наприклад, батьки, стосовно шкіл та дитячих садочків).

4.3. Якість стратегічного планування, планування знизу-вгору

Представники цільових груп на фокус-групових дискусіях стверджували, що результативна взаємодія громадян із місцевою владою приводить до більш довгострокових наслідків у вигляді врахування пропозицій громад у стратегічних планах розвитку міст, районів та областей, що дає суттєві гарантії фінансування проектів громад місцевою владою у майбутньому.

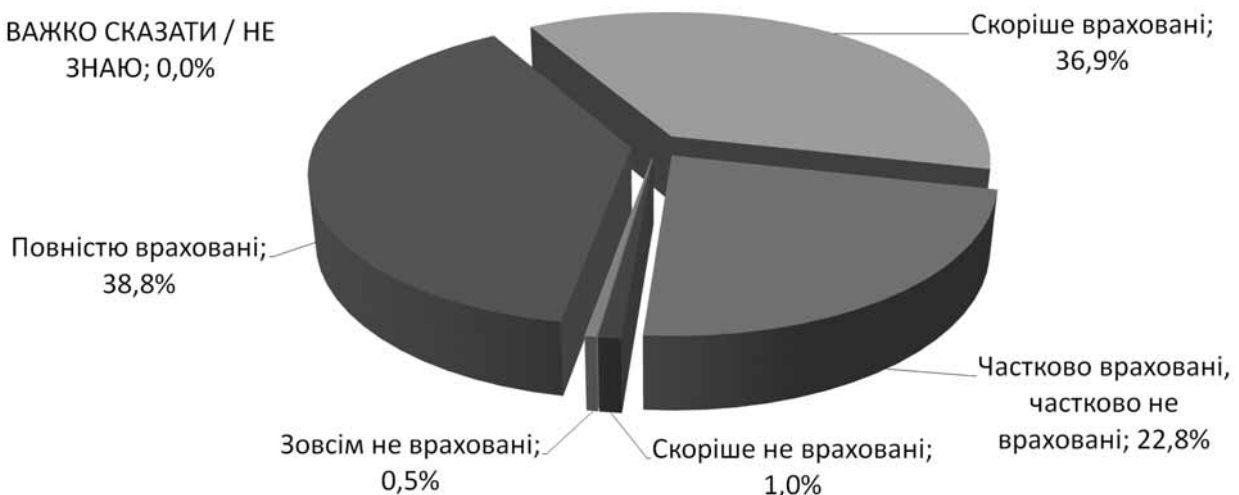
Регіональні експерти в інтерв'ю підтвердили наявність випадків, коли цілі розвитку громад були враховані у стратегічних планах місцевого розвитку, і ці юридично закріплені положення дають респондентам впевненість у тому, що праця триватиме і в майбутньому.

З метою отримання точніших даних варто взяти до уваги опитування регіональних

експертів. Позитивним результатом є повідомлення експертів про те, що пріоритети розвитку громад принаймні частково враховані у плані розвитку району або міста, що підтверджують 75,7% і заперечують лише 1,5% експертів.

Поряд з простим врахуванням пріоритетів розвитку громад, експерти також відзначили і їхню реалізованість. Важливо, що ці пріоритети вже принаймні частково реалізовані, що відмітили 67,8% регіональних експертів, при тому що з цим не погодились тільки 2,5% респондентів. Ці дані свідчать про те, що планування знизу-вгору та стратегічне планування дійсно працюють на територіях, охоплених проектами ПРООН.

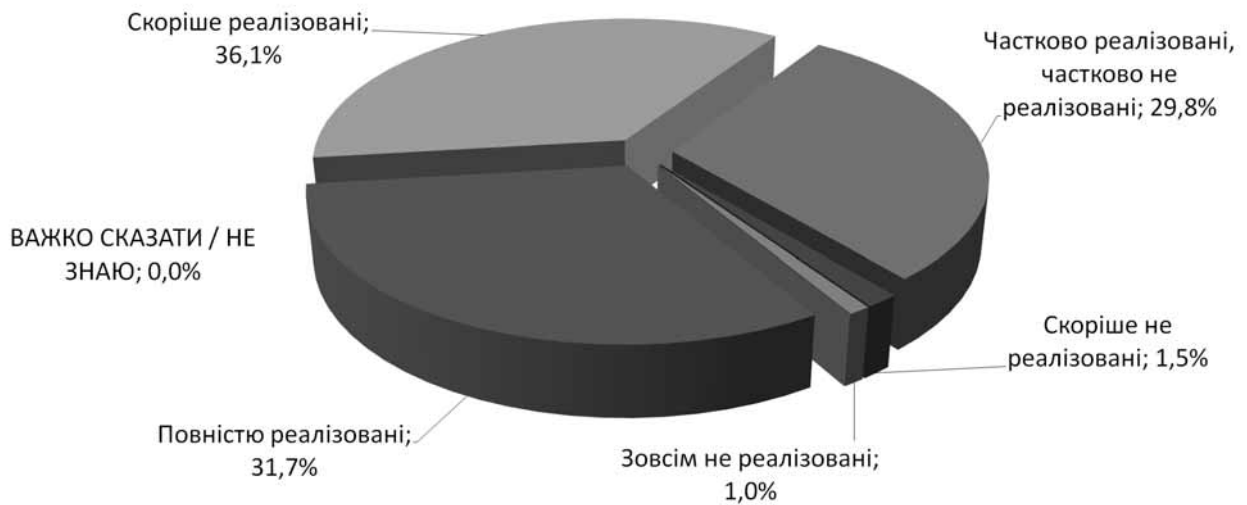
Діаграма 4.3.1.

Врахування пріоритетів розвитку громад у плані розвитку району/міста
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

Діаграма 4.3.2.

Реалізованість пріоритетів розвитку громад, закріплених у плані розвитку району/міста

(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг підвибірки n=205)

4.4. Доступ до інформації про діяльність місцевої влади

Учасники фокус-груп визнали, що підвищення професійної кваліфікації представників влади та досвід плідної співпраці з громадянами спонукає владу більш масштабно та якісно інформувати про свою діяльність, особливо на інформаційних дошках, через висвітлення у засобах масової інформації та

шляхом безпосереднього спілкування на зустрічах із громадянами.

Регіональні експерти-представники влади в інтерв'ю переважно відмічають, що інформування громадян стало більш інтенсивним та якісним, найбільшою мірою через особисті зустрічі, конференції, інформаційні

Таблиця 4.4.1.

Зміни протягом останніх кількох років в обсягах і якості інформування населення про діяльність місцевої влади

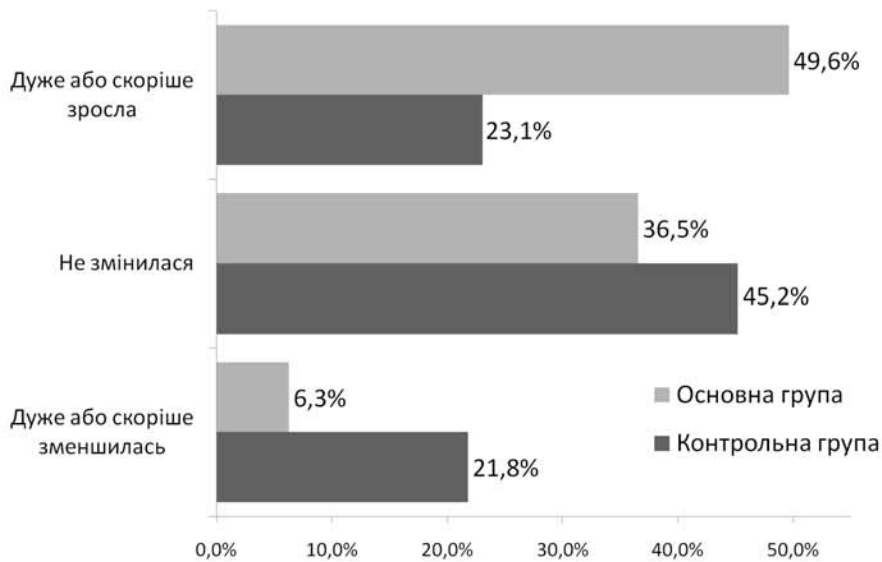
(Відсоток від регіональних експертів, обсяги підвбірок n=150 для експертів проекту МРГ та n=56 для експертів проекту МПВСР)

	Дуже зросло	Скоріше зросло	Не змінилось	Скоріше зменшилось	Зовсім зменшилось	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
1.1. Інформування на дошках оголошень та через інтернет (Всі експерти)	44,2%	44,7%	10,7%	0,0%	0,0%	0,5%
1.2. Інформування шляхом участі у прес-конференціях та через засоби масової інформації (Всі експерти)	49,0%	44,7%	5,8%	0,5%	0,0%	0,0%
1.3. Надання інформації через ресурсні центри (Експерти МРГ)	43,9%	39,9%	9,5%	0,0%	0,7%	6,1%
1.4. Надання інформації через Муніципальні відділи підтримки (Експерти МПВСР)	46,4%	44,6%	5,4%	0,0%	0,0%	3,6%

Діаграма 4.4.1.

Оцінка зміни доступності необхідної інформації від влади для громадян за останні кілька років

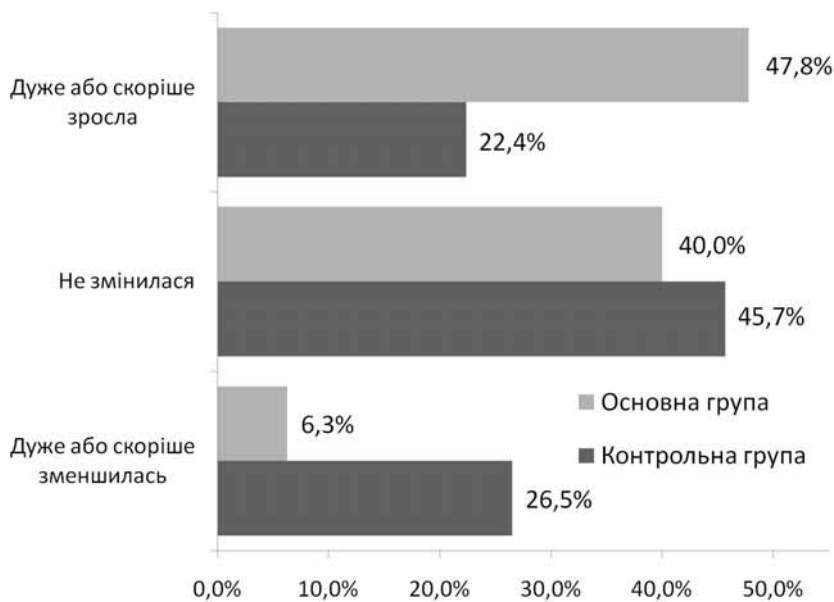
(Відсоток від опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=542, обсяг підвибірки контрольної групи n=313)

Діаграма 4.4.2.

Оцінка зміни поінформованості про діяльність органів місцевої влади за останні кілька років

(Відсоток від опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=540, обсяг підвибірки контрольної групи n=313)

дошки, газети, телебачення, але також і через Інтернет.

Не менше 80% опитаних регіональних експертів спостерігали зростання обсягів та якості інформування населення про діяль-

ність місцевої влади, а якщо врахувати, що частина відповідей «не змінилось» не відбиває зміни інформування у порівнянні з часом до початку проекту, таке зростання прозорості та підзвітності дій влади є без-

умовним успіхом реалізації проектів ПРООН.

88,9% всіх експертів вважають, що інформування на дошках оголошень та через Інтернет, а 93,7% — що також шляхом участі у прес-конференціях та через ЗМІ дуже чи скоріше зросло протягом останніх кількох років.

У процесі взаємодії громадян із владою покращується доступ громадян до інформації від влади: як свідчить порівняння основної (де були реалізовані проекти ПРООН) та контрольної груп (де не були реалізовані проекти ПРООН), в основній групі на 26,5% більше тих, хто вважає, що доступність необхідної ін-

формації за останні декілька років (коли і відбувалась участь у проектах ПРООН) скоріше або дуже зросла. Це при тому, що у контрольній групі на 15,5% більше тих, хто відчув зменшення доступу до інформації від влади. Найбільший ефект у покращенні доступу громадян до інформації від влади спостерігається у проекті МРГ. Аналогічні висновки можливо зробити і стосовно поінформованості про діяльність органів місцевої влади: в основній групі на 25,4% більше ніж у контрольній тих, хто відмічає зростання такої поінформованості, причому статистично значущі відмінності характерні і для МРГ, і для МПВСР.

4.5. Роль місцевого бізнесу

Були проведені інтерв'ю з меценатами проекту МРГ з різних частин України (Півночі, Півдня, Заходу, Сходу та Центру), які виявили бажання і готовність фінансувати проекти громад, і, як відомо зі слів обласних координаторів, вони дійсно фінансують проекти громад.

Цікавим є те, що меценати надають грошову підтримку найрізноманітнішим проектам: амбулаторним пунктам, школам, стадіонам, часто поза співпрацею з проектами ПРООН. Несподіваним було зізнання одного мецената, що фактично він надавав більші суми, ніж здається на перший погляд, але проблема в тому, що надмірна спонсорська діяльність привертає надто

пильну увагу державних органів, що може зашкодити бізнесу.

Підприємці висували різні пояснення власної мотивації фінансування проектів: від простого бажання допомогти сусідам і зробити послугу голові сільраді до почуття патріотизму до свого села. Були і відверто прагматичні пояснення на зразок необхідності забезпечення нормальних умов життя для працівників підприємства, які є місцевими мешканцями, інакше довелось би привозити працівників із сусіднього району, що економічно невигідно.

Важливим і перспективним досвідом є випадок залучення мецената до стратегічної програми розвитку села, запланованої до 2012 року.

4.6. Відносини громадян із владою

В експертних глибинних інтерв'ю представники місцевої влади цілком передбачувано позитивно відгукувались про покращення відносин із громадянами, хоча не всі респонденти були настільки оптимістичні. Відносини залежать як від представників влади, яка може змінюватись, так і від якихось місцевих особливостей.

В основному найбільше побоювань і небажання було на початку створення проектів громад, а у процесі, коли співпраця виходила успішною, і особливо наприкінці, коли були видні практичні результати роботи, люди ставали більш упевнені у результатах, більше довіряли один одному і

налагоджувались підвалини майбутньої співпраці.

На фокус-групах різні зацікавлені сторони погодились у тому, що відносини громадян із владою покращуються у процесі спільної праці над проектами:

- спочатку вони починають розуміти, що такий діалог можливий і він є продуктивним,
- далі досвід успішної співпраці посилює довіру громадян до місцевої влади,
- з іншого боку, представники місцевої влади стають більш схильними враховувати думки громадян й ефективніше їм допомагати.

Таблиця 4.6.1.

Оцінка змін протягом останніх кількох років у відносинах громадян із місцевою владою

(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

	Дуже зросла	Скоріше зросла	Не змінилась	Скоріше зменшилось	Зовсім зменшилось	ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ
2.1. Відкритість місцевої влади до діалогу з громадою	40,3%	49,5%	7,8%	1,0%	0,0%	1,5%
2.2. Врахування інтересів і думки простих громадян у діяльності місцевої влади	35,4%	56,3%	6,3%	0,5%	0,0%	1,5%
2.3. Співпраця громади і місцевої влади	51,5%	42,2%	4,9%	1,0%	0,5%	0,0%
2.4. Ефективність діяльності органів місцевої влади	29,8%	56,6%	9,3%	1,5%	0,5%	2,4%

Як зазначили деякі регіональні експерти, підтримка місцевої влади може бути лише формальністю. Тому у цій співпраці критично важливими є особисті зв'язки, які залежать від лідерів громад та громадських діячів серед працівників проекту та місцевої влади.

Якщо порівняти сприйняття експертів (в основному — представників місцевої влади) та громадян щодо змін у відносинах громадян із місцевою владою, то експерти є як мінімум удвічі більш оптимістичні, ніж громадяни. Отже, позитивність відповідей експертів варто сприймати з урахуванням того, що це

явно тенденційна самооцінка. Тим не менше, як серед громадян, так і серед експертів (не менше 80%) більше тих, хто вважає, що відносини між громадянами та місцевою владою покращились: на їхню думку, влада стала більш відкритою, стала більше враховувати інтереси і думки простих громадян, зросла як співпраця між громадами та місцевою владою, так і ефективність діяльності органів місцевої влади загалом.

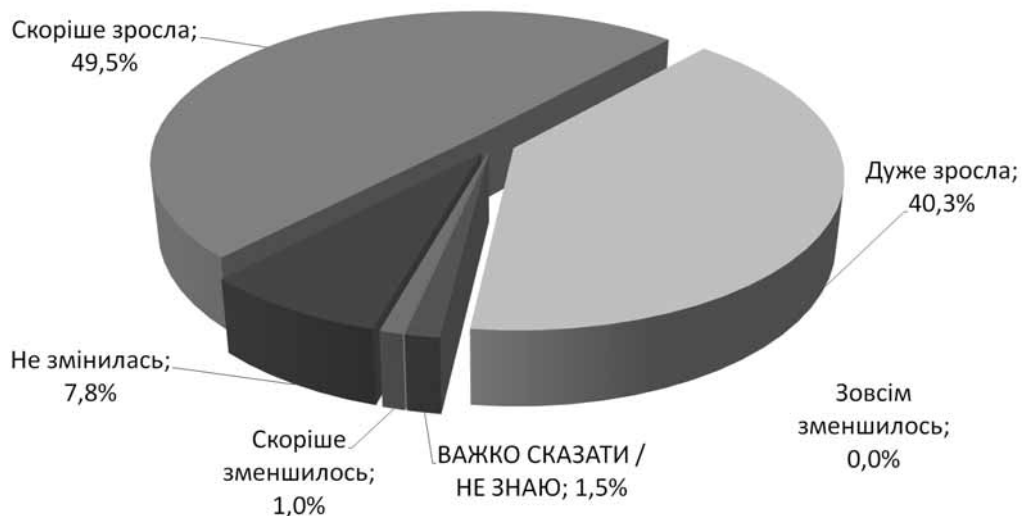
Зміни у рівні доступності до представників влади та відкритість до діалогу

Переважна більшість опитаних регіональних експертів вважають, що відкритість міс-

Діаграма 4.6.1.

Оцінка зміни відкритості влади до діалогу з громадою

(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

цевої влади до діалогу з громадою дуже чи скоріше зросли (89,8% усіх експертів).

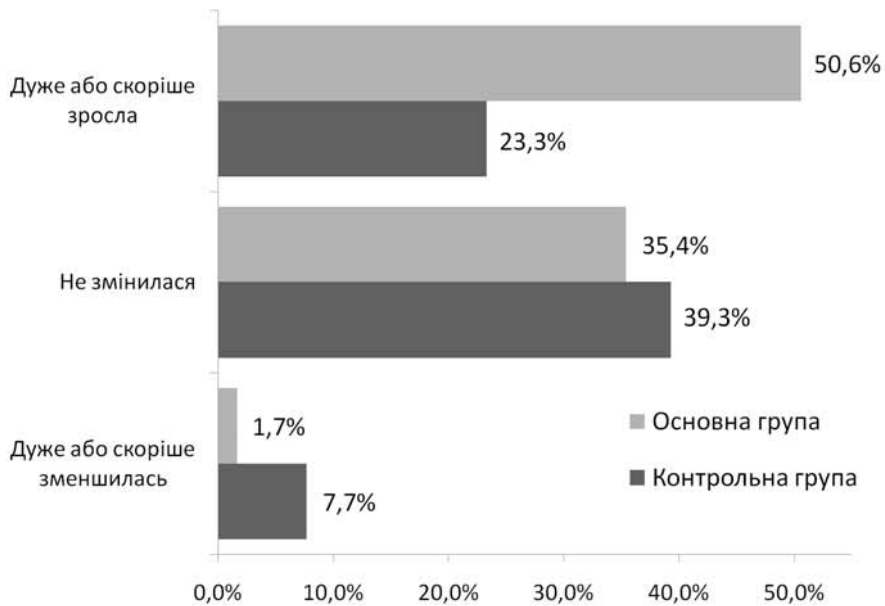
Результати опитування членів організацій громад показують, що 50,6% респондентів з основної групи вважають, що за останні кілька років дуже або скоріше зросла відкритість влади до діалогу з громадою. А серед

контрольної групи такої ж думки дотримуються лише 23,3% опитаних.

Іншим важливим аспектом є врахування інтересів і думок простих громадян у діяльності місцевої влади. Іще більша частка регіональних експертів (91,7%) вважають, що дуже чи скоріше зросли врахування інтересів

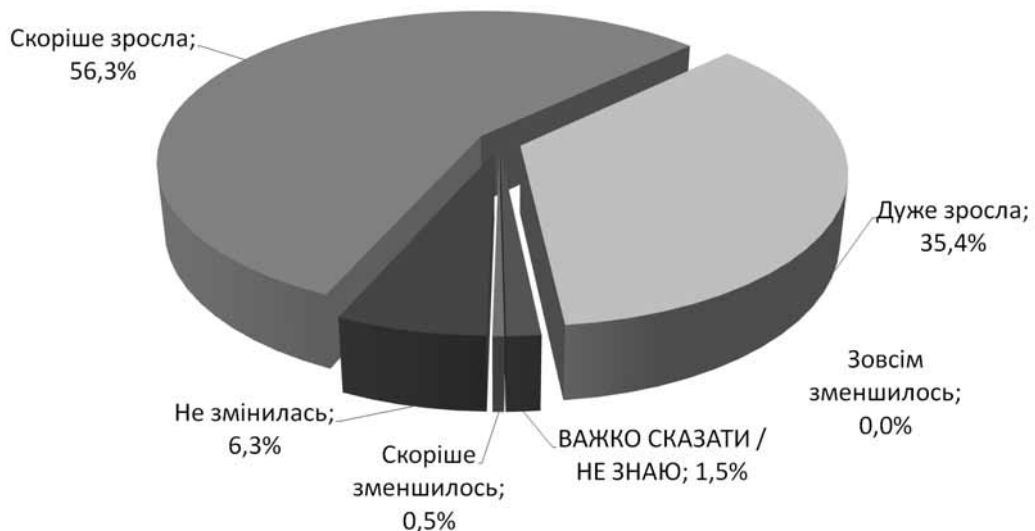
Діаграма 4.6.2.

Оцінка зміни відкритості влади до діалогу з громадою
(Відсоток опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=540, обсяг підвибірки контрольної групи n=313)

Діаграма 4.6.3.

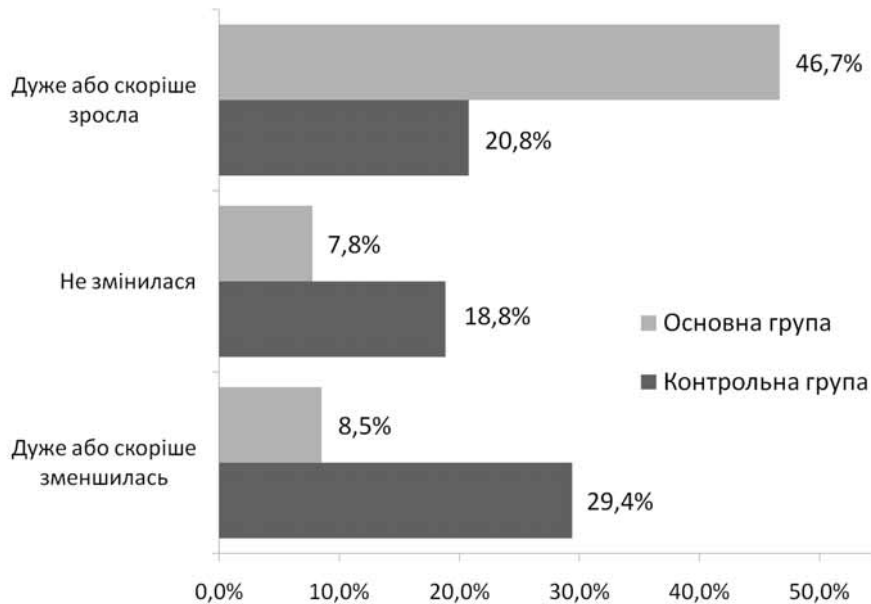
Оцінка зміни врахування думок простих громадян у діяльності місцевої влади
(Відсоток від усіх регіональних експертів, обсяг вибірки n=206)

Оцінка зміни врахування інтересів і думки простих громадян у діяльності місцевої влади

(Відсоток опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=540, обсяг підвибірки контрольної групи n=313)

і думки простих громадян у діяльності місцевої влади.

Опитування членів організацій громад у цілому підтверджують думки представників місцевої влади: як і в попередньому випадку, суттєво оптимістичніші погляди мають респонденти з основної групи. Якщо порівнювати дані, отримані в основній та контрольній групах, серед представників основної групи 46,7% вважають, що за останні кілька років дуже або скоріше зросло врахування інтересів і думок простих громадян у діяльності місцевої влади (проти 20,8% серед контрольної групи).

Зміни у ставленні громадян до представників влади

Ставлення громадян до представників влади є комплексним явищем, однак найбільш показовим індикатором ставлення є довіра. В опитуванні членів організацій громад респондентам було поставлено два запитання про оцінку їхньої довіри до місцевої та центральної влади за шкалою від 0 («зовсім не довіряю») до 10 («повністю довіряю»).

Опитування населення підтвердило гіпотезу експертів про те, що результативна співпраця з організаціями громади пов'язана із

(і найбільш імовірно, є причиною) зростання довіри до влади, особливо місцевої. За 10-бальною шкалою рівень довіри до органів місцевої влади у контрольній групі дорівнює 4,9, тоді як в основній — 6,4.

Варто відмітити, що в обох групах довіра до центральної влади є нижчою (хоча довіра до центральної влади знову серед основної групи вища).

Іншим індикатором змін є суб'єктивна оцінка респондентами динаміки довіри до місцевої влади за останні кілька років.

Як видно, крім відмінностей у стані довіри на момент опитування, мають місце відмінності у зміні довіри за останні роки: в основній групі на 21,1% більше, ніж у контрольній, тих, хто визнає зростання довіри до представників місцевої влади (41,2% проти 20,8%).

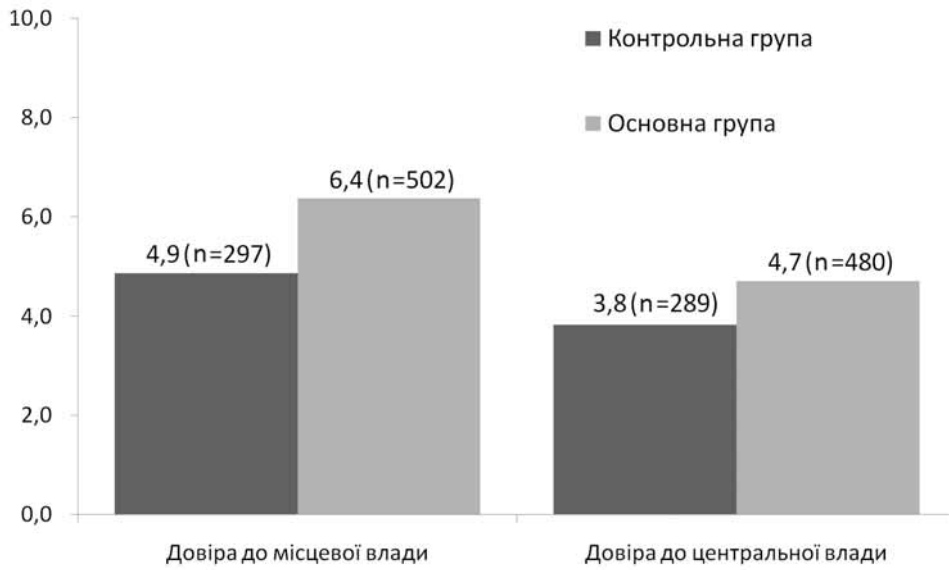
Серед керівників організацій громад 71% впевнено почувається під час спілкування з представниками влади. Лише 7% почуваються невпевнено.

Зміни у співпраці між представниками влади та громадами

Якщо врахувати те, що взаємодія із владою є комплексним цілісним процесом, то зі зростанням відкритості влади до діалогу законо-

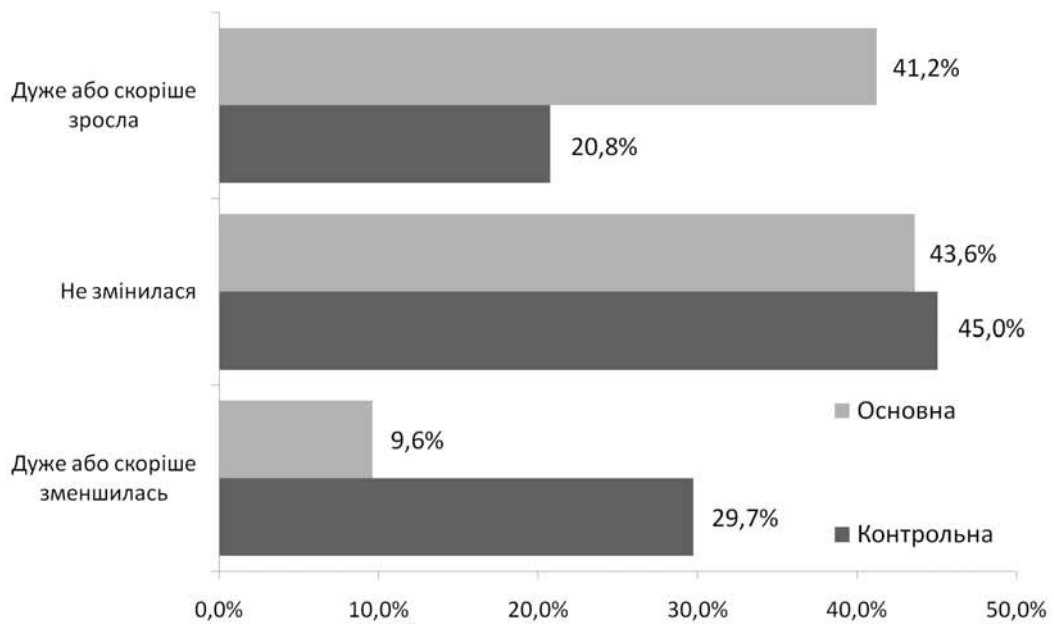
Діаграма 4.6.5.

Рівень довіри до органів місцевої та центральної влади
 (Середнє значення для опитаних членів організацій громади, обсяги підвбірок n відповідей на кожне запитання)

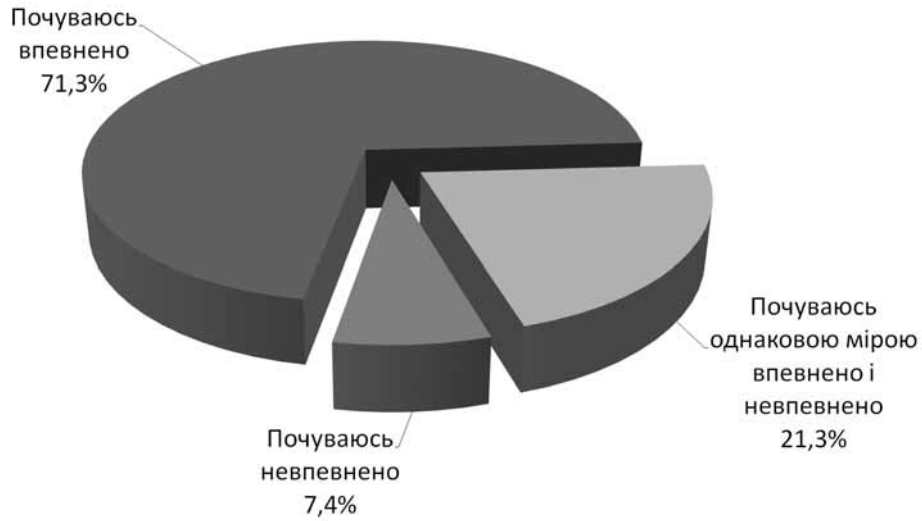
Діаграма 4.6.6.

Оцінка зміни довіри до представників місцевої влади
 (Відсоток від опитаних членів організацій громади, обсяг підвбірки основної групи n=541, обсяг підвбірки контрольної групи n=313)

Діаграма 4.6.7.

Впевненість у спілкуванні з представниками влади
(Відсоток КУП у своїх громадах, обсяг підвибірки n=94)

мірно має відбуватись інтенсифікація та результативність співпраці громадян із місцевою владою. І дані опитування членів організацій громад демонструють цю тенденцію: в основній групі на 34,3% більше, ніж у контрольній, тих, хто відмічає кількісне зростання співпраці між представниками влади та гро-

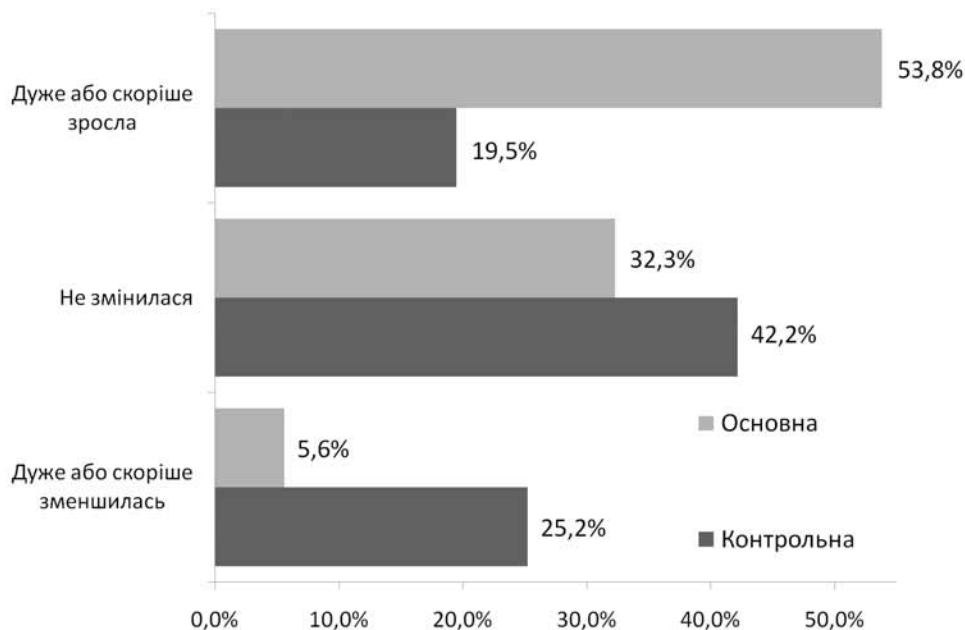
мадянами, і ця закономірність притаманна як МРГ, так і МПВСР.

Зміни у рівні задоволеності громадян роботою представників влади

Загалом, 47,9% респондентів з основної групи в опитуванні членів організацій громад відмітили, що ефективність діяльності орга-

Діаграма 4.6.8.

Оцінка зміни співпраці громади і місцевої влади
(Відсоток від опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=539, обсяг підвибірки контрольної групи n=313)

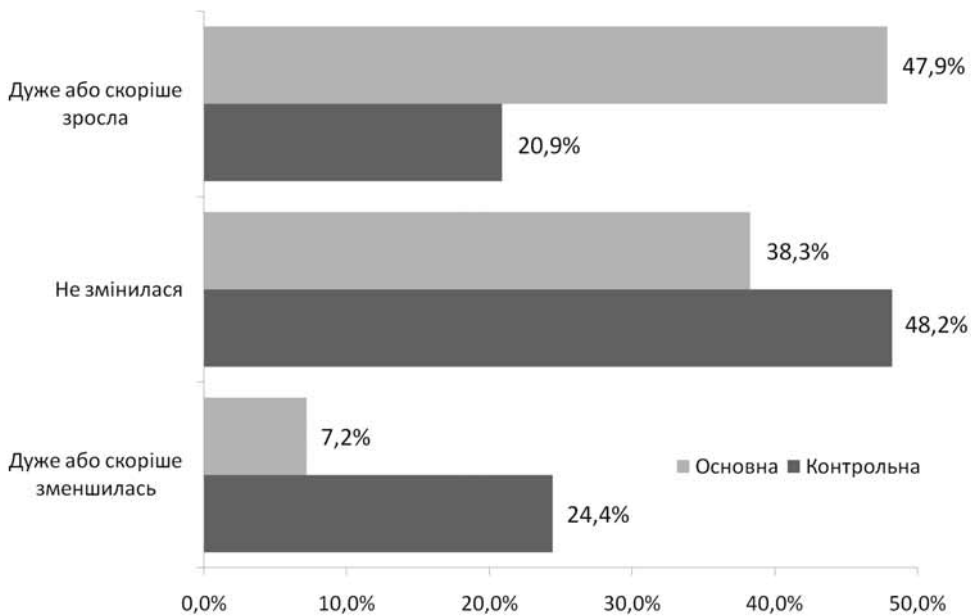

нів місцевої влади за останні кілька років зросла. Лише 7,2% висловили думку, що, навпаки, ефективність знизилася. Натомість респонденти з контрольної групи мають протилежні погляди — лише 20,9% вважає, що ефективність покращилася, і аж 24,4% вважають, що ефективність навіть знизилася. Отже, ці зміни визнають на 20% респондентів більше в основній групі, ніж у контрольній, і вони притаманні і для проекту МРГ, і для проекту МПВСР.

Закономірно, що, незважаючи на загалом критичне ставлення до роботи влади, у громадах, де у взаємодії із місцевою владою реалізовані проекти ПРООН, опитування членів організацій громад зафіксувало вищий рівень задоволеності роботою місцевої влади: 3,5 в основній проти 2,8 у контрольній (де це значення навіть дещо менше за позицію «наскільки задовольняє, настільки і не задовольняє») — за п'ятибальною шкалою, де 1 — «цілком не задоволений», а 5 — «цілком задоволений».

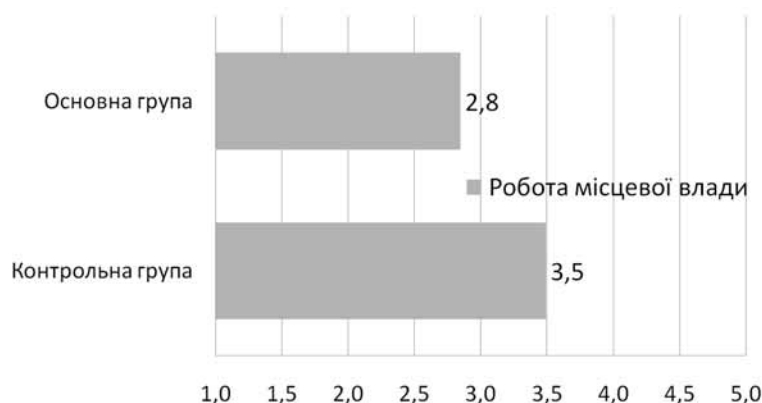
Діаграма 4.6.9.

Оцінка зміни ефективності діяльності органів місцевої влади
(Відсоток від опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірki основної групи n=541, обсяг підвибірki контрольної групи n=311)

Діаграма 4.6.10.

Рівень задоволеності роботою місцевої влади
(Середнє значення для опитаних членів організацій громади, обсяг підвибірki основної групи n=510, обсяг підвибірki контрольної групи n=291)

4.7. Висновки щодо впливу підходу на місцеве самоврядування

Дослідження демонструє, що створені організації підтримки цілком відповідають поставленим завданням і навіть виконують більше функцій. Вони покращують процеси місцевого розвитку та співпрацю між громадянами та владою. Структури підтримки характеризуються високим рівнем прозорості, підзвітності та рівності у власній діяльності. Організації громад, ресурсні центри, муніципальні відділи підтримки та форуми місцевого розвитку сприяють процесам місцевого розвитку та співпраці між громадами та місцевою владою. Ці організації значною мірою використовуються поза межами проектів громади та розповсюджують модель підходу із залученням громади. Зацікавлені сторони дають позитивний прогноз високої життєздатності створених організацій підтримки, великою мірою тому, що вони самі прагнуть їх підтримувати. Відбувається розвиток людських ресурсів — представників громад та місцевої влади. Відбувається поширення моделі стратегічного

планування з механізмом планування знизу-вгору. Відмічається помітне покращення доступу до інформації від місцевої влади, а також покращення демократичності та ефективності взаємодії громадян та влади. Місцевий бізнес має певний потенціал для спонсорства проектів громад, тому лідери громад повинні продемонструвати вигоди такого фінансування більш чітко і переконливо. Відносини громадян з владою демонструють явне зростання: більша відкритість до діалогу, громадяни відчують себе більш впевнено в спілкуванні з місцевими органами влади, а отже, їхні інтереси беруться до уваги місцевою владою частіше. З іншого боку, місцеві органи влади демонструють більше поваги до лідерів громади і більше покладаються на них у реалізації місцевої політики. Природно, що є зазначене підвищення рівня довіри до місцевих органів влади з боку громадян. У цілому, відносини громадян з владою є більш позитивними і продуктивними.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПІДХОДУ НА НАДАННЯ ПОСЛУГ У СЕКТОРАХ, ЯКІ ПІДТРИМАНІ ПРОЕКТАМИ

5.1. Вартість створення чи відновлення послуг

Із висловлювань представників зацікавлених сторін на фокус-групах можливо зробити такий узагальнений висновок: через те, що люди виконують роботи для себе, вони праг-

нуть використовувати наявні кошти якнайефективніше, знаходять оптимальне співвідношення якості і ціни, частину робіт виконують добровільно і на громадських засадах.

5.2. Вартість надання послуг

Учасники фокус-груп усіх категорій практично одностайні в тому, що проекти зменшують витрати на комунальні та соціальні послуги, що дозволяє заощаджувати кошти закладів громади і домогосподарств.

Регіональні експерти в інтерв'ю відмічали, що зменшення вартості послуг є реалістичним завдяки таким чинникам:

- можливості отримувати послуги у своєму населеному пункті і не витрачати кошти на подорож до інших населених пунктів,
- появи можливості вибору і контролю постачальника послуг,
- створенню можливості отримувати пільгове або безкоштовне обслуговування у власних інфраструктурних об'єктах.

В опитуванні членів організацій громад респондентам, які перебувають на управлінських посадах в своїх громадах, ставилося запитання про те, чи змінилося енергоспоживання в їхніх громадах протягом останніх кількох років. Згідно з результатами дослідження 31,3% респондентів заявили, що споживання значно або радше збільшилося, 28,3% — що не змінилося, 23,3% — що значно або скоріше зменшилося.

Керівникам організацій громад також було поставлено запитання про те, чи намагаються вони зараз економити певні ресурси. Абсолютна більшість респондентів (77,9–91,0%) повідомили, що вони зараз намагаються економити газ, тепло, електроенергію. Гіпоте-

Діаграма 5.2.1.

Зміна енергоспоживання в громадах
(Відсоток КУП в своїх громадах, обсяг підвибірки n=99)

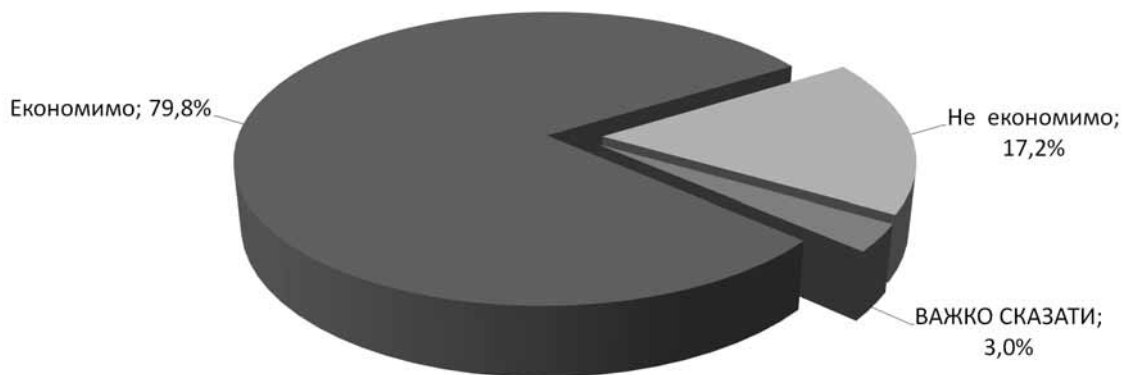
Таблиця 5.2.1.

Чи намагаються громади економити газ, тепло, електроенергію
(Відсоток КУП у своїх громадах, обсяги підвбірок n і відповідей на кожне запитання)

	Економимо	Не економимо	ВАЖКО СКАЗАТИ
Газ (n=95)	77,9%	9,5%	12,6%
Електроенергія (n=100)	91,0%	6,0%	3,0%
Тепло (n=98)	84,7%	9,2%	6,1%

Діаграма 5.2.2.

Зусилля з економії води у громадах
(Відсоток КУП у своїх громадах, обсяг підвбірки n=99)

тично, тут можуть мати вплив принаймні два фактори: вони намагаються економити або це логічний наслідок впливу проектів (завдяки більшій ефективності створеної/відновленої інфраструктури).

Також 79,8% керівників організацій громад зазначили, що їхні громади зараз намагаються економити воду.

Деяко суперечливими виглядають форми енергозбереження: від 78% до 91% представників груп управління організацій громад переконують у тому, що намагаються економити витрати різних комунальних ресурсів. Але за іншими питаннями виявилось більше тих, хто визнає зростання енергоспоживання, ніж тих, хто відмічає зменшення енергоспоживання.

5.3. Якість надання послуг

Учасники фокус-груп відмічали безумовне комплексне покращення якості послуг. Аналогічно, на думку регіональних експертів, першим результатом виконання проектів громад є отримання населенням доступу до раніше недоступних послуг та / або покращення якості вже наявних послуг.

Для виявлення масштабу зміни у якості надання послуг, в опитуванні членів організацій громад порівнювались відповіді тих респондентів, в чиїх громадах реалізовувалася Програма розвитку ООН і ЄС, і тих респондентів, в чиїх громадах проекти не прово-

дилися. Оскільки окремі проекти реалізовувалися не у всіх громадах, які брали участь в програмах ООН і ЄС, ми порівнюємо погляди 1) респондентів, в чиїх громадах реалізовувалися певні проекти, 2) респондентів з контрольної групи, 3) респондентів з контрольної групи і тих з основної, в чиїх громадах певний проект не здійснювався.

Енергозбереження. (тут мається на увазі створення інфраструктури, яка дає можливість економити споживання енергоносіїв). У дослідженні респондентам ставилися запитання про динаміку якості опалення та ву-

Таблиця 5.3.1.

Суб'єктивна оцінка динаміки якості послуг зі сфери енергозбереження
(Відсоток від членів організацій громади відповідної категорії, які використовують відповідну послугу, обсяги підвбірок n та відповідей на кожне запитання вказані у наступній таблиці)

		Проекти реалізовувалися (n=279, n=253)	Контрольна група (n=263, n=234)	Всі респонденти, де не було проектів «енергозбереження» (n=509, n=376)
Опалення (школа, садочок, ФАП, будинок)	Якість покращилася	65,2%	39,2%	36,3%
	Якість не змінилася	24,7%	43,0%	45,2%
	Якість погіршилася	6,8%	13,3%	10,0%
	ВАЖКО СКАЗАТИ	3,2%	4,6%	8,4%
Вуличне освітлення	Якість покращилася	66,4%	35,0%	32,7%
	Якість не змінилася	28,5%	35,9%	39,6%
	Якість погіршилася	5,1%	28,2%	26,9%
	ВАЖКО СКАЗАТИ	0,0%	0,9%	0,8%

лично освітлення, що входять до проектів з рубрики «енергозбереження». 2/3 респондентів (65,2–66,4%), в чій громадах реалізовувалися проекти з енергозбереження, повідомили, що, на їхню думку, за останні кілька років якість опалення та вуличного освітлення змінилася на краще. Натомість і в контрольній групі (це респонденти, в чій громадах не реалізовувався жоден проект), і серед всіх респондентів, де не реалізовувалися проекти з енергозбереження (тобто контрольна група плюс ті з основної групи, де проводилися якісь інші проекти), лише

32,7–39,2% відмічають позитивні зрушення стосовно опалення та вуличного освітлення.

Комунальне водопостачання. Відповідно до результатів опитування, 75,9% респондентів, в чій громадах реалізовувалися проекти з комунального водопостачання, вважають, що якість таких послуг за останні кілька років покращилася. Натомість серед двох інших категорій респондентів лише 38,5–38,6% вважають, що якість поліпшилася. Це характерно і для МПВСП, і для МРГ.

Шкільний транспорт. У цій царині в деяких програмах реалізовувалися проекти,

Таблиця 5.3.2.

Суб'єктивна оцінка динаміки якості послуг зі сфери комунального водопостачання

(Відсоток від членів організацій громади відповідної категорії, які використовують відповідну послугу, обсяги підвбірок n та відповідей на кожне запитання вказані у наступній таблиці)

	Проекти реалізовувалися (n=290)	Контрольна група (n=231)	Всі респонденти, де не було проектів «комунального водопостачання» (n=414)
Якість покращилася	75,9%	38,5%	38,6%
Якість не змінилася	17,9%	44,6%	46,9%
Якість погіршилася	5,5%	15,2%	12,8%
ВАЖКО СКАЗАТИ	0,7%	1,7%	1,7%

Таблиця 5.3.3.

Суб'єктивна оцінка динаміки якості послуг зі сфери комунального транспорту (шкільний автобус)

(Відсоток від членів організацій громади відповідної категорії, які використовують відповідну послугу, обсяги підвбірок n та відповідей на кожне запитання вказані у наступній таблиці)

	Проекти реалізовувалися (n=97)	Контрольна група (n=163)	Всі респонденти, де не було проектів «шкільний транспорт» (n=434)
Якість покращилася	85,6%	47,9%	53,0%
Якість не змінилася	8,2%	25,8%	30,6%
Якість погіршилася	5,2%	11,0%	5,1%
ВАЖКО СКАЗАТИ	1,0%	15,3%	11,3%

Таблиця 5.3.4.

Суб'єктивна оцінка динаміки якості послуг зі сфери охорони довкілля (вивезення сміття)

(Відсоток від членів організацій громади відповідної категорії, які використовують відповідну послугу, обсяги підвбірок n та відповідей на кожне запитання вказані у наступній таблиці)

	Проекти реалізовувалися (n=114)	Контрольна група (n=203)	Всі респонденти, де не було проектів «охорони довкілля» (n=428)
Якість покращилася	67,5%	36,9%	45,8%
Якість не змінилася	29,8%	44,8%	42,1%
Якість погіршилася	2,6%	17,7%	11,7%
ВАЖКО СКАЗАТИ	0,0%	0,5%	0,5%

пов'язані із шкільними автобусами. Так, 85,6% респондентів, в чийх громадах проводилися проекти, вважають, що за останні кілька років у цьому напрямі відбулися позитивні зрушення. Серед двох інших категорій респондентів кількість тих, хто вважає аналогічно, суттєво менша.

Охорона довкілля. Одним із проектів, який реалізовувався за цим напрямом, було вивезення сміття. 67,5% респондентів з громад, де проводилися такі проекти, вважають, що ситуація з цим покращилася. Як і в попередніх випадках, в двох інших категоріях респондентів, позитивно оцінюють зміни суттєво менше людей.

Охорона здоров'я. 61,1% респондентів з громад, де проводилися ці проекти, вважають,

що якість медичного обслуговування покращилася за останні кілька років. Натомість серед двох інших категорій респондентів лише 18,7–19,1% вважають, що якість покращилася протягом останніх років.

Стосовно усіх видів послуг, які були підтримані проектами ПРООН, місцеві мешканці відмічають зростання якості послуг. Найбільш значним є вплив проектів на енергозбереження (опалення та вуличного освітлення), де покращення якості визнають на 26% і на 31,4% більше респондентів з основної, ніж з контрольної груп. Закономірно, що розподіли рівня задоволеності зміною якості послуг дуже подібні для контрольної групи та для тієї частини основної, де відповідні проекти не були реалізовані.

Таблиця 5.3.5.

Суб'єктивна оцінка динаміки якості послуг зі сфери охорони здоров'я (медичне обслуговування)

(Відсоток від членів організацій громади відповідної категорії, які використовують відповідну послугу, обсяги підвбірок n відповідей на кожне запитання вказані у наступній таблиці)

	Проекти реалізовувалися (n=95)	Контрольна група (n=305)	Всі респонденти, де не було проектів «охорони здоров'я» (n=742)
Якість покращилася	61,1%	18,7%	19,1%
Якість не змінилася	26,3%	54,4%	56,6%
Якість погіршилася	12,6%	23,6%	19,4%
ВАЖКО СКАЗАТИ	0,0%	3,3%	4,9%

5.4. Сталість створених громадських інфраструктур

Учасники фокус-груп визнають, що люди, які вклали багато власних зусиль у створення та відновлення послуг, зацікавлені у тому, щоб дбати про збереження об'єктів інфраструктури.

Оскільки підтримання об'єктів інфраструктури потребує певних витрат, респонденти розказали, що вони розраховують на різні джерела фінансування у майбутньому:

- внески членів громади,
- благодійні внески меценатів,
- дотації з місцевого бюджету,
- фінансування з боку аналогічних програм.

Як пояснили у глибинних інтерв'ю регіональні експерти, особиста участь у реалізації проектів громад створює почуття відповідальності за плоди власної праці, внаслідок чого члени громади дбатимуть про створені чи відновлені об'єкти.

При цьому життєздатність об'єктів інфраструктури забезпечується:

- дбайливим ставленням до створених чи відновлених у проектах громад об'єктів,
- особистими зусиллями для охорони чи ремонту об'єктів,
- готовністю громади вкладати кошти для забезпечення постійної роботи об'єктів інфраструктури,
- бажанням шукати підтримки від влади та спонсорів у наданні коштів для підтримання роботи об'єктів,
- плануванням у місцевих бюджетах витрат на поточний ремонт, розвиток та відновлення об'єктів,
- усвідомленням важливості існування інфраструктурних об'єктів для сталого функціонування громади.

5.5. Висновки щодо надання послуг у секторах, які підтримані проектами ПРООН

Згідно з результатами опитування, обґрунтовано стверджувати, що створення і відновлення комунальних послуг є економічно ефективним. Громади, які застосовують підхід місцевого розвитку із залученням громади, споживають менше енергії, більше того, вони

економлять газ, тепло, електрику. Тому використання послуг стає більш економічним. Якість надання послуг, підтриманих проектами, збільшується. Як повідомили самі громадяни, створена та відновлена комунальна інфраструктура є потенційно життєздатною.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПІДХОДУ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЦІЛЬОВИХ ГРУП

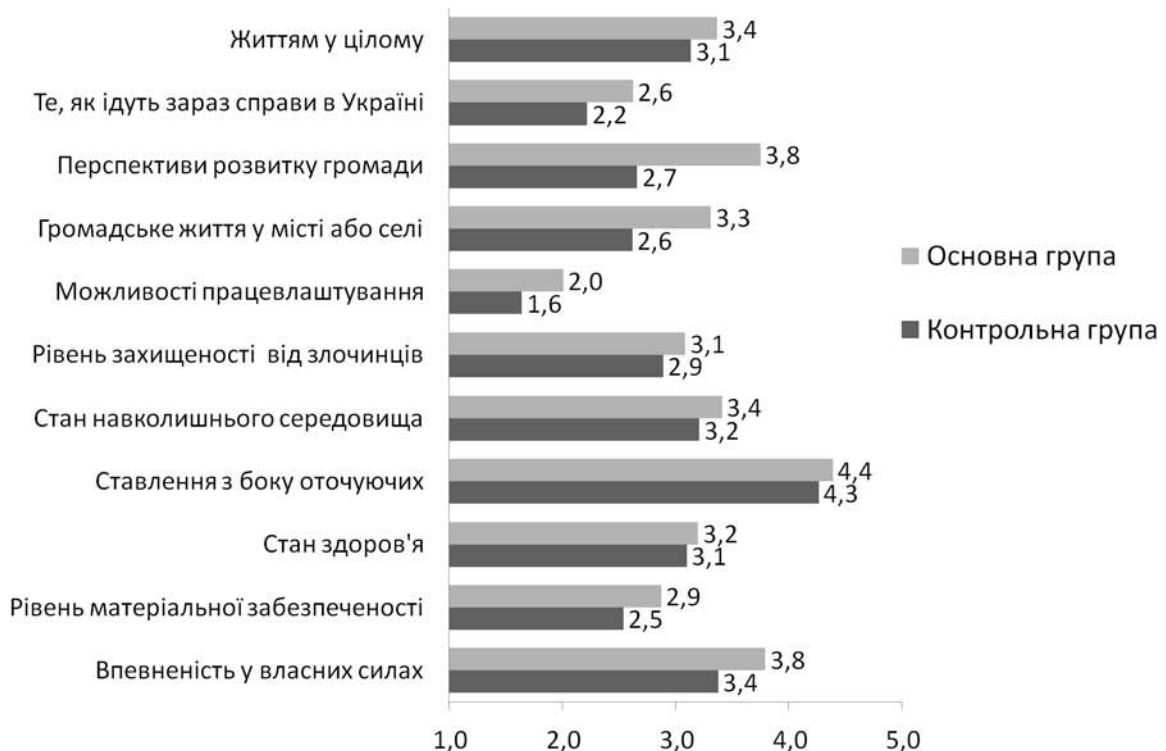
Важливим результатом виконання проєктів є позитивні зміни у якості життя населення.

Результати опитування членів організацій громад засвідчують, що серед респондентів рівень задоволеності життям знаходиться на середньому рівні — вони наскільки задоволені нинішнім життям, настільки і незадоволені. Але необхідно відмітити, що серед респондентів, які брали участь у проєктах ПРООН, погляди є дещо відмінними. Так, за винятком стану здоров'я та ставлення з боку оточення, для всіх інших сторін життя рес-

понденти, в чийх громадах реалізовувалися ті чи інші проєкти, більше ними задоволені. Так, якщо серед контрольної групи рівень задоволеності життям у цілому складає 3,1 (за п'ятибальною шкалою, де 1 — «цілком не задоволений», а 5 — «цілком задоволений»), то серед основної — 3,4. Варто відмітити, що суттєві розбіжності простежуються для перспектив розвитку громади (3,8 серед основної групи проти 2,7 серед контрольної), громадського життя (3,3 проти 2,6), впевненість у власних силах (3,8 проти 3,4). Також характерно, що здебільшого люди найменш задоволені

Діаграма 6.1.

Задоволеність різними сторонами життя
(Середнє значення для членів організацій громади, обсяги підвибірок n відповідей на кожне запитання)

Таблиця 6.1.

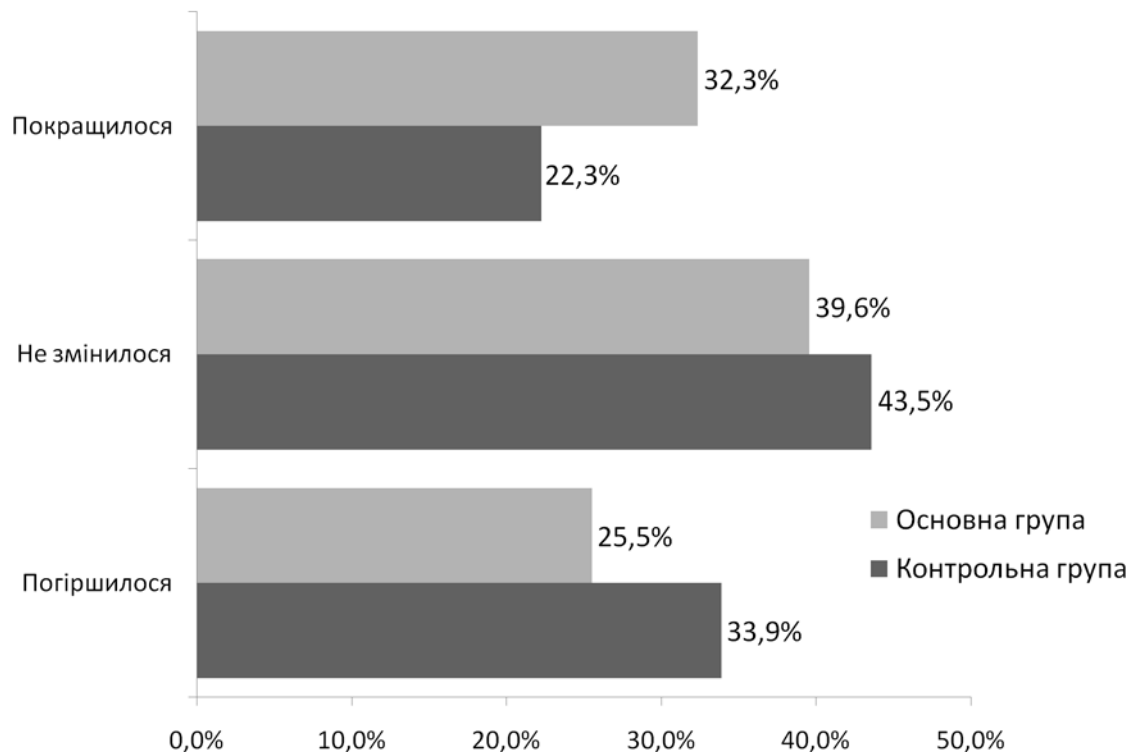
Список змінних по вимірюванню задоволеності різними аспектами життя

	Якою мірою Вас задовольняє або не задовольняє:
Впевненість у власних силах	1.1. Ваша впевненість у власних силах
Рівень матеріальної забезпеченості	1.2. Рівень Вашої матеріальної забезпеченості
Стан здоров'я	1.3. Стан Вашого здоров'я
Ставлення оточуючих	1.4. Ставлення до Вас оточуючих
Стан навколишнього середовища	1.5. Стан навколишнього середовища у Вашій місцевості
Рівень захищеності від злочинців	1.6. Ваш рівень захищеності від злочинців
Можливості працевлаштування	1.7. Можливості працевлаштування у Вашій місцевості
Громадське життя у місті або селі	1.8. Громадське життя у Вашому місті або селі
Перспективи розвитку громади	1.9. Перспективи розвитку Вашої громади
Поточна ситуація в Україні	1.11. Те, як ідуть зараз справи в Україні
Життя взагалі	1.12. Скажіть, будь ласка, якою мірою Вас не задовольняє або задовольняє те, як складається зараз Ваше життя в цілому

Діаграма 6.2.

Оцінка зміни життя за останні кілька років

(Відсоток від членів організацій громади, обсяг підвибірki основної групи n=541, обсяг підвибірki контрольної групи n=310)

можливістю працевлаштуватися у своїй місцевості. Серед досліджуваних 4 проектів ПРООН 3 не були уповноважені створювати робочі місця і зменшувати масштаби бідності. За винятком невеликого компоненту розвитку кооперативів в ПРІК, всі інші проекти побічно внесли свій внесок у це завдяки величезним інвестиціям на низовому рівні. Втім, серед основної групи задоволеність все одно трохи вища — 2,0 проти 1,6. Відмітимо також, що респонденти з основної групи більш впевнені у собі (3,8 проти 3,4).

Для проекту ПРІК було виявлено, що кримські татари дещо більше задоволені своєю захищеністю від злочинців, ніж слов'яни (українці і росіяни) — рівень їхньої задоволеності захищеністю складає 3,8 проти 3,5 серед росіян і українців — це є суто науковим фактом, який не має на увазі жодної інтерпретації щодо причин такої різниці.

Як відомо, для проекту ЧПВР Інститутом соціології НАН України у 2006 році проводилося опитування членів організацій громад. Зокрема, ставилося запитання про оцінку нинішнього життя в цілому. За розрахованим індексом (67,9 з 100,0) респонденти наблизилися до умовної позначки «не завжди справляюся з негараздами та труднощами». У 2010 році була використана інша шкала, тому безпосереднє порівняння не є повністю коректним. Втім, ми можемо побачити деякі тенденції. Так, для ЧПВР у 2010 році середня задоволеність життям склала 3,2, або трохи вище, ніж «наскільки задоволений, настільки і незадоволений». Загалом, порівняно з 2006 роком оцінка дуже подібна, тобто, у цілому, задоволеність життя лишається на приблизно такому ж рівні.

Іншим можливим порівнянням для ЧПВР може слугувати задоволеність перспективою розвитку громади. За результати дослідження 2010 року середня задоволеність склала 3,7, що є дуже близьким до відмітки

«скоріше задоволений». У 2006 році розраховувався індекс «оптимізму/песимізму» стосовно змін у громаді. Зрозуміло, що наші два показники не збігаються, хоча, знову-таки, ми можемо простежити певні тенденції. Отже, у 2006 році значення індексу склало 27,8 за шкалою від -100 до +100. Тобто, у цілому, це значення дещо вище за середнє значення. У 2010 році значення більше наближено до позитивного полюсу, тобто ми можемо говорити про те, що певна віра в майбутнє громади таки зросла за останні кілька років.

Також у 2006 році був розрахований індекс задоволеності довкіллям, а у 2010 році ставилося запитання про задоволеність навколишніх середовищем. У 2006 році індекс склав 41,5, що трохи нижче, ніж оцінка «посередньо». У 2010 році за шкалою від 1 до 5 задоволеність склала 2,7, тобто теж трохи менше, ніж середній рівень. Тобто, у цілому, задоволеність навколишнім середовищем лишається приблизно однаковою. Аналогічне порівняння можна провести для здоров'я. Індекс 2006 року склав 40,4, або трохи менше, ніж «посередньо» задоволені. А у 2010 році — 2,9, або майже «наскільки задоволені, настільки і незадоволені». У цілому, можна відмітити деякі позитивні зрушення, але не особливо великі за величиною.

Окрім актуальної оцінки задоволеності життям важливо також правильно оцінювати те, як змінювалося життя за останні кілька років. Результати дослідження показують, що між «основною» та «контрольною» групою простежуються певні відмінності, які, втім, не є дуже сильними. Так, серед основної групи більше тих, хто вважає, що протягом останніх років їхнє життя покращилося, — 32,3% проти 22,3% серед контрольної групи. Натомість серед контрольної групи (для проектів МРГ та МПВСР) дещо більше тих, хто вважає, що їхнє життя погіршилося, — 33,9% проти 25,5%.

6.1. Зміни у матеріальних умовах життя

Непрямим результатом впровадження підходу є деяке (хоча і статистично незначуще) підвищення рівня матеріального добробуту громад, впровадження проектів громад. Це може відбуватись за рахунок

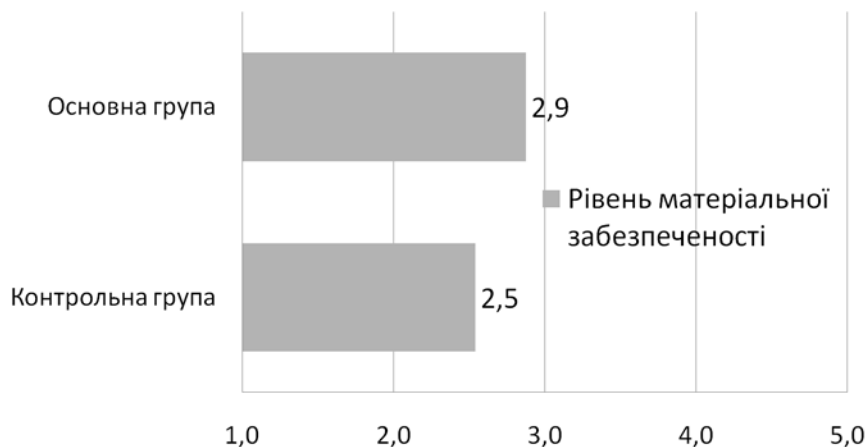
створення нової інфраструктури, нових послуг, підвищення їхньої якості, а навіть надбання нових навичок, які можуть переводитись в економічну сферу. Слід зазначити, що вплив підходу до місцевого розвитку,

орієнтованого на громаду, є складним і системним, тому будь-які позитивні зміни громадських послуг, психологічного самопо-

чуття і самоорганізації також створюють передумови для поліпшення матеріального становища.

Діаграма 6.1.1.

Рівень матеріального добробуту
(Середнє значення для членів організацій громади, обсяг підвибірki основної групи n=515, обсяг підвибірki контрольної групи n=311)

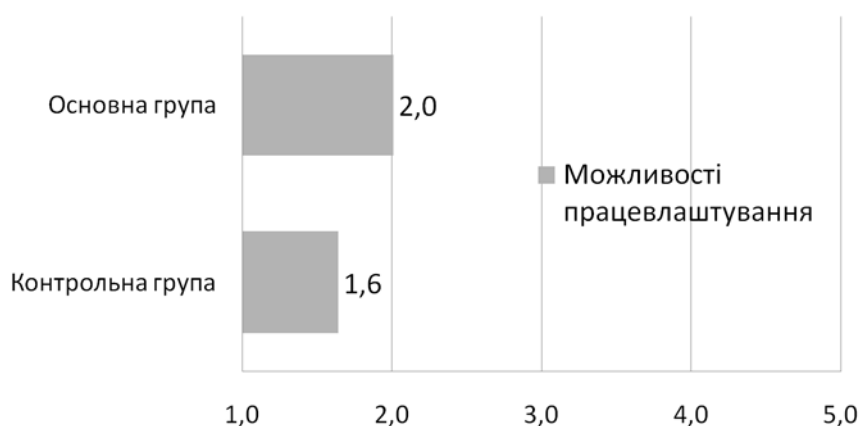
6.2. Зміни в економічному становищі

Аналіз відповідей на фокус-групах засвідчує, що зменшення витрат на комунальні послуги дозволяє заощаджувати кошти закладам громади і домогосподарствам. Також завдяки додатковій господарській діяльності та створенням чи відновленням послуг дехто отримує тимчасову чи

навіть постійну роботу. Наприклад, коли вводиться шкільний транспорт, водій отримує нову роботу. Або створені об'єкти інфраструктури вимагають персоналу для підтримки їхнього функціонування — природно, що місцеві жителі наймаються на новостворені робочі місця.

Діаграма 6.2.1.

Можливості отримання роботи
(Середнє значення для членів організацій громади, обсяг підвибірki основної групи n=491, обсяг підвибірki контрольної групи n=277)

6.3. Зміни у стані здоров'я

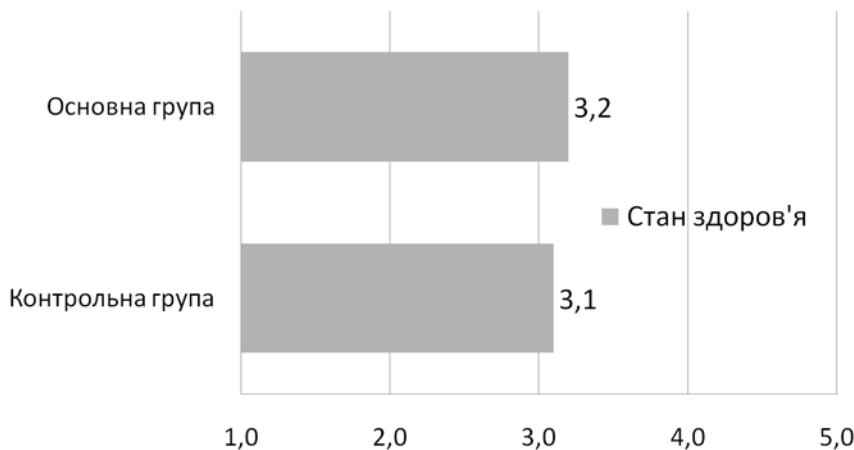
Як зауважують учасники фокус-груп, внаслідок деяких створених чи відновлених у проєктах громад послуг покращується здоров'я, чому сприяють поліпшені побутові умови, медичне обладнання та відповідні санітарно-гігієнічні умови, гідні умови у навчальних закладах.

У свою чергу, регіональні експерти в інтерв'ю надають таке пояснення: ремонт чи створення послуг, пов'язаних із гігієною, може зменшувати захворюваність серед дітей, а отже, підвищувати рівень їхнього здоров'я.

Це також відбувається завдяки покращенню системи опалення в школах, дитячих садках і лікарнях, а також через більш високу якість водопостачання. Дійсно, рівень захворюваності загалом знизився у зв'язку із вищезгаданими заходами. У зв'язку з кращою системою опалення та шкільного транспорту, відвідуваність школярів є вищою протягом зимового періоду порівняно з попередніми роками, а якість навчання/викладання зростає. Різниця в стані здоров'я між основною і контрольною групами є статистично незначущою.

Діаграма 6.3.1.

Стан здоров'я
(Середнє значення для членів організацій громади, обсяг підвибірki основної групи n=524, обсяг підвибірki контрольної групи n=310)

6.4. Зміни у психологічному самопочутті

Учасники фокус-групових дискусій відмічають, що змінюються не лише умови життя людей, а й їхнє психологічне самопочуття:

- зростає чуття впевненості у власних силах,
- виникає чуття власної потрібності та важливості,
- люди відчувають відповідальність за результати своєї праці,
- виникає приємне відчуття задоволеності добре виконаної роботи,
- успішний досвід переконує їх бути більш ініціативними.

Регіональні експерти-представники усіх цільових груп, хоч і по-різному, відмічають зміни у психологічному самопочутті членів громад.

Зокрема, можливо виокремити такі типові зміни:

- учасники роботи над проєктом стають більш відповідальними і дисциплінованими,
- люди відчувають впевненість у власних силах, більше цінують себе,
- місцеві мешканці відчувають гордість за зроблене, залученість до важливої справи,

- виникає чуття самостійності і самозарадності,
- з'являється переконання у реалістичності вирішення питань із місцевою владою,
- люди стають більш активними та ініціативними,
- місцеві жителі почуваються справжніми господарями у своєму населеному пункті,
- відчувають відповідальність за його долю,
- починають більше цінувати своє місто чи село.

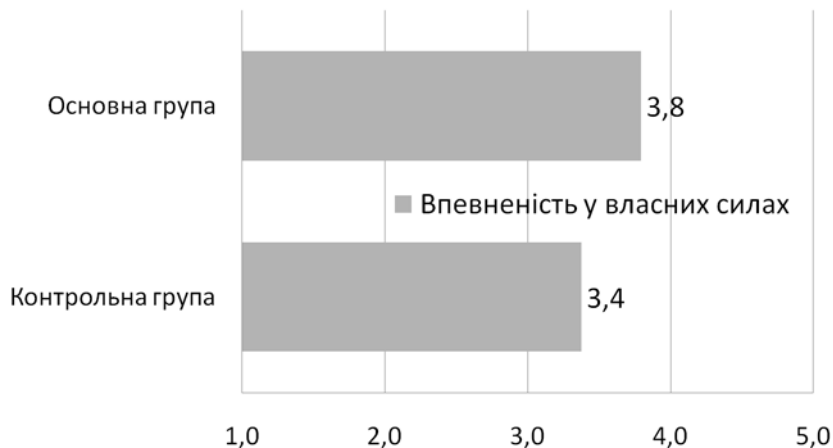
Деякі респонденти вказали на необхідність участі громад у фінансуванні проектів громад, оскільки це є необхідною передумовою їхньої активної участі і чуття відповідальності за результати праці.

Характерним наслідком реалізації проектів громад під керівництвом проектів ПРООН є зростання психологічного оптимізму: опитані члени організацій громад відмічають покращення у власному житті — в основній групі таких на 10% більше, ніж у контрольній, а тих, хто відмічає погіршення, — на 8,4% менше.

Діаграма 6.4.1.

Рівень впевненості у власних силах

(Середнє значення для членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=504, обсяг підвибірки контрольної групи n=295)

6.5. Зміни у соціальній згуртованості

З відповідей учасників фокус-груп можна зрозуміти, що згуртованість громади розвивається поступово, але посилюється з кожним кроком:

- люди усвідомлюють необхідність і можливість спільної дії,
- створення організації громади, яке задає конкретну форму кооперації,
- спільне прийняття рішень, які стосуються усіх мешканців,
- толока як безпосередня допомога при виконанні робіт.

Отже, можна спостерігати наступні результати:

- актуалізується взаємозалежність всієї громади від послуг, які є необхідними

(наприклад, водопостачання, школа, медпункт і т.д.),

- з'являється взаємне розуміння завдяки діалогу, взаємодії і взаємній повазі,
- покращуються навички управління конфліктами протягом періоду проекту.

Регіональні експерти у глибоких інтерв'ю дають таке пояснення: вкладання внесків у проект для усієї громади та участь у спільній діяльності посилювало чуття єдності у громаді. Внаслідок цього місцеве населення стало більш активним та об'єднаним у питанні вирішення спільних проблем місцевого розвитку

Ці твердження були перевірені результатами опитування членів організацій громад.

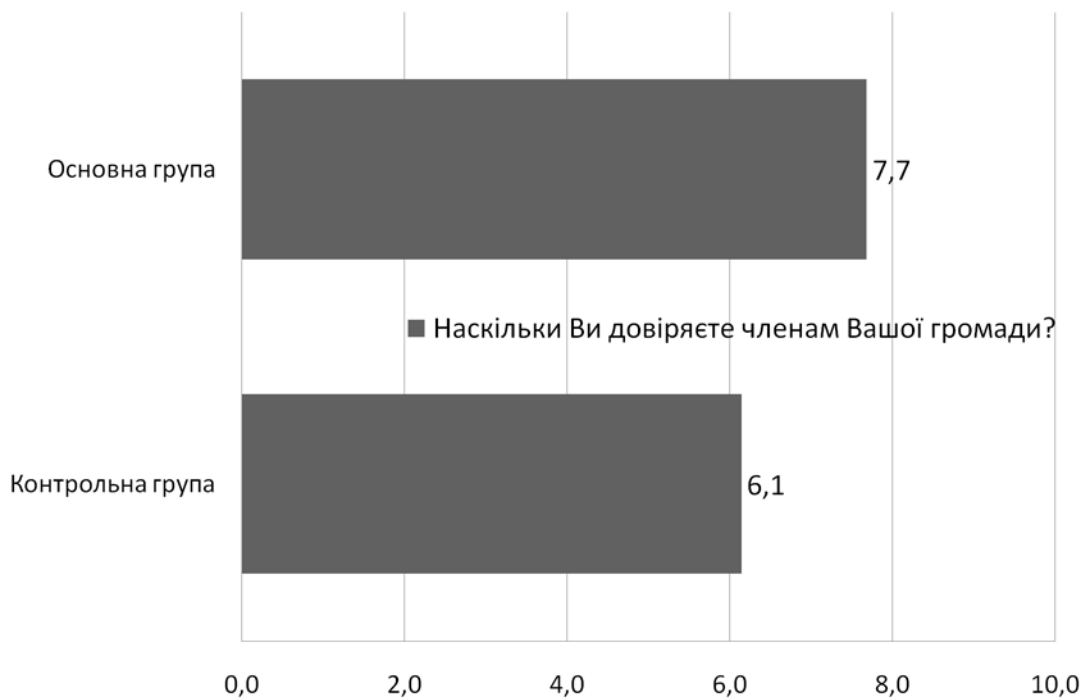
Діаграма 6.5.1.

Оцінка зміни згуртованості громади за останні кілька років
 (Відсоток від членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=542, обсяг підвибірки контрольної групи n=313)

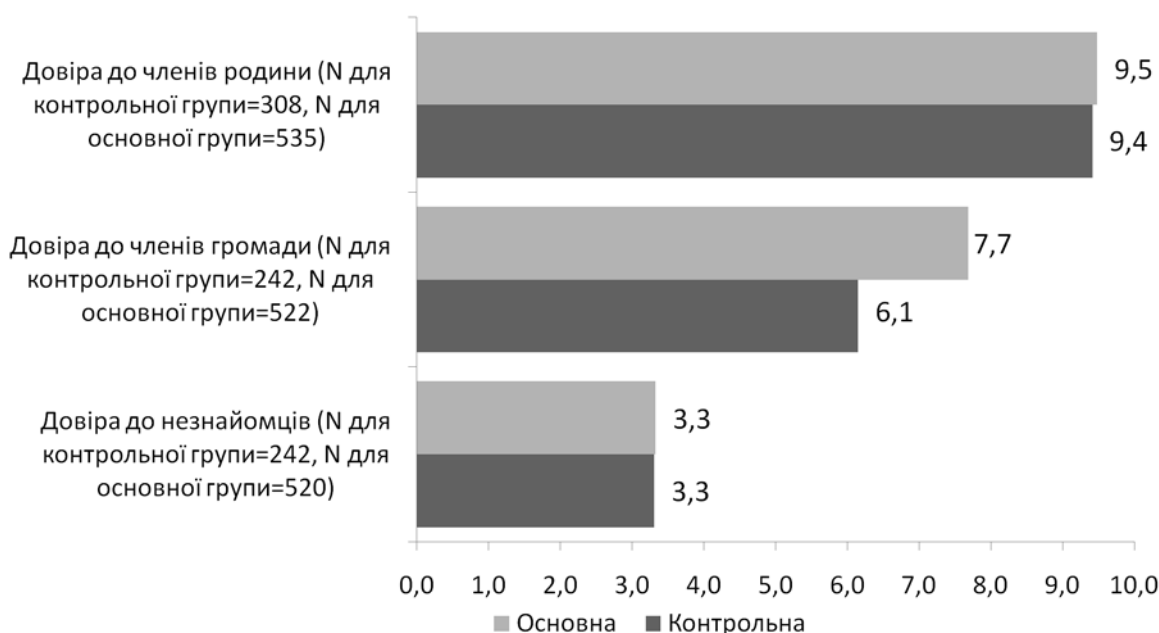
Діаграма 6.5.2.

Рівень довіри до членів своєї громади
 (Середні значення для членів організацій громади, обсяг підвибірки основної групи n=522, обсяг підвибірки контрольної групи n=242)

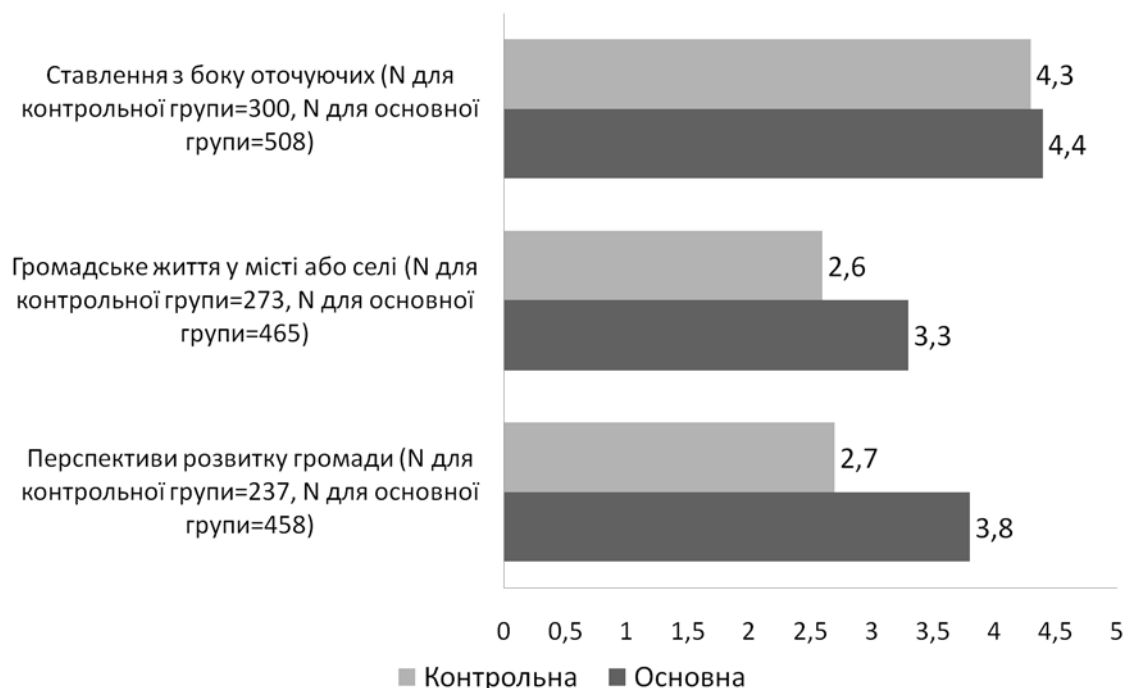
Діаграма 6.5.3.

Рівень довіри до різних соціальних категорій
(Середні значення для членів організацій громади, обсяги підвбірок n
відповідей на кожне запитання)

Діаграма 6.5.4.

Рівень соціальної згуртованості
(Середні значення для членів організацій громади, обсяги підвбірок n
відповідей на кожне запитання)

Як виявилось, 50,9% респондентів, які брали участь у проектах ПРООН, вважають, що за останні кілька років згуртованість, єдність їхньої громади зросла. Натомість серед респондентів з контрольної групи аналогічну думку висловили лише 18,8% опитаних.

Причому цікава відмінність простежується для громад ПРИК між слов'янами (українці та росіяни) та кримськими татарами. Так, більше слов'ян вважають, що за останні кілька років згуртованість зросла — 50,0% проти 36,0% серед кримських татар.

Заслугує на увагу такий індикатор, як рівень довіри до членів своєї громади. Результати дослідження засвідчують, що рівень довіри є доволі високим і складає 7,7 (за шкалою від 0 — «зовсім не довіряю» до 10 — «повністю довіряю») серед основної групи. Натомість серед контрольної групи рівень довіри суттєво нижчий — 6,1.

Доцільно порівняти рівні довіри до різних категорій людей. Як видно на наступній діаграмі, найвищий рівень довіри простежу-

ється стосовно членів родини (9,4–9,5 серед основної та контрольної груп). Натомість найнижчий рівень — стосовно незнайомих (3,3). Довіра до членів громади знаходиться посередині для контрольної групи, а для основної — дещо навіть ближче до рівня довіри до членів родини.

Доречно відмітити, що серед кримських татар, учасників ПРИК, довіра до членів родини та членів громади дещо вища, ніж серед слов'ян. Хоча при цьому необхідно відмітити, що обсяг вибірки замалий для визначення статистичної значущості розбіжностей.

Паралельно з цим у громадах, де реалізовані проекти ПРООН, рівень довіри до членів громади більший, ніж у громадах, де немає проектів ПРООН (при тому, що рівень довіри до інших соціальних груп є приблизно однаковим). Ще більш показовим є зростання соціальної згуртованості: зростання згуртованості громади помічають на 32,1% більше в основній групі, ніж у контрольній, причому одночасно зменшення цієї згуртованості на 19,3% менше.

6.6. Висновки щодо впливу підходу на якість життя цільових груп

Дослідження членів організацій громади виявило без сумніву позитивні зміни в якості життя цільових груп. Внаслідок аналізу даних адекватно зробити висновок, що деякою мірою покращуються матеріальні умови життя, економічне становище і здоров'я. Можливо відзначити покращення психологічного самопочуття, а саме у суб'єктивному відчутті впевненості в собі і безпеки. У результаті самоорганізації громади, взаємна довіра по відношенню до сусідів і

місцевої влади збільшується. Це призводить до значного збільшення соціальної єдності громади і впевненості у майбутніх перспективах розвитку громади. Загалом, громадяни більше задоволені різними аспектами свого життя і життям в цілому. Більш значимі відмінності спостерігаються у громадах, де була співпраця з проектом МРГ, хоча більша вибірка теоретично могла б показати більше відмінностей також і для інших проектів.

ОЦІНКА ПОШИРЕННЯ ДОСВІДУ, ЧИННИКІВ УСПІШНОСТІ ПІДХОДУ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

7.1. Поширення набутого досвіду

Деякі експерти зазначають, що через брак коштів поширюється не вся потрібна інформація. У горизонтальному вимірі варто поширювати досвід не тільки для громад, а і для інших громадських організацій. Для більшої зацікавленості підходом із залученням громади та поширення досвіду підходу вирішальним є подання історій успіху — вони є найкращим аргументом.

Крім вузьких цільових груп, також є сенс інформувати ширшу громадськість. Завдяки цьому ми можемо створити родючий ґрунт: цільова аудиторія буде краще підготовленою до запровадження підходу у більшому масштабі. Ключову роль в інформу-

ванні мають відігравати засоби масової комунікації.

Безперечним позитивом, щодо якого експерти одностайні, є те, що на організаційному рівні досвід більш ранніх проектів ПРООН уже застосовується у більш пізніших проектах. Методологія інформування має враховувати потреби цільових груп, бути зрозумілою та адресною. Спочатку в районних центрах, а потім і в кожному населеному пункті має бути комп'ютерний центр із доступом до Інтернету, а також центри підтримки (можливо на основі вже створених ресурсних центрів), де людині можуть порадити, де шукати і куди звернутись.

7.2. Чинники успішності впровадження підходу

Вихідною передумовою успішної реалізації підходу із залученням громади є фактичне, а не формальне дотримання процедур підходу.

Зокрема, мають бути витримані процедури та залучені мешканці до:

- створення організації громади за участі усієї або майже усієї громади,
- обрання дійсних лідерів на керівні посади в організації громади,
- встановлення норм належного урядування (прозорості, звітності, рівності),
- визначення пріоритетів розвитку громади з урахуванням думок переважної більшості,
- написання якісної проектної заявки,
- вибір ресурсів та підрядників з оптимальним співвідношенням ціни та якості,
- проведення якісного тендерного процесу
- проведення адекватного громадського аудиту.

Завдяки залученості населення на всіх етапах виконання проекту громади члени гро-

мади відчувають, що у пріоритетах розвитку враховані їхні інтереси, що це спільна справа, знають процес реалізації зсередини та цінують результат. Обрані керівники мають бути справжніми представниками інтересів усієї громади, і довіра до них зростає мірою реалізації проекту, звітування та через механізм ротації керівництва. Як зазначають окремі експерти, ті громади, які пройшли увесь шлях виконання проектів громад, якраз і є тими, які дотримувались методології підходу, особливо у частині залученості населення. Без належного дотримання методології дослідження вони навряд чи будуть успішними в доопрацюванні проекту громади, отже, громади, які залишаються, є успішними.

Важливо, що деякі громади вірили в можливість змін завдяки своїй участі у проекті ПРООН від самого початку. Далі у процесі виконання проекту люди переконуються, що зміни можливі і стають впевненими в успіху. Тобто довіра може бути одночасно і передумовою, і наслідком успішного виконання проекту.

Аналогічним чином успішному виконанню проектів громад сприяє налагоджена комунікація всередині громади, і у процесі виконання цих проектів ця комунікація покращується. Без спілкування їхня ефективність була б меншою. Розвинена комунікація є ресурсом, який може бути використаний для поширення корисної інформації та для подальшої спільної діяльності громад.

Стосовно схеми співфінансування, сторони загалом підтримують встановлені пропорції, однак бажали б отримувати більші обсяги фінансування з боку місцевої влади та міжнародних організацій.

Результативність створення організацій громад залежить від низки умов, які є різними. На самоорганізацію населення можуть негативно впливати такі чинники: фаталізм або небажання щось змінювати у житті громади, а також практика маніпулювання населенням. Один з експертів зауважив, що якщо не створити сприятливі умови до самоорганізації населення, під питанням може бути подальший місцевий розвиток у всеукраїнському масштабі.

Експертами були вирішені і чинники, які сприяють успішності розвитку активних організацій громад, це:

- соціальна однорідність (в етнічному аспекті),
- наявність різних вікових груп, особливо молодого та середнього віку,
- наявність досвіду, традицій, соціальних норм колективної діяльності громади,
- робота місцевих лідерів (громадської думки та практиків),
- відбір найкращих громад з-поміж тих, які висловили бажання взяти участь,
- якісна робота з навчання представників громад.

Практика запровадження підходу свідчить про те, що створені організації громади (в тому числі ОСН, ОСББ та НУО) є ефективними механізмами місцевого самоврядування. Результати чітко прослідковуються у середньостроковій перспективі (орієнтовно п'яти років), коли стає помітною активна позиція громад, які приймають колективні рішення, подаються на різні гранти, виграють їх та реалізують принципово нові ініціативи, навіть не передбачені у напрямках проектів ПРООН.

Створені ресурсні центри в цілому продемонстрували свою успішність, однак вона залежить від кількох параметрів. Організаційна і територіальна близькість інституції до громади є кращою за віддаленість, але численні ресурсні центри є ресурсовитратними. Питання полягає у пошуку компромісу між ресурсоефективністю та якістю роботи, робочим рішенням є створення ресурсних центрів при місцевих органах влади.

Корисними виявились і форуми місцевого розвитку (районного та обласного рівнів), і асоціації громадських організацій. Така горизонтальна співпраця є виграною з точки зору обміну інформації, досвіду та спільної дії. Особливо вагомими є акції асоціацій, які мають значний потенціал впливу на всеукраїнському рівні.

Деякі експерти відмічали критичну важливість одиниць підтримки від проектів ПРООН, які виконують роль каталізаторів і в якомусь сенсі супервізорів та скеровувачів процесів місцевого розвитку із залученням громад. Фахові працівники проектів ПРООН є і повинні бути: відданими своїй роботі та громадянам, заради яких працюють, патріотичними, працьовитими, переконаними у дієвості методології, послідовними та професійними у її впровадженні.

Засновані інституції підтримки мають значний потенціал сприяння місцевому розвитку шляхом надання інформаційних матеріалів, передачі досвіду, консультацій фахівців та використання налагоджених зв'язків співпраці між усіма зацікавленими сторонами для допомоги громадам у поданні на різні конкурси та гранти, у розбудові місцевого самоврядування та підприємницької активності, проведення тренінгів для лідерів громад та місцевої влади.

Життєздатність кожного типу створених структур залежить від різних чинників: організацій громад — від залученості населення до його діяльності, зацікавленості, наявності спільних інтересів, успіхів у результатах роботи; ресурсних центрів — від розуміння місцевою владою їхньої користі для громад та влади; форумів місцевого розвитку — від стимулювання з боку місцевої влади або міжнародних організацій. Експерти зазначають різні сценарії розвитку інституцій підтримки:

від песимістичних у сенсі припинення їхньої діяльності після завершення проектів ПРООН та без системної підтримки з боку влади у всеукраїнському масштабі — до оптимістичних завдяки ентузіазму та професіоналізму, який залежатиме від окремих людей. В одному експерти однастайні: для системних і масштабних процесів місцевого розвитку потрібна підтримка з боку тих же глобальних інституцій — міжнародних та української влади.

Безперечно, для застосування підходу із залученням громади ключовими є людські ресурси. Найкраще, якщо у громадах вже є лідери, які мають авторитет і здатність вести громаду, і при цьому переконані у можливості змін і потенційній ефективності підходу. Якщо лідерів немає, їх можливо виявити і підготувати у процесі роботи над проектами громад. У будь-якому разі є сенс проводити навчання з методології підходу орієнтованого на громаду для лідерів громад незалежно від їхнього досвіду та навичок.

Деякі опитаних експертів розкрили два цікавих кар'єрних шляхи лідерів громад: завдяки попереднім заслугам вони можуть вже працювати в органах місцевого самоврядування, місцевої або центральної влади; але також завдяки досвіду реалізації проектів громад можуть переходити з організацій громад у владу. З одного боку, громади втрачають фахівців, і це можна розглядатись як недолік, а з іншого боку, такі люди розуміють процес самоврядування зсередини, мають відповідні погляди і можуть сприяти роботі підходу вже у статусі представників влади, що є безумовним позитивом. Будь-який аналіз результатів виборів був би політично некоректним у даному оцінковому дослідженні.

Також потрібним є продовження і розширення навчання представників органів місцевого самоврядування та органів місцевої влади, як через центри підвищення кваліфікації держслужбовців і шляхом викладання у вищих навчальних закладах, яке варто доповнювати взаємним навчанням на локальному, макрорегіональному та всеукраїнському рівнях. Експерти пропонують широкий спектр масштабів навчання: від підготовки найбільш вмотивованих до тотального навчання представників місцевої влади.

Рекомендуються і затверджені тренінги, з фінансуванням від місцевих бюджетів, і нові програми, із зовнішнім фінансуванням. Паралельно потрібен комплексний моніторинг та оцінка результативності навчання. Навчання представників місцевої влади має принаймні дві переваги: це підвищення компетентності цільових груп, які безпосередньо працюють для місцевого розвитку та створення цілої категорії людей у владі, які розуміють підхід і мають навички для його застосування, що дає потенційну можливість здійснювати системні зміни на всеукраїнському рівні.

Зазначається, що організації громад беруть участь в інших проектах, конкурсах та здійснюють власні ініціативи.

Через те, що члени організацій громад точно дотримуються процедур звітності, моніторингу та аудиту, завдяки прагненню усіх зацікавлених сторін контролювати якість виконання проектів громад, а також репутації та стандартам міжнародних організацій, у діяльності організацій громад та інших інституцій стає неодмінною прозорість та підзвітність.

Цінним напрацюванням проектів ПРООН є сприяння стратегічному плануванню у деяких містах та районах, яке є продуктом не формального, а справжнього узгодження інтересів громад, місцевої влади та бізнесу. У відповідних документах відбиті плани розвитку разом із конкретними кроками їхнього втілення. Їх рекомендуємо поширювати у більших масштабах, наскільки це можливо.

Стратегічне планування із застосуванням механізму планування знизу-вгору має декілька інших переваг: воно забезпечує громадян, інтереси яких враховані і закріплені документально й узгоджені із владою, також дає певні гарантії місцевому чи іноземному бізнесу. Для представників влади участь громадян у прийнятті рішень стосовно перспектив розвитку їхнього населеного пункту вигідна в тому, що це передача частини відповідальності за рішення стосовно місцевості від влади до громадян, а також необхідна передумова підтримки політиків населенням, в першу чергу на місцевих виборах. Донесення цих переваг до представників влади в інших населених пунктах шляхом

обмінних візитів має більше поширити цю практику.

Відповідно до міжнародних та державних принципів роботи представники влади мають бути прозорими у своїй діяльності, на практиці ж рівень прозорості сильно варіює. У населених пунктах, де працюють проекти ПРООН, влада ширше та інтенсивніше застосовує різні шляхи інформування населення про свою роботу, порадою є використання більшої кількості джерел інформування та більша регулярність. У деяких випадках прозорості роботи влади сприяє запровадження міжнародних стандартів надання послуг ISO та створення єдиного центру надання послуг громадянам.

Перспективним і водночас реалістичним джерелом фінансування є залучення бізнесу.

Зі слів експертів стає зрозуміло, що місцеві підприємці можуть бути зацікавлені:

- зробити щось корисне для свого населеного пункту,
- здобути вдячність та повагу від громади,
- позбутися тиску чиновників,
- перейти на більш прозорі механізми участі у місцевому розвитку,
- вкласти певні інвестиції,
- взяти участь у місцевій політиці.

Як справедливо зазначають деякі експерти, найбільше залучення місцевого бізнесу до спонсорювання проектів громад відбувається протягом місцевих виборів.

Також існує можливість залучення не лише місцевого, а й великого, загальноукраїнського бізнесу. Крім українського бізнесу, окремі експерти звертають увагу на потенціал іноземного капіталу, який можливо залучити до співфінансування проектів: як від донорських організацій у формі допомоги, так і з боку закордонного бізнесу у вигляді інвестицій.

Були виокремлені такі передумови успішності залучення бізнесу:

- для забезпечення потрібного результату покладатись на силу соціальних норм шляхом залучення мешканців громади або попередніх партнерів,
- забезпечити правову компетентність учасників,
- усі умови участі, права та обов'язки сторін закріпити документально,

- викласти в угоді усі типові випадки, які можуть мати місце при виконанні,
- надати інвесторам право на оренду створеної або відновленої інфраструктури,
- забезпечити правові та договірні гарантії виконання сторонами своїх зобов'язань.

Місцевості з низьким економічним розвитком потребують державної політики та зусиль багатьох сторін для створення та зміцнення місцевого підприємництва.

Роль громадських організацій у місцевому розвитку полягає в тому, щоб надавати інформаційну та навчальну підтримку (матеріали, тренінги, програми навчання), а також брати безпосередню участь у проектах, які вигідні для місцевого розвитку.

Засоби масової комунікації мають доводити до відома громадян успішний досвід реалізації проектів, наявні можливості, діяльність організацій громади та місцевої влади.

Експерти відмічають, що підтримка місцевої влади є важливою для успіху проектів громад. Однак налагодженню демократичних партнерських відносин між громадянами та владою спочатку часто заважає незнання представниками інтересів громадян, небажання їх реалізовувати та несприйняття моделі управління знизу-вгору.

Щоб змінити ставлення та відносини, потрібен цілий комплекс заходів:

- переконати представників місцевої влади у тому, що залучати громадян до прийняття рішень та власне місцевого розвитку корисно, оскільки вони допомагають вирішувати місцеві проблеми;
- налагодити діалог громадян із владою, щоб існувала можливість почути один одного та побачити спільні цілі діяльності, чому сприяють неформальні зустрічі та форуми місцевого розвитку;
- щоб трансформувати роботу ентузіастів на громадських засадах на масштабну, системну і тривалу працю, потрібно зробити її основною діяльністю для окремих держслужбовців;
- створити можливості участі громад і влади у спільних проектах місцевого самоврядування шляхом заснування загальноукраїнських і міжнародних програм надання грантів і конкурсів;

- розробити і запровадити системний план підготовки спеціалістів з місцевого розвитку із використанням вже напрацьованих методичних матеріалів для фахівців.

Коли громада набуває досвіду роботи, вона стає більш кваліфікованою і вправною у відносинах із владою:

- представники громади знають свої права,
- розуміють юридичні механізми відстоювання своїх прав,
- знають, де знайти потрібну інформацію,
- куди звернутись по юридичну допомогу,
- можуть аргументовано вести діалог із представниками місцевої влади,
- вміють переконати представників влади у необхідності певних дій,
- можуть впливати через звернення до вищих інстанцій, судів,
- обирати або не обирати представників влади на місцевих виборах,
- громадяни стають партнерами, спостерігачами і контролерами дій влади.

Важливо підготувати критичну чисельність активних громадян, які можуть кваліфіковано спілкуватись із представниками влади на рівних. Часто достатньо готовності громадян бути активними співучасниками процесів місцевого розвитку і знання місцевої влади про цю готовність, щоб перейти від моделі маніпуляції населенням (яка іноді застосовується владою чи зацікавленими групами) до моделі рівноправної кооперації (бажаної моделі).

Тим не менше, у процесі реалізації проєктів громадяни і місцева влада навчаються і звикають вирішувати питання місцевого розвитку разом. При цьому змінюється їхнє ставлення один до одного: громадяни і місцева влада більше поважають та довіряють один одному. Причому чим ближчий рівень влади до громадян, тим сильніша довіра, тим кращі робочі стосунки складаються.

При цьому зростає якість надання послуг представниками місцевої влади:

- підвищується професіоналізм,
- відбувається реструктуризація механізмів роботи,
- запроваджуються міжнародні стандарти надання послуг ISO,

- громадяни отримують типову та повнішу інформацію,
- спрощуються процедури прийняття рішень,
- зменшується корупція влади,
- влада готова докласти додаткових зусиль для того, щоб знайти фінансування проєктів громад.

У взаємодії громадян із владою та із третіми сторонами (українськими та міжнародними неурядовими громадськими організаціями, освітніми закладами, місцевим бізнесом) мають бути створені та узгоджені спільні норми діяльності. Такі норми та відповідні відносини будуються у процесі діалогу, співпраці, взаєморозуміння та узгодження дій.

Стосовно отриманих послуг, підхід із залученням громади дійсно інтенсифікує зусилля з покращення послуг, і вони хоч і поступово, але покращуються. Тим не менше, є особливості: один з експертів зауважив, що передача будинку на баланс ОСББ є позитивом, але до передачі будинку має бути відремонтований.

Безумовною перевагою роботи організацій громад є якість роботи: якість матеріалів, професіоналізм підрядників, контроль якості виконання робіт, дбайливе ставлення, готовність вкладати кошти у ремонт об'єктів. Тут є декілька причин: коли інфраструктура стає власністю самих мешканців, вони більше дбають за неї, тому що, з одного боку, хочуть зробити краще для себе, а з іншого боку, розуміють, що ніхто, крім них, про неї не дбатиме. Це не працює у всіх випадках, але таким є бажаний формат.

Залежно від виконаних проєктів, змінюється якість життя цільових груп:

- покращуються побутові умови життя,
- стає можливим заощаджувати на житлово-комунальних послугах,
- мешканці збільшують вартість власного нерухомого майна,
- стають кращими умови навчання,
- люди стають здоровішими.

У психологічному плані існує комплекс різних проблем, над якими потрібно працювати — особливо у селах та на забруднених територіях. На базовому рівні коли люди вирішують певні побутові умови свого життя,

вони почуваються більш спокійними, забезпеченими та впевненими. У процесі виконання проектів громад вони відчують можливість керувати власним життям, покращувати умови життя у своєму місті чи селі. Згідно з думками деяких експертів, глибокі зміни виявляються в тому, що з розвитком рідного населеного пункту у його мешканців з'являється надія на якісь перспективи, зокрема, що мо-

лодь залишатиметься і село буде розвиватись. Молодь дійсно налаштована оптимістично і готова працювати.

Наслідком здійснення проектів громад є тісніші та інтенсивніші стосунки у громаді. Люди почуваються відповідальними за долю своєї громади, дізнаються та враховують інтереси один одного і, що особливо важливо, працюють на спільними цілями.

7.3. Можливості вдосконалення державної політики щодо місцевого розвитку

Частина експертів пропонувала специфічні законодавчі ініціативи, зокрема про перегляд статусу забруднених територій у проекті ЧПВР. Перегляд статусу територій має зменшити дотації у короткостроковій перспективі, але й дати можливість стратегічного економічного розвитку територій. Для переконання населення потрібна активна інформаційна робота і використання успішного досвіду в якості прикладу.

Також відмічалась необхідність впровадження адміністративно-територіальної реформи у державі. При цьому в оцінці щодо реалістичності її проведення експерт був скептичним і вбачав проблему в тому, що інтереси великого бізнесу можуть суперечити інтересам місцевих громад, а у центральній владі представлений саме великий бізнес.

Деякі опитані експерти висловлювали критику щодо недостатнього державного фінансування місцевого розвитку. При цьому недостатнє фінансування може приховуватись показною увагою до проблем, відрядженням чиновників, або популістськими деклараціями без фактичного збільшення фінансування. Безумовно, частково проблема полягала в економічній кризі. Отже, однією із найзагальніших рекомендацій є збільшення державного фінансування на реалізацію проектів громад із застосуванням підходу, орієнтованого на громаду. Це потребує відповідних змін у бюджетному кодексі.

Експерти радять звернути увагу на те, що у проектах громад, де реалізований цей підхід, кошти використовуються дуже ефективно, оскільки мешканці громад:

- завдяки співфінансуванню залучають зовнішні кошти місцевого бізнесу та за-

кордонної допомоги та самі вкладають свої кошти,

- закупають найкращі ресурси та за прошують оптимальних підрядників з точки зору співвідношення ціни та якості,
- здійснюють безоплатні роботи на об'єкті,
- дбайливо ставляться до створених або відновлених об'єктів,
- готові вкладати кошти у їхнє функціонування та ремонт.

Відповідно до думки частини національних експертів, внаслідок цього виконання проектів та створення і надання послуг інфраструктури відбувається у декілька разів дешевше у порівнянні з роботами, які здійснюються виключно місцевою владою або іншими організаціями без залучення громади.

Відповідно, пропонується направляти частину бюджетних коштів саме на адресну підтримку проектів громад. У чорнобильській зоні пропонується змінити підхід до використання коштів, зокрема, замість надання субсидій у розмірі 2 гривень на місяць на 1 людину спрямувати ці кошти на розбудову місцевої інфраструктури. У тих місцевостях, де одні громади є більш перспективними за інші, для досягнення кращого ефекту доцільно акцентовано розвивати інфраструктурні об'єкти перспективніших громад.

Змотивувати представників влади створювати умови для розвитку громад може переконання у вигоді для держави та особисто для них у таких аспектах:

- вирішення частини питань на місцевому рівні звільняє представників влади від частини клопоту,
- держслужбовці отримують доступ до точної інформації про місцевий розвиток

і знають, куди можна спрямувати кошти для ефективного вирішення питань,

- політики, які запроваджують підхід із залученням громади, здобувають підтримку виборців на всеукраїнському рівні.

Фінансові ресурси для підтримки місцевого розвитку деякі з експертів рекомендують отримувати із місцевих податків, надходження від частини з яких варто спрямувати одразу в місцеві бюджети. Зокрема, це податки на нерухомість та на доходи громадян, а також доходи від ліцензування.

Опитані експерти наполягають на необхідності зміни у чинних нормативно-правових актах, які окреслюють правове поле організацій громади. Рекомендації описані нижче.

Найбільш фундаментальним є завдання децентралізації влади. Проблема в тому, що інколи представники влади не знайомі із підходом до місцевого розвитку із залученням громади. А деякі представники центральної влади, незважаючи на декларовану готовність до децентралізації владних повноважень та державних коштів, можуть ставитись до такої ідеї негативно через побоювання втрати влади та ресурсів. Крім того, далеко не всі громадяни мають психологічну готовність на відповідні навички здійснення делегованої їм влади. Отже, потрібен системний підхід, спрямований на покращення навичок громадян до самоврядування та на переконання представників влади передати частину повноважень на локальний рівень.

З боку реформ в органах влади масштабним і системним рішенням було б запровадження штатних одиниць, які відповідальні за розвиток місцевого самоврядування на місцевому рівні, рішенням Кабінету Міністрів України. Доцільність таких змін адекватно аргументувати успішним досвідом таких організаційних реформ у муніципалітетах.

Найбільшим стимулом до розвитку самоврядування є запровадження елементів прямої демократії у врядування на місцевому рівні. У статуті організацій громади його механізми можуть включати: збори громадян,

прийняття рішень на таких зборах, референдуми та опитування. Відповідно, одна із законодавчих пропозицій — це ініціювати розгляд і прийняти закон про загальні збори громадян, з метою законодавчого закріплення та захисту правил їхнього проведення, легітимності та впливовості. Зокрема, пропонується чітко прописати можливість і порядок участі організацій громади у державних програмах підтримки місцевого самоврядування, щоб вони могли у встановленому порядку претендувати на кошти з державного бюджету. Уточнення правового статусу потребують і організації громад, і інші об'єднання громадян, зокрема ОСББ.

Експерти також відмічають важливість опрацювання досвіду і надання рекомендацій щодо вирішення процедурних проблем. Причому, принаймні за словами одного з експертів від центральної влади, влада зацікавлена отримати конкретні зауваження про типові проблеми із пропозиціями їх вирішення, із наступними законодавчими ініціативами. Зокрема, мова йшла про готовність розглянути пропозиції від Міжнародного експертного центру у структурі ПРООН.

Експерти відмічають, що ініціаторами законодавчих ініціатив можуть бути самі громади, організації громад, інші громадські організації, представники органів місцевого самоврядування, міжнародні організації, і найбільш ефективною будуть ініціативи, які підтримані різними сторонами та які знайшли підтримку у центральних органах влади. Необхідно, щоб звернення були спрямовані адресно, саме до тих міністерств та центрів прийняття рішень, які вповноважені їх приймати.

Для запровадження підходу місцевого розвитку із залученням громади потрібен системний підхід: із активізацією громад, мотивацією органів місцевого самоврядування, органів місцевої та центральної влади, комплексних законодавчих, політичних та організаційних змін, узгодження соціальної політики, фінансування, навчання та інформування.

7.4. Висновки щодо поширення досвіду, чинників успішності підходу та можливостей удосконалення державної політики щодо місцевого розвитку

Вихідною передумовою успішної реалізації підходу із залученням громади є фактичне, а не формальне дотримання процедур підходу. Стосовно схеми співфінансування, сторони загалом підтримують встановлені пропорції, однак представники громад бажали б отримувати більші обсяги фінансування з боку місцевої влади та міжнародних організацій.

Засновані інституції підтримки мають значний потенціал сприяння місцевому розвитку шляхом надання інформаційних матеріалів, передачі досвіду, консультацій фахівців та використання налагоджених зв'язків співпраці між усіма зацікавленими сторонами для допомоги громадам у поданні на різні конкурси та гранти, у розбудові місцевого самоврядування та підприємницької активності, проведення тренінгів для лідерів громад та місцевої влади. Критично важливою є підтримка одиниць підтримки від проектів ПРООН, які виконують роль каталізаторів і в якомусь сенсі супервізорів та скеровувачів процесів місцевого розвитку із залученням громад. Безперечно, для застосування підходу із залученням громади ключовими є людські ресурси.

Цінним напрацюванням проектів ПРООН є сприяння стратегічному плануванню у деяких містах та районах, яке є продуктом не формального, а справжнього узгодження інтересів громад, місцевої влади та бізнесу. У відповідних документах відбиті плани розвитку разом із конкретними кроками їх втілення.

Перспективним і водночас реалістичним джерелом фінансування є залучення бізнесу. Також існує можливість залучення не лише місцевого, а й великого, загальноукраїнського бізнесу. У місцевостях з низьким економічним розвитком потрібні заходи зі створення підприємництва.

Підтримка місцевої влади є важливою для успіху проектів громад. У процесі реалізації проектів громадяни і місцева влада навчаються і звикають вирішувати питання місцевого розвитку разом. При цьому змінюється їхнє ставлення один до одного: громадяни і місцева влада більше поважають та довіряють один одному. Причому, чим ближчий рівень влади до громадян, тим сильніша довіра, тим кращі робочі стосунки складаються.

Необхідне впровадження адміністративно-територіальної реформи у державі. Однією із найзагальніших рекомендацій є збільшення державного фінансування на реалізацію проектів громад із застосуванням підходу, орієнтованого на громаду, тому що у проектах громад, де реалізований цей підхід, кошти використовуються дуже ефективно. Відповідно, пропонується направляти частину бюджетних коштів саме на адресну підтримку проектів громад.

З боку реформ в органах влади масштабним і системним рішенням було б запровадження штатних одиниць, які відповідальні за розвиток місцевого самоврядування на місцевому рівні, у першу чергу за реалізацію підходу до місцевого розвитку за участі громад.

Необхідні зміни у чинних нормативно-правових актах, які окреслюють правове поле діяльності організацій громад населення.

Найбільш фундаментальним є завдання децентралізації влади. Найбільшим стимулом до розвитку самоврядування є запровадження елементів прямої демократії у врядування на місцевому рівні, механізмами якої можуть бути збори громадян, прийняття рішень на таких зборах, референдуми та опитування.

ВИСНОВКИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ДИСКУСІЯ

8.1. Висновки

Дослідження «Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участю громад, реалізованого у проектах ПРООН в Україні», проведене із застосуванням методів фокус-групових дискусій, глибоких інтерв'ю із регіональними та національними експертами, репрезентативного опитування регіональних експертів та населення, дає підстави констатувати, що підхід до місцевого розвитку за участі громад є ефективним, він зміцнює місцеве самоврядування, сприяє покращенню умов надання послуг та створює сприятливе середовище для підвищення якості життя населення.

Підхід є ефективним в активізації та об'єднанні зусиль місцевих громад, місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, приватного сектору для спільного визначення пріоритетів розвитку населеного пункту та спільної реалізації ініціатив з покращення умов проживання.

Об'єднані спільною метою розвитку своїх громад, місцеві мешканці стають активним і дієвим партнером органів влади / місцевого самоврядування та одним з чинників сталого місцевого розвитку. Свою діяльність мешканці здійснюють через юридично зареєстровані організації — так звані організації громад.

У діяльності цих організацій, зокрема у прийнятті рішень, дійсно бере участь переважна більшість мешканців цих громад, зокрема шляхом участі у регулярних загальних зборах, процедурах прийняття рішень.

Майже всі члени організацій громад сплачують членські внески на виконання спільних ініціатив та функціонування організацій громад. Значна частина членів організацій громад сплачують більше за встановлений членський внесок, крім того, мешканці, які не входять до організацій громад, також роблять

добровільні внески на виконання проектів громад. Таким чином, мешканці громад відчувають більшу відповідальність за громадські інфраструктурні об'єкти та краще усвідомлюють свою роль у розвитку своїх громад.

Організації громад мають високий рівень довіри серед мешканців, і їхня діяльність є прозорою та характеризується високим рівнем підзвітності. Актив організацій громад регулярно та у повній мірі інформує мешканців про всі кроки своєї діяльності та звітують про використання коштів. Організації громад керуються принципом рівності: всі мешканці, незалежно від економічного та соціального статусу, мають потенційну можливість користуватися створеними або покращеними послугами.

Залучення громад до процесу визначення пріоритетів місцевого розвитку має позитивний вплив на процеси місцевого розвитку, оскільки мешканці відчувають свою причетність до цих процесів, а місцева влада у своїй діяльності має змогу спиратись на пріоритети / потреби місцевих мешканців.

Пріоритети розвитку громад визначаються з урахуванням інтересів більшості членів організацій громад і переважно без впливу місцевої влади.

Широкого поширення набула модель стратегічного планування з механізмом планування знизу-вгору: інтереси сільських громад враховуються у роботі сільських і селищних рад та включені до стратегічних планів розвитку районів; а інтереси міських громад документально закріплені у стратегічних планах розвитку міст.

Спільна розробка, фінансування та впровадження ініціатив визнається ефективною місцевими громадами, владою та бізнесом.

Партнери вважають запропоновану методологією схему співфінансування загалом

ефективною. За цією схемою частина коштів на втілення проекту громади надходить від міжнародних донорів, частина від місцевих бюджетів, також свій внесок робить сама громада та місцевий бізнес. Партнери мають бажання вкладати у спільні проекти більше коштів, ніж узгоджений мінімум, і частина з них дійсно здійснюють додаткове фінансування.

Значна частина членів організацій громад здійснюють додаткові внески шляхом виконання робіт на громадських об'єктах.

Члени організацій громад висловлюють бажання й готовність підтримувати створені або відновлені комунальні інфраструктури.

Представники місцевого бізнесу виявляють бажання спонсорувати місцевий розвиток і роблять внески у проекти організацій громад.

Реалізована методологія підходу сприяє якісному покращенню місцевого врядування, зростанню довіри до влади та налагодженню ефективної співпраці між громадами та владою. Ключовими інструментами є створені структури, які забезпечують регулярний діалог щодо спільного прийняття рішень.

Обласні координаційні ради, районні форуми місцевого розвитку, форуми муніципальної ради сталого розвитку є платформою для обговорення пріоритетів та узгодження дій громад, влади і бізнесу як партнерів із впровадження проекту.

Обласні та районні ресурсні центри громад, муніципальні відділи підтримки надають цінну інформаційну підтримку громадам, що бажають самоорганізуватись та знайти партнерів для спільного виконання ініціатив, акумулюють набутий досвід, інформацію про потенційних донорів, допомагають громадам виконувати інші ініціативи поза рамками проектів ПРООН. Ці організації сприяють відтворенню моделі підходу до місцевого розвитку за участі громад у громадах, які не беруть участі у проектах ПРООН.

Як громади, так і влада високо оцінюють результативність цих структур, воліють підтримувати їхню діяльність у майбутньому та дають позитивний прогноз їхній високій життєздатності.

Внаслідок партнерства за методологією підходу до місцевого розвитку за участі громад спостерігається якісне покращення відносин влади та громад.

Помітне збільшення в обсягах та якості інформування населення про діяльність місцевої влади, що свідчить про підвищення її прозорості. Зростає відкритість влади до діалогу з громадами.

Відбувається покращення співпраці між громадами й місцевою владою. Запропоновані методологією механізми співпраці дозволили ефективніше враховувати думки та інтереси мешканців у діяльності місцевої влади, внаслідок чого її діяльність оцінюється громадянами як така, що зростає.

Зростає довіра громадян до представників місцевої влади і спостерігається позитивна динаміка у задоволеності громадян роботою представників місцевої влади. Також збільшується впевненість громадян у спілкуванні з представниками влади.

Спостерігається помітне зростання якості людських ресурсів і взаємне навчання лідерів громад із представниками місцевої влади. Відбувається накопичення знань і застосування умінь лідерами громад і посадовцями.

З результатів дослідження можна зробити висновок про зростання задоволеності якістю послуг, що покривалися проектами. Створення, відновлення послуг або покращення умов їх надання із залученням громад є економічно вигіднішим. Окрім того, створені або відновлені комунальні інфраструктури фактично й потенційно життєздатні.

Проекти громад безсумнівно підвищують якість громадських комунальних послуг, і населення задоволене якістю цих покращених послуг. Члени громад докладають зусиль, щоб економічніше споживати ресурси (електроенергія, газ, вода) у домогосподарствах.

В результаті аналізу отриманих даних можна зробити висновок, що відбулося покращення економічних умов, психологічного самопочуття та суттєве посилення суспільної єдності громад.

В результаті самоорганізації громад відбулось покращення якості життя населення і вони позитивно оцінюють перспективи розвитку громади. При цьому зросла впевненість у власних силах членів організацій громад, які займаються реалізацією проектів громад.

Підхід до місцевого розвитку за участі громад має сильніший позитивний вплив, якщо має місце: більша тривалість інституційної

підтримки, більше залучення коштів і людських ресурсів на одиницю території / одну громаду, інтенсивніше залучення місцевої влади

в якості партнерів, робота у сільських громадах, де спостерігалася більша згуртованість іще до проекту.

8.2. Рекомендації щодо вдосконалення підходу та державної політики

Підхід до місцевого розвитку за участі громад, запроваджений у чотирьох проектах ПРООН, довів, що члени громад та місцева влада можуть бути ефективно залучені до спільного управління та сталого місцевого розвитку. Структури, такі як організації громад, форуми місцевого розвитку, форуми муніципальної ради сталого розвитку, ресурсні центри громад і координаційні ради є цінними активами, які варто розвивати. Створені передумови можуть бути використані для подальшого використання та розповсюдження підходу до місцевого розвитку за участі громад,

Зокрема, доцільно сформулювати такі рекомендації для агенцій, що застосовують цей підхід та для центральних, регіональних та місцевих органів влади.

Рекомендації для ПРООН:

- У рамках методології підходу до місцевого розвитку за участі громад були створені ефективні робочі механізми. Їх потрібно широко розвивати через висвітлення у засобах масової інформації, лобювання та пропагування.
- Потенціал створених організацій громад має бути надалі розвинений так, щоб вони могли приймати незалежні рішення та зберегти свій статус як рівноправного партнера з місцевою владою.
- Створені районні ресурсні центри мають значний потенціал для того, щоб перетворитись на сильні структури для підтримки, інформування та втілення ініціатив місцевого розвитку, а також поширення набутого досвіду. Спроможності цих ресурсних центрів та залучений штат мають бути розвинені шляхом надання відповідної технічної та організаційної підтримки.
- Потрібна підтримка у створенні функціональної мережі ресурсних центрів, щоб уможливити обмін досвідом та успішними практиками.
- Необхідно консолідувати інформацію про інноваційні технології, особливо про

нові технології енергозбереження й альтернативні джерела енергії, та поширити її серед громад та ресурсних центрів.

- Недооціненою залишається роль приватного сектору у процесі місцевого розвитку. Потрібно розвивати співпрацю з місцевим бізнесом для залучення їх потенціалу для підтримки ініціатив самодопомоги місцевих громад.
- Рекомендується інтегрувати знання та досвід про місцевий розвиток у навчальні плани вищих навчальних закладів. Це буде кроком у напрямку до запровадження сталого розвитку за участі громад.

Рекомендації для центральних, регіональних та місцевих органів влади

- Методологія підходу до місцевого розвитку за участі громад довела свою ефективність для усіх залучених сторін та має значну цінність у довгостроковій перспективі. Тому органи місцевої влади мають розвивати її за допомогою створених ресурсних центрів громад та через залучення місцевих засобів масової інформації. Організації громад можуть бути заохочені ділитись своїм досвідом у формі історій успіху, бюлетенів та навчальних візитів.
- Пілотні території (райони та місцеві ради), які практикують спільне управління із залученням організацій громад, мають більш ефективну процедуру прийняття рішень, втілення проектів громад і більш динамічного місцевого розвитку. Населені пункти з мобілізованими громадами демонструють початкове зростання економічного розвитку, покращення у наданні послуг, високу якість стратегічного планування та безкорупційне використання коштів у втіленні місцевих проектів. Ці явища та їхні причини мають бути досліджені, оцінені та узагальнені місцевою владою. Цей процес має бути стандартизований та підготовлений до прийняття у непілотних територіях.

- Форуми місцевого розвитку та муніципальні ради сталого розвитку, так само як і ресурсні центри громад, мають значний потенціал для продовження використання підходу до місцевого розвитку за участі громад. Діяльність цих структур законодавчо не врегульована, їхнє створення та діяльність унормовується спеціальними рішеннями органів влади та місцевого самоврядування. Для розкриття та розвитку потенціалу зі співпраці з місцевими громадами місцева влада має формалізувати ці структури та забезпечити їх відповідним технічними та людськими ресурсами. Запровадження цієї практики у загальнонаціональному масштабі може бути розглянуто і підтримано органами центральної влади.
- У довгостроковій перспективі необхідно акумулювати місцеві ресурси для фінансування ініціатив громад, а також для підтримки сталості цих ініціатив. Такі ресурси мають бути мобілізовані організаціями громад у формі фондів розвитку громад або фондів підтримки життєдіяльності об'єкту. Для того, щоб зробити можливим залучення соціальних груп з низькими доходами, ці кошти потрібно збирати поступово. Однак створення і діяльність таких фондів потребує юридичного забезпечення.
- Зареєстровані організації громад пропонують місцевому бізнесу легальні та прозорі способи вкладання їхніх коштів для підтримки ініціатив громад. Потенційно вони також можуть отримувати фінансування з місцевих бюджетів для виконання ініціатив громад спільно з місцевою владою. Тим не менше, сучасне законодавче забезпечення створює складнощі для повного використання цієї можливості, тому необхідно запровадити відповідне законодавче забезпечення, відповідні зміни мають бути внесені до законодавства.
- Стратегічне планування за участі мобілізованих громад виявилось ефективним, і має бути підтримане і ширше використовуватись у практиці органів влади та місцевого самоврядування.
- Більш ніж 4000 людей в Україні здобули знання із застосування методології підходу до місцевого розвитку за участі громад на місцевому рівні. Застосування методології підходу до місцевого розвитку, ініційований організаціями, які застосовують цю методологію, створив сприятливі умови для розкриття потенціалу природжених лідерів. Їхній потенціал може бути і надалі використаний у місцевому самоврядуванні.
- Для практичного поширення методології підходу до місцевого розвитку за участі громад на місцевому рівні було створено декілька демонстраційних територій. Цим майданчиком для навчання можуть скористатись представники органів центральної та місцевої влади, які мають бажання запровадити підхід до місцевого розвитку за участі громад.

СФЕРИ ТА СКЛАДОВІ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВПЛИВУ ПІДХОДУ

Основні сфери оцінки	Складові сфери оцінки	Об'єкти оцінки
ДІЄВІСТЬ ПІДХОДУ ЗА УЧАСТІ ГРОМАД	Залученість населення	Особливості загальної участі населення в ОГ
		Рівень участі представників громади в загальних зборах
		Рівень залученості населення до процесу прийняття рішень (з будь-яких питань, включаючи планування)
		Рівень участі членів ОГ у спільному фінансуванні проектів громад
	Спосіб визначення пріоритетів	Ступінь незалежності ОГ у визначенні пріоритетів проведення проектів громад
Ефективність схеми співфінансування	Рівень ефективності діючої схеми співфінансування	
ВПЛИВ ПІДХОДУ НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ	Відповідність створених на різних рівнях місцевого самоврядування організацій підтримки (організацій громад, форумів місцевого розвитку, координаційних рад, ресурсних центрів)	Відповідність, ефективність та корисність створених структур (МВП, МРСР, ОГ, ОКР, ОПВ, ОСББ, РЦ, ФМР, ФМРСР) для процесів місцевого розвитку та для співпраці між громадянами та місцевою владою
		Міра використання створених структур поза межами проектів ПРООН
		Рівень потенційної життєздатності створених структур
		Якість розвитку людських ресурсів та взаємного навчання лідерів громад та представників місцевої влади
		Ступінь залучення ОГ до заходів поза межами проектів ПРООН
	Рівень прозорості, підзвітності та рівності	Рівень прозорості в діях ОГ: у прийнятті рішень, визначенні пріоритетів, регулярному звітуванні про використання коштів і фінансових протоколах, проведенні тендерів, громадському аудиті
		Рівність в отриманні користі серед цільової аудиторії проектів
	Якість стратегічного планування, планування знизу-вгору	Якість стратегічного планування, планування знизу-вгору та застосування цих стратегічних планів
	Доступ до інформації	Рівень доступності інформації про діяльність місцевої влади
	Роль місцевого бізнесу (меценатів, спонсорів)	Мотивація місцевого бізнесу здійснювати внески в ініціативи місцевого розвитку через спонсорвання проектів ОГ
	Відносини громадян із владою	Зміни у рівні доступності до представників влади та відкритість до діалогу
		Зміни у ставленні громадян до представників влади (включно зі змінами у рівні довіри)
		Зміни у співпраці між громадами та представниками влади (якісні та кількісні)
Зміни у рівні задоволеності громадян роботою представників влади		

Основні сфери оцінки	Складові сфери оцінки	Об'єкти оцінки
ВПЛИВ ПІДХОДУ НА НАДАННЯ ПОСЛУГ У СЕКТОРАХ, ЯКІ ПІДТРИМАНІ ЦИМИ ПРОЕКТАМИ	Вартість створення / відновлення послуг (соціальної / спільнотної інфраструктури)	Ефективність стосовно вартості реалізації проектів громад організаціями громад
	Вартість надання послуг	Відносні зміни вартості надання послуг до та після реалізації проектів громад
	Якість надання послуг	Зміни у рівні задоволеності надання послуг: енергозбереження, водопостачання, навчання (шкільні автобуси), охорона здоров'я, охорона довкілля, соціальна сфера, проведення навчання
		Рівень економії енергії
Сталість створених соціальних / громадських інфраструктур	Міра цінності створених чи відновлених соціальних / громадських інфраструктур та рівень їхньої потенційної життєздатності	
ВПЛИВ ПІДХОДУ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЦІЛЬОВИХ ГРУП	Зміни у матеріальних умовах життя	Відносні зміни в умовах життя, комфорту та якості життя, відповідність пріоритетам проектів ПРООН
	Зміни в економічному становищі	Відносні зміни в економічних умовах (прямі та непрямі)
	Зміни у стані здоров'я	Відносні зміни у здоров'ї
	Зміни у психологічному самопочутті	Відносні зміни в особистій впевненості
	Зміни у соціальній згуртованості	Відносні зміни у соціальній згуртованості

ДЕТАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таблиця 1.

Територіальний розподіл фокус-груп з громадянами та представниками місцевої влади для проекту МРГ

№	Програма ПРООН	Макрорегіон	Регіон	Район
ФГ1	МРГ	Західний (Івано-Франківська, Хмельницька, Рівненська, Тернопільська, Волинська області)	Хмельницька область	Красилівський район
ФГ2	МРГ	Прикордонно-Західний (Чернівецька, Львівська, Закарпатська області)	Закарпатська область	Берегівський район
ФГ3	МРГ	Крим (АР Крим)	АР Крим	Красногвардійський район
ФГ4	МРГ	Київський (Київська область без м. Києва)	Київська область	Кагарлицький район
ФГ5	МРГ	Східний (Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Луганська області)	Луганська область	Антрацитівський район
ФГ6	МРГ	Північний (Житомирська, Чернігівська, Сумська області)	Житомирська область	Червоноармійський район
ФГ7	МРГ	Центральний (Черкаська, Кіровоградська, Полтавська, Вінницька області)	Черкаська область	Кам'янський та Шполянський райони
ФГ8	МРГ	Південний (Херсонська, Миколаївська, Одеська, Запорізька області)	Херсонська область	Великолепетиський район

Таблиця 2.

Склад учасників фокус-груп з громадянами та представниками місцевої влади для проекту МРГ

Макрорегіони / Квоти	Цільові групи						Всього
	Представники громад (включно з членами та головами організацій громад)	Голови сілрад	Представники райдержадміністрації	Представники райрад	Контактні особи з райдержадміністрацій та райрад	Координатори від обласних держадміністрацій та обласних (НЕ працівники проекту)	
Київський	3	2	1	1	1	1	9
Центральний	3	4	0	1	1	1	10
Північний	4	3	1	0	1	1	10
Прикордонно-західний	5	2	1	0	1	1	10
Західний	3	3	1	1	1	1	10
Південний	4	4	2	0	1	0	11
Крим	3	2	2	1	1	1	10
Східний	3	2	1	0	1	1	10
Всього	28	20	9	4	8	7	80

Таблиця 3.

Територіальний розподіл фокус-груп д з громадянами та представниками місцевої влади ля проекту МПВСР

№	Програма ПРООН	Макрорегіон	Регіон	Місто
ФГ9	МПВСР	Крим	АР Крим	м. Бахчисарай
ФГ10	МПВСР	Київський	Київська область	м. Кагарлик
ФГ11	МПВСР	Північний	Житомирська область	м. Новоград-Волинський

Таблиця 4.

Склад учасників фокус-груп з громадянами та представниками місцевої влади для проекту МРГ

Категорії міст / Квоти	Цільові групи			Всього
	Представники громад (включно з членами та головами організацій громад)	Представники міськради	Муніципальні координатори проекту (включно з працівниками муніципального відділу підтримки)	
Дуже успішне	6	2	1	9
Середньоуспішне	4	2	1	7
Не дуже успішне	5	2	1	8
Всього	15	6	3	24

Таблиця 5.

Територіальний розподіл глибинних інтерв'ю з регіональними експертами для проекту ПРІК

№	Проект ПРООН	Регіон	Район
Г14-6	ПРІК	АР Крим	Бахчисарайський район
Г17-10	ПРІК	АР Крим	Красногвардійський район
Г111-13	ПРІК	АР Крим	Первомайський район
Г114-15	ПРІК	АР Крим	Сакський район

Таблиця 6.

Склад учасників фокус-груп з громадянами та представниками місцевої влади для проекту МРГ

Райони / Квоти	Цільові групи				Всього
	Представники громад (активісти громад)	Голови сільрад	Представники районної влади	Працівники проекту	
Бахчисарайський район	1	1	1		3
Красногвардійський район	1	1	1	1	4
Первомайський район		1	1	1	3
Сакський район	1			1	2
Всього	3	3	3	3	12

Таблиця 7.

Територіальний розподіл глибинних інтерв'ю з регіональними експертами для проекту ЧПВР

№	Проект ПРООН	Регіон	Район
П16-19	ЧПВР	Київська область	Іванківський район
П20-23	ЧПВР	Рівненська область	Рокитнянський район
П24-27	ЧПВР	Чернігівська область	Ріпкінський район

Таблиця 8.

Склад учасників глибинних інтерв'ю з регіональними експертами для проекту ЧПВР

Райони / Квоти	Цільові групи				Всього
	Представники громад (активісти громад)	Голови сільрад	Представники районної влади	Працівники проекту	
Іванківський район	1	1	1	1	3
Рокитнянський район	1	1	1	1	3
Ріпкінський район	1	1	1	1	3
Всього	3	3	3	3	12

Таблиця 9.

Територіальний розподіл глибинних інтерв'ю з регіональними експертами для проекту МПВСР

№	Проект ПРООН	Макрорегіон	Регіон	Місто
П1	МПВСР	Крим	АР Крим	м. Бахчисарай
П2	МПВСР	Київський	Київська область	м. Кагарлик
П3	МПВСР	Північний	Житомирська область	м. Новоград-Волинський

Таблиця 10.

Склад учасників глибинних інтерв'ю з національними експертами

Проекти	Кількість інтерв'ю		Всього
	Внутрішні експерти	Зовнішні експерти	
МРГ	1	1	2
МПВСР	1	1	2
ПРІК	1	1	2
ЧПВР	1	1	2
Усі чотири проекти ПРООН	1		1
Всього	5	4	9

Таблиця 11.

Розподіл проведених інтерв'ю з регіональними експертами для різних проектів ПРООН

Проекти	Цільові групи				Всього
	Працівники проекту	Обласні координатори	Районні координатори	Муніципальні координатори	
МРГ	25	24	101		150
МПВСР				56	56
Всього	25	24	101	56	206

Таблиця 12.

Розподіл проведених інтерв'ю з членами громад для різних проектів ПРООН

Проекти	Кількість населених пунктів	Кількість інтерв'ю		Всього
		В основній групі	У контрольній групі	
МРГ	32	213	208	421
МПВСР	16	106	105	211
ПРІК	8	111		111
ЧПВР	8	112		112
Всього	32–64	542	313	855

КЕРІВНИЦТВО ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ФОКУС-ГРУПОВИХ ДИСКУСІЙ

КЕРІВНИЦТВО МОДЕРАТОРУ

ФОКУС-ГРУПОВОЇ ДИСКУСІЇ НА ТЕМУ «ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ» (Місцевий розвиток, орієнтований на громаду)

ВСТУП (15 хвилин)

Вступне слово модератора. Пояснення того, чим буде займатися група.

1) Доброго дня, мене звуть _____

Ми проведемо разом з Вами приблизно півтори години, ми поспілкуємося стосовно проекту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», місцевого самоврядування, надання різних послуг та умов вашого життя. Нашою метою є краще розуміння ситуації в Вашому районі, розвитку місцевого самоврядування, а також Вашого бачення щодо впливу проекту ПРООН/ЄС на життя вашої громади. Особливо нас цікавить Ваша думка щодо того, наскільки корисним є проект ПРООН/ЄС, і що варто зробити, щоб життя у Вашому районі стало кращим.

Нас цікавить Ваша особиста думка і спонтанне висловлювання кожного з вас. Не соромтесь, будь ласка, говоріть те, що Ви думаєте. Правильних чи неправильних відповідей бути не може, оскільки думки людей та їхнє ставлення до цих питань різні, і нас цікавлять найрізноманітніші точки зору. Основне завдання для кожного з вас — вільно висловлюватися.

Наша бесіда буде записуватись на відеоплівку, це потрібно для того, щоб потім можна було більш детально відновити в пам'яті, про що йтиметься сьогодні.

- 2) Конфіденційність
- 3) Відеозапис
- 4) Мова дискусії
- 5) Основні правила:
  - щирість відповідей;
  - висловлення власної думки, навіть якщо вона суперечить думкам більшості учасників фокус-групи;
  - повага до думки інших, толерантне ставлення один до одного;
  - немає правильних або неправильних відповідей;
  - говорити чітко і по черзі, не перебиваючи один одного;
  - участь в обговоренні всіх учасників.

Знайомство з респондентами. Учасників просять назвати своє ім'я, рід занять, як довго мешкають у населеному пункті.

РОЗДІЛ 1. ОБГОВОРЕННЯ МЕТОДИКИ ПІДХОДУ, ОРІЄНТОВАНОГО НА ГРОМАДУ (10 хвилин)

Запитання до респондентів

1. Які пріоритети розвитку ваших громад були обрані? За якою процедурою було обрано ці пріоритети? (процедура — обговорення і голосування на загальних зборах, заповнення анкет) Чи відображають вони думку більшості? Чиї думки були важливими для їх визначення? Хто приймав остаточне рішення?
2. Чи брали участь представники місцевої влади у визначенні пріоритетів? На якому етапі? Як саме? (представники місцевої влади не повинні були впливати на визначення пріоритетів громади)

3. Як ви вважаєте, наскільки зручна та ефективна діюча схема співфінансування?
Чи маєте ви (організації громад та/чи місцева влада) бажання/можливість вкладати більшу пропорцію у спільні проекти? Чи потрібно щось змінити (пропорції чи максимум)?
Чи бачите Ви користь від того, що громада приймала участь у співфінансуванні свого проекту? Яку саме?

Довідка — схема співфінансування:

— до 50% фінансує ПРООН/ЄС (максимальна сума — \$10000); 45% фінансує місцева влада; мінімум 5% — внесок членів громади;

РОЗДІЛ 2. ОБГОВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (60 хвилин)

Запитання до респондентів

4. Наскільки ефективними є організації громад для процесів місцевого розвитку?
У чому саме?
5. А обласні, районні та сільські ресурсні центри? У чому вони сприяють?
6. А форуми місцевого розвитку, обласні координаційні ради? У чому користь від роботи цих структур для органів влади / самоврядування? А для громад? Яка саме?
7. Як ви вважаєте, наскільки організації громад ефективні для розвитку співпраці громадян з органами влади / місцевого самоврядування та реалізації спільних проектів? По чому це видно?
8. А форуми місцевого розвитку, обласні координаційні ради? (запитання більше стосується влади)
9. Чи зацікавились інші сільради (які не беруть участь у проекті) цим проектом? (запитання до представників влади) Чи відомо вам про випадки, коли у Форумах місцевого розвитку брали участь інші громади? З якою метою? Чи зацікавились інші райони (які не беруть участь у проекті) цим проектом? (запитання до представників влади) Чи відомо вам про випадки, коли у обласних координаційних радах брали участь інші райони? З якою метою?
10. Чи відомо вам, щоб інші громади (які не беруть участі у проекті), користувались матеріалами та/або отримували консультації і експертну підтримку в районних чи обласних ресурсних центрах? (запитання в першу чергу до контактної особи з райдержадміністрації)
11. Чи знаєте Ви про випадки, коли інші громади (які не беруть участі у проекті) робили спроби самоорганізуватись для спільних дій, за прикладом громад із цього проекту?
12. Чи виконують організації громад інші ініціативи поза рамками проекту і за власний кошт? Які саме — масштабні чи невеличкі? Чи збираються кошти на це? Чи подають ваші організації громад заявки на інші гранти/конкурси? Які саме заявки? У які організації? Чи виграєте гранти?
13. Як ви вважаєте, чи потрібно, щоб ці організації працювали і далі? Чи плануєте ви і далі розвивати діяльність своїх організацій (для громад)? Чи підтримуватимете їх діяльність поза рамками Проекту? (до влади)
14. Чи здобули ви якісь професійні вміння у процесі підготовки і виконання проектів? (запитання до представників громад) Наприклад, вміння керівництва організацією громади? А вміння і навички виконання проектів? А вміння залучення коштів? А вміння роботи з технічною, юридичною та фінансовою документацією? Чи застосовуєте ці вміння і навички на користь громади або в іншій діяльності? Як саме?
15. Чи покращилась ваша робота з громадами? (запитання до представників влади) В чому саме? Чому Вам вигідно мати активні громади?
16. Чи вчать один в одного представники громад та влади у процесі виконання Проекту?
17. Чи враховані пріоритети розвитку громад у плані розвитку району? Яким чином вони були враховані? Чи плануєте Ви і після завершення Проекту при складанні планів розвитку районів продовжити враховувати думку місцевих громад? (до влади)

18. Чи змінилась якість та обсяг інформування про діяльність органів влади/ місцевого самоврядування? Як саме? *(інформування мало покращитись)* *(місцева влада мала інтенсивніше залучати мас медіа до інформування)*
19. Які канали розповсюдження інформації Ви стали використовувати частіше? *(запитання до влади)* *(наприклад, інформаційні дошки, веб-сайти, прес-конференції)* Чи спостерігаєте Ви більшу ступінь прозорості у діях влади? *(запитання до громад)*. Як Ви до цього ставитесь? З яких саме джерел ви отримуєте найбільше інформації про діяльність органів влади/самоврядування — газети, телебачення, радіо, інформаційні вісники, веб-сайт, особисте спілкування, через координаторів? *(запитання до представників громад)*
20. Чи отримуєте ви інформацію з громадських, районних та обласних ресурсних центрів? Наскільки корисною була ця інформація? Як саме вона була корисною? Де ви її застосовували?
21. Наскільки місцева влада і громадяни відкриті до діалогу? Чому ви так вважаєте? *(запитання до представників громад)* Чи частіше відбувається діалог влади з громадою?
22. Чи конструктивніший він? Чи приносить результати? Чи плануєте продовжувати цю практику незалежно від проекту? Чи для цього щось додатково потрібно чи це є можливим в даних умовах?
23. Чи враховується думка громадян при прийнятті рішень, що стосуються їх населеного пункту?
24. Чи змінилось відношення членів громади до органів влади / самоврядування? Чи змінився рівень довіри? *(передбачається, що мала зрости довіра громадян до влади)* Чи змінився рівень задоволеності громадян роботою місцевої влади? Як саме? *(передбачається, що громадяни більше задоволені роботою місцевої влади)* Коли відбулись зміни? *(зміни мали статись в результаті діяльності проекту)*
25. Чи завжди є готовність до співпраці?
26. Чи поживішала співпраця влади з громадою? Чи стала вона більш результативною? Чи змінилась ефективність співпраці влади із громадянами? *(передбачається, що співпраця покращилась)* Як саме? У чому це виявляється?

РОЗДІЛ 3. ОБГОВОРЕННЯ ПИТАНЬ НАДАННЯ ПОСЛУГ У СЕКТОРАХ, ЯКІ ПІДТРИМАНІ ПРОЕКТАМИ (10 хвилин)

Запитання до респондентів

27. Чи ефективніше виконуються проекти з покращення інфраструктури із залученням громад? У чому саме?
28. Як змінились ваші витрати на різні послуги *(комунальні, освіта, медицина тощо)* після виконання мікропроектів? Ви стали витратити менше чи більше? *(передбачається, що завдяки проектам послуги стали дешевшими, можна економити)* А як було до того?
29. Наскільки життєздатною є створена інфраструктура *(наприклад, водогони, вуличне освітлення, металопластикові вікна, шкільні автобуси, фельдшерсько-аптечні пункти)*? Чи докладаете ви якісь зусилля для підтримки цієї інфраструктури? Як ви думаєте, чи довго вона служитиме? Що Ви (громада) робитимете, якщо потрібен буде ремонт?

РОЗДІЛ 5. ЗАВЕРШЕННЯ ДИСКУСІЇ (5 хвилин)

Запитання до респондентів
30. Ми обговорили всі питання, чи є в Вас щось додати на завершення нашої дискусії, якщо Ви вважаєте, що є дещо, що стосується нашої теми, але ми про це не поговорили?

Подяки.

КЕРІВНИЦТВО ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю З РЕГІОНАЛЬНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

КЕРІВНИЦТВО ІНТЕРВ'ЮЕРУ
для інтерв'ю з представником громади на тему
«ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ»
(Чорнобильська програма відродження та розвитку ПРООН)

Завдання:

- Оцінити **ефективність схеми співфінансування**.
- Оцінити **адекватність визначення пріоритетів громад**.
- З'ясувати, наскільки створені **інституції** відповідали завданням підтримки **місцевого самоврядування**.
- Дізнатись, як працювало **планування знизу-вгору** у визначенні пріоритетів розвитку громад.
- З'ясувати, як надавалась і використовувалась **інформація про діяльність органів місцевого самоврядування**.
- Дізнатись, яким чином були встановлені і підтримуються **відносини громадян із владою**.
- Визначити, яким чином змінились витрати на створення, відновлення і надання **послуг** після участі у проекті.

ВСТУП (3 хвилини)

Добрий день, мене звати _____, я працюю в Київському міжнародному інституті соціології. Ми проводимо дослідження досвіду реалізації програми Програми розвитку ООН «Чорнобильська програма відродження та розвитку». Нашою метою є краще розуміння діяльності проекту у Вашому населеному пункті, впливу на розвиток місцевого самоврядування, а також Ваше бачення щодо особливостей його здійснення.

Запитання (20-30 хвилин):

1. Скажіть, будь ласка, яке у Вас загальне враження від співпраці з проектом?

Уточнюючі питання:

- а) Як Ви вважаєте, чи була корисною ця Програма?
- б) Чи було вигідне вашій громаді це співробітництво?

2. Як ви вважаєте, наскільки зручною та ефективною була схема співфінансування проектів громад?

- а) Чи потрібно було б щось змінити (*пропорції чи максимум*)?
- б) Чи бачите Ви користь від того, що громада брала участь у співфінансуванні свого проекту?
- в) Яку саме?

Довідка — схема співфінансування:

до 40% фінансує ПРООН; 55% фінансує державна обласна адміністрація, місцева влада, та підприємці (приблизно 10-15%); приблизно 5% - внесок членів громади.

3. Які пріоритети розвитку вашої громади були обрані?

- а) За якою процедурою було обрано ці пріоритети? (*процедура - обговорення і голосування на загальних зборах, заповнення анкет*)
- б) Чи відображають вони думку більшості?
- в) Чиї думки були важливими для їх визначення?
- г) Хто приймав остаточне рішення?

4. Чи брали участь представники місцевої влади у визначенні пріоритетів?

- а) На якому етапі?
- б) Як саме? (*представники місцевої влади не повинні були впливати на визначення пріоритетів громади*)

5. Наскільки ефективними виявились організації громад для процесів місцевого розвитку під час виконання проектів?
  - а) У чому саме?
6. А форуми місцевого розвитку?
  - а) У чому користь від роботи цих структур для органів влади / самоврядування?
  - б) А для громад?
  - в) Яка саме?
7. Як ви вважаєте, наскільки організації громад були ефективні для розвитку співпраці громадян з органами влади / місцевого самоврядування та реалізації спільних проектів?
  - а) У чому це проявляється?
  - б) А як зараз?
8. Чи виконувала організація вашої громади інші ініціативи поза межами Програми і за власний кошт?
  - а) Які саме — масштабні чи невеличкі?
  - б) Чи збиралися кошти на це?
  - в) Чи подавала організація вашої громади заявки на інші гранти/конкурси?
  - г) Які саме заявки? У які організації? Чи вигравали гранти?
  - д) А тепер?
9. Як ви вважаєте, чи потрібно, щоб ця організація працювала і далі?
  - а) Чи плануєте ви і далі розвивати діяльність своїх організацій?
10. Чи здобули ви якісь професійні вміння у процесі підготовки і виконання проектів?
  - а) Наприклад, вміння керівництва організацією громади?
  - б) А вміння і навички виконання проектів?
  - в) А вміння залучення коштів?
  - г) А вміння роботи з технічною, юридичною та фінансовою документацією?
  - д) Чи застосовуєте ці вміння і навички на користь громади або в іншій діяльності? Як саме?
11. Чи навчилися один в одного представники громад та влади у процесі виконання Проекту?
12. Чи дізналися ви більше про діяльність органів влади/ місцевого самоврядування внаслідок реалізації Програми?
  - а) Як саме? (*інформування мало покращитись*) (*місцева влада мала інтенсивніше залучати мас медіа до інформування*)
13. Чи спостерігали Ви більший ступінь прозорості у діях влади?
  - а) Як Ви до цього ставитесь?
  - б) З яких саме джерел ви отримуєте найбільше інформації про діяльність органів влади/самоврядування — газети, телебачення, радіо, інформаційні вісники, веб-сайт, особисте спілкування, через координаторів?
  - в) А яка ситуація зараз?
14. Наскільки місцева влада і громадяни стали більш відкриті до діалогу протягом роботи Програми?
  - а) Чому ви так вважаєте?
  - б) Чи частіше відбувався діалог влади з громадою?
  - в) А тепер?
15. Чи став він більш конструктивнішим?
  - а) Чи приносить результати?
  - б) Чи плануєте продовжувати цю практику незалежно від проекту?
  - в) Чи для цього щось додатково потрібно, чи це є можливим в даних умовах?

16. Чи враховувалась думка громадян при прийнятті рішень, що стосуються вашого населеного пункту, протягом роботи Програми?
- а) Чи враховується зараз?
17. Чи змінилось ваше ставлення до органів влади / самоврядування у процесі виконання проектів?
- а) Чи змінився рівень довіри? *(передбачається, що мала зрости довіра громадян до влади)*
- б) Чи змінився рівень задоволеності громадян роботою місцевої влади? Як саме? *(передбачається, що громадяни більше задоволені роботою місцевої влади)*
- в) Коли відбулись зміни? *(зміни мали статись в результаті діяльності проекту)*
18. Чи завжди була готовність до співпраці?
19. Чи похвалішала співпраця влади з громадою після реалізації Програми?
- а) Чи стала вона більш результативною?
- б) Чи змінилась ефективність співпраці влади із громадянами? *(передбачається, що співпраця покращилась)*
- в) Як саме? У чому це виявляється?
- г) Наскільки сильна співпраця зараз?
22. Чи з'явилися нові послуги *(комунальні, освіта, медицина тощо)* після виконання проектів?
- а) Які саме?
- б) Чи змінилась якість цих послуг?
23. Наскільки життєздатним є реалізований проект *(наприклад, водогони, вуличне освітлення, металопластикові вікна, шкільні автобуси, фельдшерсько-аптечні пункти)*?
- а) Чи докладаете ви якісь зусилля для підтримки цієї інфраструктури?
- б) Як ви думаєте, чи довго вона служитиме?
- в) Що Ви (громада) робитимете, якщо потрібен буде ремонт?
24. Як Ви вважаєте, від чого в основному залежить те, як складається Ваше життя? Від зовнішніх обставин чи від Вас?
- а) Чому ви так думаєте?
25. Як Чорнобильська катастрофа вплинула на Ваше життя?
- а) А на життя у вашому населеному пункті?
26. В завершення нашої бесіди які рекомендації чи побажання Ви хотіли б дати проекту «Чорнобильська програма відродження та розвитку»?

КЕРІВНИЦТВО ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю З НАЦІОНАЛЬНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

КЕРІВНИЦТВО ІНТЕРВ'ЮЕРУ

для інтерв'ю із загальнонаціональним експертом на тему
«ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ»

Завдання:

- Оцінити **ефективність підходу** до місцевого розвитку із залученням громади.
- Виявити наявні **труднощі та успіхи** у реалізації підходу.
- З'ясувати, які **чинники** впливають на його ефективність.
- Дізнатись, як **можливо вплинути** на виявлені чинники ефективності підходу.
- Визначити оптимальні шляхи **поширення та впровадження досвіду** застосування підходу на всеукраїнському рівні.
- Сформувати низку **рекомендацій для державної політики** у сфері місцевого розвитку та місцевого самоврядування.

ВСТУП (5 хвилин)

Добрий день, мене звати Дмитро Хуткий, я працюю в Київському міжнародному інституті соціології. Ми проводимо дослідження досвіду реалізації проектів ПРООН. Вас порекомендували як експерта з проекту ПРООН, і нам важливо 1) з'ясувати Ваше бачення труднощів та успіхів реалізації підходу до місцевого розвитку із залученням у цьому проекті ПРООН, 2) дізнатись Ваші думки щодо чинників, які визначають його ефективність, а також 3) Ваші рекомендації щодо покращення ефективності підходу, шляхів поширення та впровадження здобутого досвіду. Для точного відтворення думок наша розмова буде записана на диктофон, а результати низки експертних інтерв'ю будуть подані або без зазначення імен експертів, або в узагальненому вигляді.

Запитання (60-120 хвилин):

1. Скажіть, будь ласка, як довго Ви працюєте у проекті / знайомі з проектом?
2. Яка Ваша роль в управлінні проектом / в оцінці проекту?
3. Як би Ви оцінили ефективність підходу до місцевого розвитку із залученням громади?
4. Як змінюється життя громади у процесі реалізації проектів громад?
  - a. Якість отримуваних послуг? / Матеріальні умови життя?
  - b. Економічне становище громадян?
  - c. Стан здоров'я громадян?
  - d. Психологічне самопочуття членів громад? (впевненість у власних силах, оптимізм, активність)
  - e. Соціальне самопочуття? (згуртованість громади, більше спільних дій)
5. Як змінюється робота місцевої влади з громадами і як можна її покращити?
  - a. Щодо взаємного ставлення громадян та місцевої влади: відкритості, довіри, врахування думок?
  - b. Щодо прозорості та інформування про діяльність влади?
  - c. Щодо обсягів та якості співпраці?
  - d. Щодо покращення якості надання послуг, зменшення корупції?
  - e. Чи відбивається співпраця у стратегічному плані розвитку?
6. Від чого залежить ефективність підходу?
  - a. Особливості методології?
  - b. Діяльність міжнародних організацій? (обсяг фінансових ресурсів, організаційних та людський потенціал)
  - c. Чинники громад? (рівень економічного та соціального розвитку населеного пункту, наявність активістів, попередній досвід)
  - d. Чинники місцевої влади? (рівень економічного та соціального розвитку місцевості, правова база, наявність активних і чесних людей з новим мисленням)
  - e. Треті сторони (НУО, заклади освіти, місцевий бізнес)?
  - f. Інституції (організації громад, ресурсні центри)?

- g. Заходи (форуми місцевого розвитку)?
  - h. Відносини між ключовими учасниками (відносини міжнародних організацій із громадами та місцевою владою, співпраця з громадян із владою)?
7. Як можливо вплинути на чинники, які визначають його ефективність, щоб досягти більш якісних, масштабних та сталих результатів?
    - a. Що для цього потрібно зробити, який саме механізм реалізації? (навчання громад, навчання місцевої влади, підтримка відносин шляхом посередництва)
    - b. Хто саме може бути ініціатором заходів? (ОГ, НУО, асоціації, міжнародні організації)
    - c. Хто може прийняти і запровадити потрібні рішення? (місцева влада, центральна влада)
    - d. Які рекомендації Ви можете запропонувати?
  8. Як використовується набутий досвід роботи і що потрібно зробити, щоб краще його поширювати?
    - a. У межах громад?
    - b. Поширення досвіду для інших громад?
    - c. Поширення досвіду на загальнодержавному рівні?
  9. Які ще труднощі та ризики виникають у процесі реалізації Проекту?
    - a. Як можливо їх подолати та уникнути?
  10. Як можливо покращити ефективність реалізації підходу до місцевого розвитку із залученням громади?
  11. Які рекомендації Ви можете запропонувати для проектів, які застосовуватимуть цей підхід?
  12. Які перспективи реалізації цього підходу в Україні?

Дякую Вам за важливі експертні висновки та поради!

Завершення інтерв'ю

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ІНТЕРВ'Ю З РЕГІОНАЛЬНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ
04070, КИЇВ, ВОЛОСЬКА, 8/5 ТЕЛЕФОН: (044) 537-33-76
ДОСЛІДЖЕННЯ «ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ»
«МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК, ОРІЄНТОВАНИЙ НА ГРОМАДУ»

Добрий день, мене звати _____, я працюю в Київському міжнародному інституті соціології. На замовлення ПРООН ми проводимо дослідження досвіду реалізації Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Ви були обрані в якості експерта для цього дослідження. Ваші відповіді будуть використовуватись в узагальненому вигляді. Чи могли б Ви відповісти на декілька запитань, це займе 10-15 хвилин?

РЕГІОН ОПИТУВАННЯ

КРИМ	1	ЗАПОРІЗЬКА	10	СУМСЬКА	19
М. КИЇВ	2	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	11	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	20
КИЇВСЬКА	3	КІРОВОГРАДСЬКА	12	ХАРКІВСЬКА	21
ВІННИЦЬКА	4	ЛУГАНСЬКА	13	ХЕРСОНСЬКА	22
ВОЛИНСЬКА	5	ЛЬВІВСЬКА	14	ХМЕЛЬНИЦЬКА	23
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	6	МИКОЛАЇВСЬКА	15	ЧЕРКАСЬКА	24
ДОНЕЦЬКА	7	ОДЕСЬКА	16	ЧЕРНІВЕЦЬКА	25
ЖИТОМИРСЬКА	8	ПОЛТАВСЬКА	17	ЧЕРНІГІВСЬКА	26
ЗАКАРПАТСЬКА	9	РІВНЕНСЬКА	18		

СТАТУС РЕСПОНДЕНТА У ПРОГРАМІ

Районний координатор	1
Обласний координатор	2
Працівник проекту	3

1. Скажіть, будь ласка, як Ви оцінюєте зміни протягом останніх кількох років в обсягах і якості інформуванні населення про діяльність місцевої влади у вашому районі чи області у наступних сферах:

ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже зросло	Скоріше зросло	Не змінилось	Скоріше зменшилось	Зовсім зменшилось	ВС/НЗ
1.1. Інформування на дошках оголошень та інтернет-сторінках	1	2	3	4	5	7
1.2. Інформування шляхом участі у прес-конференціях та через засоби масової інформації	1	2	3	4	5	7
1.3. Надання інформації через ресурсні центри	1	2	3	4	5	7

2. Скажіть, будь ласка, як Ви оцінюєте зміни протягом останніх кількох років у відносинах громадян із місцевою владою у вашому районі чи області у наступних сферах: ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже зросла	Скоріше зросла	Не змінилась	Скоріше зменшилась	Зовсім зменшилась	ВС/НЗ
2.1. Відкритість місцевої влади до діалогу з громадою	1	2	3	4	5	7
2.2. Врахування інтересів і думки простих громадян у діяльності місцевої влади	1	2	3	4	5	7
2.3. Співпраця громади і місцевої влади	1	2	3	4	5	7
2.4. Ефективність діяльності органів місцевої влади	1	2	3	4	5	7

3. Як Ви вважаєте, наскільки ефективна поточна схема співфінансування?
(Коли ПРООН/ЄС вкладає у проект 50%, місцева влада 45%, і громада 5%?)
ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Дуже ефективна	1
Скоріше ефективна	2
Однаковою мірою ефективна і неефективна	3
Скоріше неефективна	4
Зовсім неефективна	5
ВС/НЗ	7

4. Чи відомі Вам випадки, коли мешканці громад, місцеві підприємці або представники місцевої влади фінансували проекти у пропорції, більшій за мінімальну?

Так	1
Ні	2
ВС/НЗ	7

5. Наскільки ефективні у сприянні процесам місцевого розвитку наступні структури:
ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже ефективні	Скоріше ефективні	Однаковою мірою ефективні і неефективні	Скоріше неефективні	Зовсім неефективні	ВС/НЗ
5.1. Організації громад	1	2	3	4	5	7
5.2. Районні ресурсні центри	1	2	3	4	5	7
5.3. Обласні ресурсні центри	1	2	3	4	5	7
5.4. Форуми місцевого розвитку	1	2	3	4	5	7
5.5. Обласні координаційні ради	1	2	3	4	5	7

6. Наскільки ефективні для співпраці між громадою та місцевою владою наступні структури:
ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже ефективні	Скоріше ефективні	Однаковою мірою ефективні і неефективні	Скоріше неефективні	Зовсім неефективні	ВС/НЗ
6.1. Організації громад	1	2	3	4	5	7
6.2. Форуми місцевого розвитку	1	2	3	4	5	7
6.3. Обласні координаційні ради	1	2	3	4	5	7

7. Наскільки імовірно, що наступні створені структури працюватимуть після завершення проекту:
ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже імовірно	Скоріше імовірно	Однаковою мірою імовірно і малоімовірно	Скоріше малоімовірно	Зовсім малоімовірно	ВС/НЗ
7.1. Організації громад	1	2	3	4	5	7
7.2. Районні ресурсні центри	1	2	3	4	5	7
7.3. Обласні ресурсні центри	1	2	3	4	5	7
7.3. Форуми місцевого розвитку	1	2	3	4	5	7
7.5. Обласні координаційні ради	1	2	3	4	5	7

8. Чи відомі Вам випадки, коли мешканці громад, які не беруть участі у Програмі, користувались можливостями громадських, районних чи обласних ресурсних центрів?

Так	1
Ні	2
ВС/НЗ	7

9. Чи відомі Вам випадки, коли мешканці громад, які не беруть участі у Програмі, самоорганізувались за прикладом громад, які беруть участь у цій Програмі?

Так	1
Ні	2
ВС/НЗ	7

10. Наскільки імовірно, що Ви зможете підтримувати діяльність організацій громад поза межами цієї Програми? ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Дуже імовірно	1
Скоріше імовірно	2
Однаковою мірою імовірно і малоімовірно	3
Скоріше малоімовірно	4
Зовсім малоімовірно	5
ВС/НЗ	7

11. Скажіть, будь ласка, як Ви оцінюєте зміни протягом останніх кількох років у Ваших якостях: ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже зросли	Скоріше зросли	Не змінились	Скоріше зменшились	Зовсім зменшились	ВС/НЗ
11.1. Знання процесів місцевого самоврядування	1	2	3	4	5	7
12.1. Навички співпраці з громадами	1	2	3	4	5	7

12. Якою мірою пріоритети розвитку громад враховані у плані розвитку району? ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Повністю враховані	1
Скоріше враховані	2
Частково враховані, частково не враховані	3
Скоріше не враховані	4
Зовсім не враховані	5
ВС/НЗ	7

13. Наскільки пріоритети розвитку громад, закріплені у плані розвитку району, реалізовані? ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Повністю реалізовані	1
Скоріше реалізовані	2
Частково реалізовані, частково не реалізовані	3
Скоріше не реалізовані	4
Зовсім не реалізовані	5
ВС/НЗ	7

14. З якими труднощами Ви стикались у реалізації проекту, наприклад, при створенні організацій громад, фінансуванні мікропроектів, впровадженні мікропроектів тощо?

---

15. Як можна подолати ці труднощі?

D1. СТАТЬ РЕСПОНДЕНТА: ЧОЛОВІК.....1 ЖІНКА.....2

D2. Скільки років Вам вже виповнилось? _____ РОКІВ

D3. Яка у Вас освіта? ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Початкова (менше 7 класів)	1
Неповна середня	2
Повна середня	3
Неповна вища (3 курси або більше)	4
Вища	5

Дякуємо Вам за участь у дослідженні!

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ІНТЕРВ'Ю З ЧЛЕНАМИ ГРОМАД

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ			
04070, КИЇВ, ВОЛОСЬКА, 8/5 ТЕЛЕФОН: (044) 537-33-76			
ДОСЛІДЖЕННЯ «ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ»			
3. ДАТА ІНТЕРВ'Ю ЧИСЛО МІСЯЦЬ □ □ □ □ □ □	2. ТИП ВИБІРКИ ОПИТУВАННЯ ГРОМАДИ (ОСНОВНА).....1 ОПИТУВАННЯ МЕШКАНЦІВ (КОНТРОЛЬНА).....2	4. ТРИВАЛІСТЬ ІНТЕРВ'Ю (ХВИЛИН) □ □	НОМЕР АНКЕТИ У ЗАВДАННІ/ У ЛАНЦЮЖКУ □ □ □ □ □ □
ТИП ТА РОЗМІР НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ Село ..... 1 Селище міського типу ..... 2 Маленьке місто (до 20 тисяч мешканців)..... 3 Середнє місто (20-99 тис.) ..... 4 Велике місто (100-499 тис.) ..... 5 Дуже велике місто (більше 500 тис.)..... 6		5. МОВА, ЯКОЮ ВІДПОВІДАВ РЕСПОНДЕНТ Українська ..... 1 Суміш української та російської мови ..... 2 Російська 3	
		НАЗВА НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ОПИТУВАННЯ	
8. В ЯКОМУ РЕГІОНІ ПРОХОДИЛО ІНТЕРВ'Ю:		ПІДТВЕРДЖЕННЯ:	
АР Крим ..... 1 м. Київ ..... 2 Київська ..... 3 Вінницька ..... 4 Волинська ..... 5 Дніпропетровська ... 6 Донецька ..... 7 Житомирська ..... 8 Закарпатська 9	Запорізька ..... 1 0 Івано-Франківська ..... 1 1 Кіровоградська ..... 1 2 Луганська ..... 1 3 Львівська ..... 1 4 Миколаївська ..... 1 5 Одеська ..... 1 6 Полтавська ..... 1 7 Рівненська 1 8	Сумська ..... 19 Тернопільська ..... 20 Харківська ..... 21 Херсонська ..... 22 Хмельницька ..... 23 Черкаська ..... 24 Чернівецька ..... 25 Чернігівська 26	Я засвідчую, що опитування проведене мною у відповідності до інструкції методом особистого інтерв'ю з респондентом відповідно до інструкції ПІДПИС ІНТЕРВ'ЮЕРА: _____ ІНТЕРВ'ЮЕР: _____ БРИГАДИР: _____

Добрий день, мене звати _____, я працюю в Київському міжнародному інституті соціології. Ми проводимо соціологічне дослідження. Нас цікавлять питання якості Вашого життя, задоволеності послугами у вашому місті або селі, а також життя громади. Нашою метою є краще розуміння Вашого бачення життя Вашої громади та місцевого самоврядування.

1. Нас цікавить, якою мірою Ви задоволені або не задоволені деякими сторонами життя. Я буду їх називати, а до Вас у мене прохання вказувати, якою мірою Ви задоволені або не задоволені кожною із них, користуючись цією картою. Для зручності можете називати лише номер відповіді.

ПЕРЕДАЙТЕ РЕСПОНДЕНТУ КАРТКУ 1. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Для мене це не має значення	0	
Цілковито не задовольняє	1	
Більше не задовольняє, ніж задовольняє	2	
Наскільки задовольняє, настільки й не задовольняє	3	
Більше задовольняє, ніж не задовольняє	4	
Цілковито задовольняє	5	ВС/НЗ... 7

Отже, якою мірою Вас не задовольняє або задовольняє:

1.1. Ваша впевненість у власних силах	0	1	2	3	4	5	7
1.2. Рівень Вашої матеріальної забезпеченості	0	1	2	3	4	5	7
1.3. Стан Вашого здоров'я	0	1	2	3	4	5	7
1.4. Ставлення до Вас оточуючих	0	1	2	3	4	5	7
1.5. Стан навколишнього середовища у Вашій місцевості	0	1	2	3	4	5	7
1.6. Ваш рівень захищеності від злочинців	0	1	2	3	4	5	7
1.7. Можливості працевлаштування у Вашій місцевості	0	1	2	3	4	5	7
1.8. Громадське життя у Вашому місті або селі	0	1	2	3	4	5	7
1.9. Перспективи розвитку Вашої громади	0	1	2	3	4	5	7
1.10. Робота місцевої влади	0	1	2	3	4	5	7
1.11. Те, як ідуть зараз справи в Україні	0	1	2	3	4	5	7
1.12. Скажіть, будь ласка, якою мірою Вас не задовольняє або задовольняє те, як складається зараз Ваше життя в цілому	0	1	2	3	4	5	7

2. Скажіть, будь ласка, як Ваше життя в цілому змінилося протягом останніх кількох років:

КАРТКА 2. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Значно покращилося	1
Скоріше покращилося	2
Не змінилось	3
Скоріше погіршилося	4
Дуже погіршилося	5
ВС/НЗ	7

3. Люди можуть довіряти різним людям у різній мірі. Наскільки Ви довіряєте наступним людям? Будь ласка, назвіть число від 0 до 10, де "0" означає "зовсім не довіряю іншим людям" та "10" — "повністю довіряю іншим людям". Наскільки Ви довіряєте ...

	Зовсім не довіряю		Повністю довіряю		ВС	НВ
	0...1...2...3...4...5...6...7...8...9...10...	97	99	97		
3.1....незнайомцям?	0...1...2...3...4...5...6...7...8...9...10...	97	99	97	99	
3.2....членам родини?	0...1...2...3...4...5...6...7...8...9...10...	97	99	97	99	
3.3....членам Вашої громади?	0...1...2...3...4...5...6...7...8...9...10...	97	99	97	99	
3.4....представникам місцевої влади?	0...1...2...3...4...5...6...7...8...9...10...	97	99	97	99	
3.5....представникам центральної влади?	0...1...2...3...4...5...6...7...8...9...10...	97	99	97	99	

4. Чи відбулися протягом останніх кількох років зміни щодо якості наступних послуг, які Ви отримуєте? І якщо такі зміни відбулися, то в яку сторону: в кращу чи в гіршу?

КАРТКА 4. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

ПОСЛУГИ	Зміни відбулися в кращу сторону	Змін не відбулося	Зміни відбулися в гіршу сторону	Немає такої послуги	ВС/НЗ
4.1. Опалення (школа, садочок, ФАП, будинок)	1	2	3	4	7
4.2. Комунальне водопостачання	1	2	3	4	7
4.3. Шкільний транспорт	1	2	3	4	7
4.4. Вивезення сміття	1	2	3	4	7
4.5. Медичне обслуговування	1	2	3	4	7
4.6. Вуличне освітлення	1	2	3	4	7

5. Скажіть, будь ласка, протягом останніх кількох років як Ви оцінюєте зміни у житті Вашої громади у наступних напрямках: КАРТКА 5. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

	Дуже зросла	Скоріше зросла	Не змінилось	Скоріше зменшилась	Зовсім зменшилась	ВС/НЗ
5.1. Згуртованість, єдність громади	1	2	3	4	5	7
5.2. Доступність необхідної інформації від влади для громади	1	2	3	4	5	7
5.3. Врахування інтересів і думки	1	2	3	4	5	7

	Дуже зросла	Скоріше зросла	Не змінилось	Скоріше зменшилась	Зовсім зменшилась	ВС/НЗ
простих громадян у діяльності місцевої влади						
5.4. Поінформованість про діяльність органів місцевої влади	1	2	3	4	5	7
5.5. Відкритість влади до діалогу з громадою	1	2	3	4	5	7
5.6. Співпраця громади і місцевої влади	1	2	3	4	5	7
5.7. Ефективність діяльності органів місцевої влади	1	2	3	4	5	7
5.8. Ваша довіра до представників місцевої влади	1	2	3	4	5	7

ІНТЕРВ'ЮЕР, НАСТУПНІ ЗАПИТАННЯ ЗАДАВАЙТЕ ТІЛЬКИ ДЛЯ ОСНОВНОЇ ГРУПИ ВИБІРКИ

6. Наскільки Ви знайомі з діяльністю громадських (недержавних) організацій у Вашому місті чи селі?
КАРТКА 6. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Є членом такої організації	1
Стикався з діяльністю НДО	2
Чув про існування НДО у нашому місті або селі, однак не стикався з діяльністю	3
Ніколи не чув про НДО в нашому місті або селі; не знаю, що це таке	4
ВС/НЗ	7

7. ЗАЧИТАЙТЕ ТЕКСТ ДЛЯ ЦЬОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ВІДПОВІДНО ДО ІНСТРУКЦІЇ
ТЕКСТ 7. ТІЛЬКИ ОДИН ВАРІАНТ ДЛЯ КОЖНОЇ ПРОГРАМИ

МРГ	Чи відомо Вам, що громада Вашого міста/села створила організацію громади і бере участь у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», який ініційований Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй та Європейським Союзом?
МПВРСР	Чи відомо Вам, що громада Вашого міста/села створила організацію громади і бере участь у проекті «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку», який ініційований Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй та підтриманий Канадською агенцією міжнародного розвитку, Швейцарською Конфедерацією та Посольством Королівства Норвегія в Україні?
ПРІК	Чи відомо Вам, що громада Вашого міста/села створила організацію громади і бере участь у проекті «Програма інтеграції та розвитку Криму»?
ЧПВР	Чи відомо Вам, що громада Вашого міста/села створила організацію громади і бере участь у проекті «Чорнобильська програма відродження та розвитку», який ініційований Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй та Європейським Союзом?

Так	1	
Ні	2	ВС/НЗ ...7

8. Подивіться на цю картку і скажіть, який проект або проекти зі створення або відновлення послуг був здійснений у Вашій громаді? КАРТКА 8. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

СФЕРА	ПРОЕКТ	
Енергозбереження	Встановленні вікон, дверей, ремонт даху, фасадів, ліфтів, приміщень, системи електропроводки, утеплення приміщень, система опалення, вуличне освітлення або сонячні батареї	1
Комунальне водопостачання	Водогін, бювет, система холодного і гарячого водопостачання, система водостоку	2
Комунальний транспорт	Шкільний автобус	3
Охорона здоров'я	Відновлення фельдшерсько-акушерських пунктів/ амбулаторій, закупівля медичного обладнання	4
Охорона довкілля	Утилізація відходів, вивезення сміття, система каналізації, ремонт туалетів, заміна труб, ремонт підвалу	5
Соціальна сфера	Громадський або молодіжний центр, спортивний майданчик	

Проведення навчання	Зі створення організації громади, обслуговуючого кооперативу, ОСББ, асоціації ОСББ, мережі навчальних закладів, громадської організації школи чи дитсадочку, з питань місцевого самоврядування, для активістів громад	6
		Важко сказати 7
Не чув про проекти.....9 ---> КІНЕЦЬ ІНТЕРВ'Ю		

9. Чи усі члени громади потенційно мають можливість користуватись послугами створених чи відновлених об'єктів інфраструктури?

Так	1	Ні	2
-----	---	----	---

10. Чи виконує організація вашої громади або орган самоорганізації населення Вашої громади інші ініціативи поза рамками проекту (наприклад, проведення суботників, прибирання, чи ремонт) за власний кошт?

Так	1	Ні	2
-----	---	----	---

11. Яка Ваша участь у діяльності організації Вашої громади або органу самоорганізації населення Вашої громади? КАРТКА 11. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Я є дійсним членом організації громади (вступив до організації громади і плачу членські внески)	1
Я є асоційованим членом організації громади (не вступив до організації громади, але вкладаю гроші у проекти громади)	2
Я не входжу до складу організації громади, але вкладаю гроші у проекти громади	3
Я не входжу до складу організації громади і не вкладаю гроші у проекти громади	4

НАСТУПНЕ ЗАПИТАННЯ ЗАДАВАЙТЕ ТИМ РЕСПОНДЕНТАМ, ЯКІ У ЗАПИТАННІ 11 ОБРАЛИ ВАРІАНТ 1

12. Чи входите ви до групи управління організації Вашої громади або органу самоорганізації населення Вашої громади (наприклад, як голова, секретар, скарбник, член функціональної групи або групи моніторингу)?

Так	1	Ні	2
-----	---	----	---

13. Давайте поговоримо про Вашу участь у діяльності організації Вашої громади або органу самоорганізації населення Вашої громади. Скажіть, будь ласка:

	Так	Ні	Важко сказати
13.1. Чи брали Ви участь у загальних зборах вашої громади (хоча б один раз)?	1	2	7
13.2. Чи брали Ви участь у прийнятті рішень організації вашої громади шляхом голосування чи анкетування?	1	2	7
13.3. Чи повідомляли Вас про прийняті рішення стосовно вашої громади особисто чи через оголошення?	1	2	7
13.4. Чи вкладали Ви інколи у проект більші внески, ніж було необхідно?	1	2	7
13.5. Чи допомагали Ви у виконанні якихось робіт для реалізації проекту?	1	2	7

Наскільки добре ви ознайомлені з діяльністю організації Вашої громади або органу самоорганізації населення Вашої громади у таких питаннях:

ЗАЧИТУЙТЕ КОЖНИЙ РЯДОК ПОСЛІДОВНО. ПОЗНАЧТЕ ВІДПОВІДЬ У КОЖНОМУ РЯДКУ.

	Повністю ознайомлений	Скоріше ознайомлений	Важко сказати	Скоріше не ознайомлений	Зовсім не ознайомлений
14.1. Прийняття рішень	1	2	3	4	5
14.2. Визначення пріоритетів діяльності	1	2	3	4	5

14.3. Звітування про використання коштів	1	2	3	4	5
14.4. Проведення тендерів	1	2	3	4	5
14.5. Виконання робіт на об'єкті	1	2	3	4	5
14.6. Громадський аудит	1	2	3	4	5

15. Чия думка була найбільш важливою при визначенні пріоритетів розвитку вашої громади?

КАРТКА 15. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Виключно думка членів організації громади	1
Найбільше думка членів організації громади, але деякою мірою і думка влади	2
Однаковою мірою думка членів організації громади і думка влади	3
Найбільше думка представників влади, але деякою мірою і думка членів організації громади	4
Виключно думка представників влади	5
ВС/НЗ	7

D1. ВІДМІТЬТЕ СТАТЬ РЕСПОНДЕНТА ЧОЛОВІК.....1 ЖІНКА.....2

D2. Скільки років Вам вже виповнилось? _____ РОКІВ

D3. Яка Ваша освіта? ПЕРЕДАЙТЕ РЕСПОНДЕНТУ КАРТКУ D3. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Початкова (менше 7 класів)	1
Неповна середня	2
Повна середня	3
Неповна вища (3 курси або більше)	4
Вища	5

D4. Ким Ви вважаєте себе за національністю?

Українцем (кою)	1	Інша відповідь (ЗАПИШІТЬ)	3	ВС....7
Росіянином (кою)	2			

D5. Подивіться, будь ласка, на цю картку та скажіть, яке з цих суджень найбільш відповідає фінансовому становищу Вашого домогосподарства?

КАРТКА D5. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Нам не вистачає грошей навіть на їжу	1	
Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг чи взуття вже складно	2	
Нам вистачає грошей на їжу, одяг, та ми можемо щось відкласти, але цього недостатньо для покупки таких речей, як, наприклад, холодильник чи телевізор	3	
Ми можемо купувати деякі дорогі речі (як, наприклад, телевізор чи холодильник), але ми не можемо дозволити собі все, чого бажаємо	4	
Ми можемо дозволити собі все, чого бажаємо	5	ВС/НЗ...7

Можливо, потрібно буде щось уточнити, будь ласка, скажіть Ваш номер телефону

Дякуємо Вам за участь у дослідженні!

ДОДАТКОВІ ЗАПИТАННЯ
ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРУПИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДИ
ЯКІ У ЗАПИТАННІ 11 ОБРАЛИ ВАРІАНТ 1

A1. Як Ви вважаєте, наскільки ефективна поточна схема співфінансування?
ЗАЧИТАЙТЕ ТЕКСТ ДЛЯ ЦЬОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ВІДПОВІДНО ДО ІНСТРУКЦІЇ
ТЕКСТ А1. ТІЛЬКИ ОДИН ВАРІАНТ ДЛЯ КОЖНОЇ ПРОГРАМИ

МРГ	коли ПРООН/ЄС вкладає у проєкт 50%, міська влада 45%, і громада 5%?
МПВСР	коли ПРООН/МПВСР вкладає у проєкт 45%, міська влада 45%, і громада 10%, і з кожним наступним роком частка міської влади збільшується на 5%, із кожним разом частка громади збільшується на 10%?
ПРІК	коли частину фінансує ПРООН, частину місцева влада, і частину громада?
ЧПВР	коли ПРООН/ЄС вкладає у проєкт до 40%, місцева влада до 45%, підприємці приблизно 10-15%, і громада приблизно 5%?

КАРТКА . ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Дуже ефективна	1
Скоріше ефективна	2
Однаковою мірою ефективна і неефективна	3
Скоріше неефективна	4
Зовсім неефективна	5
ВС/НЗ	7

A2. ЗАЧИТАЙТЕ ТЕКСТ ДЛЯ ЦЬОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ВІДПОВІДНО ДО ІНСТРУКЦІЇ
ТЕКСТ А1. ТІЛЬКИ ОДИН ВАРІАНТ ДЛЯ КОЖНОЇ ПРОГРАМИ

МРГ	Чи подає організація вашої громади заявки на інші гранти чи конкурси поза Програмою розвитку ООН і ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»?
МПВСР	Чи подає організація вашої громади заявки на інші гранти чи конкурси поза Програмою розвитку ООН «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку»?
ПРІК	Чи подає орган самоорганізації населення вашої громади заявки на інші гранти чи конкурси поза Програмою розвитку ООН «Програма інтеграції та розвитку Криму»?
ЧПВР	Чи подає організація вашої громади заявки на інші гранти чи конкурси поза Програмою розвитку ООН «Чорнобильська програма відродження та розвитку»?

Так	1	
Ні	2	=> Переходьте до запитання А4

A3. ЗАЧИТАЙТЕ ТЕКСТ ДЛЯ ЦЬОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ВІДПОВІДНО ДО ІНСТРУКЦІЇ
ТЕКСТ А3. ТІЛЬКИ ОДИН ВАРІАНТ ДЛЯ КОЖНОЇ ПРОГРАМИ

МРГ	Чи виграла організація вашої громади хоча б один такий грант чи конкурс?
МПВСР	Чи виграла організація вашої громади хоча б один такий грант чи конкурс?
ПРІК	Чи виграв орган самоорганізації населення вашої громади хоча б один такий грант чи конкурс?
ЧПВР	Чи виграла організація вашої громади хоча б один такий грант чи конкурс?

Так	1
Ні	2

A4. ЗАЧИТАЙТЕ ТЕКСТ ДЛЯ ЦЬОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ВІДПОВІДНО ДО ІНСТРУКЦІЇ
ТЕКСТ А4. ТІЛЬКИ ОДИН ВАРІАНТ ДЛЯ КОЖНОЇ ПРОГРАМИ

МРГ	Чи отримуєте Ви корисну інформацію з громадських, районних чи обласних ресурсних центрів (від районного координатора)?
МПВСР	Чи отримуєте Ви корисну інформацію з Муніципальних відділів підтримки (від відповідального працівника міської ради)?
ПРІК	Чи отримуєте Ви корисну інформацію з центрів інтеграції та розвитку при

	райдержадміністрації (від відповідального працівника райдержадміністрації)?
ЧПВР	ДЛЯ ЦЬОЇ ПРОГРАМИ ЗАПИТАННЯ НЕ ЗАДАВАЙТЕ

Так	1
Ні	2

A5. Скажіть, будь ласка, наскільки впевнено чи невпевнено Ви почуваетесь у спілкуванні з представниками влади?

КАРТКА A5. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Дуже впевнено	1
Скоріше, впевнено	2
Однаковою мірою впевнено і невпевнено	3
Скоріше, невпевнено	4
Зовсім невпевнено	5
ВС/НЗ	7

A6. ЗАЧИТАЙТЕ ТЕКСТ ДЛЯ ЦЬОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ ВІДПОВІДНО ДО ІНСТРУКЦІЇ ТЕКСТ A6. ТІЛЬКИ ОДИН ВАРІАНТ ДЛЯ КОЖНОЇ ПРОГРАМИ

МРГ	Скажіть, будь ласка, протягом останніх кількох років споживання енергоносіїв у школі у Вашій громаді...
МПВСП	Скажіть, будь ласка, протягом останніх кількох років споживання енергоносіїв у Вашому домогосподарстві, школі чи дитсадочку...
ПРІК	Скажіть, будь ласка, протягом останніх кількох років споживання енергоносіїв у школі у Вашій громаді...
ЧПВР	Скажіть, будь ласка, протягом останніх кількох років споживання енергоносіїв у школі чи дитсадочку Вашої громади...

КАРТКА A6. ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Значно збільшились	1
Скоріше збільшились	2
Не змінилось	3
Скоріше зменшилося	4
Дуже зменшилося	5
ВС/НЗ	7

A7. Чи намагаєтесь Ви зараз економити чи ні ...

ПОСЛУГИ	Економимо	Не економимо	Важко сказати / Не знаю
A7.1. Газ	1	2	7
A7.2. Воду	1	2	7
A7.3. Електроенергію	1	2	7
A7.4. Тепло	1	2	7

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

